

Afgestudeerden van het hbo tijdens een crisis: geen verloren generatie

J. Allen, G. van Breugel, J. Coenen, D. Fouarge, C. Meng, G. Ramaekers

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
Maastricht University School of Business and Economics

J. van Dijk, V. Venhorst

Department of Economic Geography
Rijksuniversiteit Groningen

Uitgave: Informatie en Communicatie HBO-raad

Den Haag, november 2009

Afgestudeerden van het hbo tijdens een crisis: geen verloren generatie

De HBO-Monitor is in opdracht van de HBO-raad en hogescholen ontwikkeld door het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), Maastricht University School of Business and Economics, en wordt uitgevoerd in samenwerking met DESAN Research Solutions te Amsterdam.

Auteurs

J. Allen, G. van Breugel, J. Coenen, D. Fouarge, C. Meng, G. Ramaekers
Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
Maastricht University School of Business and Economics

J. van Dijk, V. Venhorst
Department of Economic Geography
Rijksuniversiteit Groningen

Uitgave

HBO-raad
Prinsessegracht 21
Postbus 123
2501 CC Den Haag
Telefoon 070 - 3 12 21 21
Telefax 070 - 3 12 21 00
Email post@hbo-raad.nl

Druk en omslag

Elan Strategie & Creatie

Prijs € 25,- inclusief verzendkosten en BTW

ISBN 978-90-6390-257-5

© Copyright HBO-raad, november 2009

Ten geleide

Het afgelopen studiejaar zijn er ruim 65.000 studenten afgestudeerd aan het hoger beroepsonderwijs. Dit jaar zijn er meer dan 100.000 nieuwe studenten gestart met hun studie aan een hogeschool. De groei van het aantal nieuwe hbo-studenten ten opzichte van vorig jaar bedraagt zodoende 6.200 studenten, ruim 5 keer meer dan verwacht. Bovendien nemen hogescholen maatregelen om het afstudeerrendement te verhogen. De komende jaren zullen daarom steeds meer mensen met een hbo-diploma de overstap maken naar de arbeidsmarkt.

De landelijke rapportage van de HBO-Monitor is dit jaar geheel gericht op de mogelijke gevolgen van de huidige economische crisis voor de afgestudeerden van het hbo. Over de aansluiting van de opleidingen op de arbeidsmarkt en de mening van afgestudeerden over hun opleiding wordt verslag gedaan in een factsheet en een bijbehorende tabellenset.

Uit deze rapportage blijkt dat de crisis geen grote invloed heeft op de latere loopbaan van hbo'ers. Op lange termijn is niet te verwachten dat hbo-afgestudeerden die tijdens de 2009 recessie de arbeidsmarkt betreden een verhoogde kans op werkloosheid hebben, op een lager niveau werken of een lager salaris ontvangen. Gelukkig is dus geen sprake van een verloren generatie. De toegevoegde waarde van een hbo-diploma bovenop een mbo-diploma houdt tijdens een crisis aan en bovendien worden hbo-afgestudeerden niet verdrongen door academici.

De negatieve gevolgen op korte termijn komen vooral voor rekening van afgestudeerden van de technische hbo-opleidingen (en daarmee mannen), terwijl veel vrouwelijke afgestudeerden profiteren van de beschermende factor van de gevolgde opleidingssector (vaak gezondheidszorg of onderwijs).

Uit het rapport komt ook een opdracht naar voren. Zowel hogescholen als studenten kunnen zich inzetten om de kans op een goede start op de arbeidsmarkt te vergroten. Hogescholen door innovatieve curricula aan te bieden en studenten door tijdens hun studie goede studieprestaties neer te zetten en aan de studie gerelateerde werkervaring op te doen.

Ik hoop dat deze publicatie op uw waardering kan rekenen en wens u veel plezier bij het gebruik ervan.

Doekle Terpstra
Voorzitter HBO-raad

Inhoudsopgave

Ten geleide	3
Voorwoord	7
Samenvatting	9
1 Korte termijn effecten van een economische crisis	13
1.1 Inleiding	13
1.2 Kans op werk en baanzekerheid	14
1.3 Aansluiting tussen opleiding en werk	20
1.4 Arbeidsvoorwaarden	22
1.5 Alternatieven voor het aanbieden op de arbeidsmarkt: zelfstandig ondernemerschap en doorstroom naar vervolgonderwijs	25
1.6 Conclusies	27
2 Lange termijn effecten van een economische crisis	29
2.1 Inleiding	29
2.2 Gediplomeerden uit het hbo	30
2.3 Effecten van conjunctuur voor hbo'ers	32
2.4 Effecten naar achtergrondkenmerken	35
2.5 Conclusies	37
3 Succesfactoren voor hbo-afgestudeerden op korte en middellange termijn	39
3.1 Inleiding	39
3.2 Beschrijving onderzoekspopulatie	40
3.3 Ontwikkeling van de loopbaan	43
3.4 Beschermende factoren bij de transitie naar de arbeidsmarkt	45
3.5 Beschermende factoren bij het verdere carrièreverloop	49
3.6 Conclusies	51
4 Ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden in crisistijd	53
4.1 Inleiding	53
4.2 Ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden naar regio en sector	54
4.3 Bindingseffecten en roltrapeffecten	56
4.4 Banen en werkloosheid: trends in mobiliteit in crisisjaren	59
4.5 Conclusies	65
Literatuur	67
Bijlage 1 Tabellen hoofdstuk 1	69
Bijlage 2 Tabellen hoofdstuk 2	73
Bijlage 3 Tabellen hoofdstuk 3	79

Voorwoord

Het rapport *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs, HBO-Monitor 2008* heeft als centraal thema de mogelijke gevolgen van de huidige economische crisis voor afgestudeerden van het hbo. Om inzicht te bieden in het mogelijk effect van economische schokken op de arbeidsmarktintrede van afgestudeerde hbo'ers (het korte termijn effect) is in het eerste hoofdstuk gekeken naar het effect op de arbeidsmarktintrede van voorgaande crises, zoals die in het begin van de jaren '90 en de crisis van begin jaren 2000. Daarbij is ook nagegaan in hoeverre de toegevoegde waarde van een hbo-opleiding bovenop een mbo-opleiding afhankelijk is van de conjuncturele situatie.

In het tweede hoofdstuk staat de vraag centraal wat het lange termijn effect van economische schokken is geweest op de arbeidsmarktpositie van hbo'ers die in het begin van de jaren '80 de arbeidsmarkt hebben betreden. Aan de hand van een koppeling tussen de Enquête Beroepsbevolking en het Sociaal Statistisch Bestand kan worden nagegaan of hbo'ers die de arbeidsmarkt zijn ingestroomd in de jaren 1981-1984 (toen de werkloosheid een sterke toename vertoonde) daar 20 jaar later (in de jaren 2000) nog problemen van ondervinden.

In het derde hoofdstuk wordt nagegaan of bepaalde kenmerken van een opleiding de kans op een succesvolle transitie naar de arbeidsmarkt en succesvolle loopbaan vergroten, en welke individuele kenmerken deze kans vergroten.

Uit de HBO-Monitor is eerder gebleken dat voor een aantal Nederlandse provincies geldt dat een steeds hoger percentage van de 'eigen' afgestudeerden aan het werk is in de studieprovincie. In het vierde thematische hoofdstuk staat de regionale mobiliteit van hbo'ers tijdens een economische crisis centraal.

Het onderhavige rapport is één van de rapportages over de HBO-Monitor, het jaarlijkse onderzoek onder afgestudeerde hbo'ers. Hierin staan de volgende vragen centraal. Wat gaan afgestudeerde hbo'ers na hun opleiding doen? Als ze naar de arbeidsmarkt gaan, hoe snel vinden ze dan werk? En sluit dat werk dan ook aan op de gevolgde opleiding? Hoe tevreden zijn betaald werkende afgestudeerden met hun functie en hoe schatten zij hun carrièreperspectieven in? En als zij voor een vervolgopleiding kiezen, hoe is de aansluiting van hun hbo-opleiding met het vervolgonderwijs? De HBO-raad heeft in 1991 het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) van Maastricht University opdracht verleend een instrument te ontwikkelen waarmee dit soort vragen kunnen worden beantwoord, de zogeheten HBO-Monitor. Deze beantwoordt in de eerste plaats aan de informatiebehoefte van de hogescholen zelf. Dit komt vooral naar voren in de instellingsrapportage die elke deelnemende hogeschool ontvangt over de 'eigen' afgestudeerden. De HBO-Monitor wordt door hogescholen voor een belangrijk deel gebruikt voor voorlichtingsdoeleinden, voor systematische en periodieke zelfevaluatie en bij het proces van accreditatie. De instellingsrapportage beoogt onder meer die functies te ondersteunen. Tegen de achtergrond van het accreditatiekader wordt in de HBO-Monitor, naast het meten van de arbeidsmarktpositie van de afgestudeerden en in het bijzonder de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt, steeds meer ingegaan op de mening van afgestudeerden over hun opleiding. Het afgelopen jaar is de HBO-Monitor voor de achttiende achtereenvolgende keer uitgevoerd.

Vanaf 1998 is er sprake van een systematische monitoring van schoolverlaters over de volle breedte van het onderwijs. Dit betekent dat de arbeidsmarktgegevens van hbo'ers sinds 1998 kunnen worden gepositioneerd ten opzichte van alle andere opleidingssectoren. Dit is gebeurd in het rapport *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2008* dat voor de zomer van 2009 door het ROA is uitgebracht.

De resultaten van de laatst uitgevoerde HBO-Monitor betreffen de bestemming van afgestudeerde hbo'ers van afstudeerjaar 2006-2007. In totaal zijn ruim 50.000 hbo'ers van dit afstudeerjaar benaderd. De totale respons bedroeg 39%. Dit onderzoek is eind 2008/begin 2009 uitgevoerd en heeft betrekking op de situatie ongeveer anderhalf jaar na het voltooien van de opleiding. Kortom, men moet zich realiseren dat de meeste respondenten in de zomer van 2007 het onderwijs hebben verlaten. Dat betekent dat de meeste van de onderzochte respondenten al voor het uitbreken van de economische crisis de overgang naar de arbeidsmarkt hebben gemaakt.

In een 'factsheet' van de HBO-raad is al eerder in beschrijvende zin verslag gedaan van de resultaten van het laatst uitgevoerde onderzoek. De landelijke statistiek van het onderzoek is te raadplegen via de website van de HBO-raad, onder 'Feiten en cijfers'.

De factsheet, de landelijke statistiek en het onderhavige, meer analytisch gerichte rapport, *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs, HBO-Monitor 2008*, richten zich vooral op degenen die zich in beleidsmatige zin bezighouden met de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hbo.

Het ROA heeft bij de uitvoering van het project HBO-Monitor de algehele projectleiding en is specifiek verantwoordelijk voor de instrumentontwikkeling, de kwaliteitsbewaking, het databeheer en de wetenschappelijke analyse en rapportage. In het project werkt het ROA nauw samen met DESAN Research Solutions te Amsterdam. DESAN is verantwoordelijk voor de gegevensverzameling -en verwerking en het maken van de instellingsrapportages ten behoeve van de deelnemende hogescholen.

De projectleiding is in handen van Christoph Meng en Ger Ramaekers van het ROA. Vanuit de HBO-raad is het project begeleid door Bastiaan van der Wulp. Het onderhavige landelijk rapport is vanuit het ROA opgesteld door Jim Allen, Gerla van Breugel, Johan Coenen, Didier Fouarge, Christoph Meng en Ger Ramaekers, en vanuit de RUG (voor hoofdstuk 4) door Jouke van Dijk en Viktor Venhorst. De opmaak van het rapport is verzorgd door Mariëlle Beenkens. Aan het project HBO-Monitor werken verder mee Monique van Alphen, Han van Dongen en Barbara Kinket (allen werkzaam bij DESAN Research Solutions).

Wij bedanken alle betrokkenen voor hun inbreng.

Maastricht, november 2009

Samenvatting

De economische neergang in 2009/2010 kent zijn weerga niet in de recente economische geschiedenis van Nederland. Welke gevolgen heeft dit voor de afgestudeerden van het hbo? Hoe 'crisisbestendig' zijn zij? Hoe staat het met de employability van hbo-afgestudeerden? In hoeverre hebben de korte termijn gevolgen, zoals een oplopende werkloosheid, persistente effecten op lange termijn? Brengt een recessie een extra noodzaak tot ruimtelijke mobiliteit met zich mee, of kiezen de afgestudeerden van het hbo voor andere methoden om deze situatie het hoofd te bieden? Welke factoren zijn van invloed op het arbeidsmarktsucces van hbo-afgestudeerden en hoe kunnen hogescholen en studenten ervoor zorgen dat de arbeidsmarktintrede succesvol verloopt?

De mogelijke gevolgen van de huidige economische crisis voor afgestudeerden van het hbo vormen het centrale thema van dit rapport. Het voorliggende rapport gaat in op het effect van voorgaande crises op de arbeidsmarktintrede (korte termijn effect) en het effect later in de loopbaan (lange termijn effect). Tevens is nagegaan wat hbo-studenten en hbo-opleidingen zelf kunnen doen om de arbeidsmarktintrede en verder carrièreverloop succesvol te laten zijn. Tot slot is gekeken naar effecten van economische crises op de ruimtelijke mobiliteit van afgestudeerden.

Kernresultaten

Op basis van de analyses die het voorliggende rapport omvat, is het mogelijk om een redelijk goed beeld over de te verwachten effecten van de recessie in 2009 te formuleren. Hierbij dient natuurlijk een aantal kanttekeningen te worden geplaatst. Allereerst is de recessie in 2009 qua economische neergang binnen een jaar vele malen sterker dan de recessies die in de analyses als vergelijkingsmateriaal gebruikt worden. Ten tweede is de oorzaak van de recessie in 2009, een wereldwijde financiële kredietcrisis die overgeslagen is op de reële economie, niet één op één vergelijkbaar met de langzamere groei van de economie in bijvoorbeeld de jaren 2001 tot en met 2005. Tot slot dient er rekening mee te worden gehouden dat de structurele situatie voor hoger opgeleiden in Nederland zich in de afgelopen twee decennia duidelijk verbeterd heeft. Van een structureel overaanbod van hoger opgeleiden zoals in de eerste helft van de jaren negentig is al een tijd geen sprake meer. De toenemende kennisintensivering van onze samenleving heeft inmiddels geleid tot een structureel tekort aan hoger opgeleiden, dat in de toekomst als gevolg van de toenemende vergrijzing nog zal toenemen.

Ondanks deze kanttekeningen mag gesteld worden dat de recessie in 2009 zowel op korte als op lange termijn vergelijkbare effecten met eerdere recessies zal vertonen:

- Op korte termijn zullen vooral de afgestudeerden van technische en economische opleidingen in het hbo met een snel oplopende werkloosheid te kampen hebben. Tegelijkertijd kennen deze sectoren geen structureel hoge werkloosheid en zal bij de eerste signalen van economisch herstel de werkloosheid ook weer dalen. Aangezien zeker de technische opleidingen door relatief meer mannen gevolgd worden, zullen mannelijke afgestudeerden van het hbo relatief gezien harder worden getroffen. Vrouwelijke afgestudeerden profiteren in eerste instantie vaak van een (tijdelijk) beschermende factor van de gevolgde opleidingssector (bijvoorbeeld gezondheidszorg of pedagogiek), maar zullen hun arbeidsmarktcarrière door de crisis vaker in een deeltijdbaan moeten starten.
- Afgestudeerden van allochtone afkomst zullen relatief harder getroffen worden qua kans op werk dan hun autochtone collega's.
- De toegevoegde waarde van een hbo-diploma bovenop een mbo-diploma zal toenemen zo lang de crisis aanhoudt. Daarnaast zullen de hbo-afgestudeerden in hbo-functies niet

verdrongen worden door academici als gevolg van een relatieve daling in hun reële salaris dat zij in tijden van crises sneller accepteren dan recent afgestudeerde academici.

- De hbo-afgestudeerden die tijdens de 2009 recessie de arbeidsmarkt betreden zullen, ondanks de verhoogde kans op intredewerkloosheid, in het algemeen geen verloren generatie zijn. Op lange termijn is niet te verwachten dat zij een verhoogde kans op werkloosheid hebben, op een lager baanniveau werken of een lager salaris ontvangen. Hbo-afgestudeerden kennen een hoge mate van employability. De uitzondering hierop zijn de niet-westerse allochtonen. Zij zullen niet alleen zwaarder door de crisis getroffen worden maar lopen tevens gevaar dat deze effecten in termen van een lager behaald beroepsniveau zelfs persistent zijn.
- Door tijdens de studie goede studieprestaties neer te zetten en extra-curriculaire – maar wel aan de studie gerelateerde – werkervaring op te doen, kunnen hbo-studenten een sterke basis leggen voor een goede start in hun arbeidsmarktloopbaan. Resultaten van deze inspanningen zijn niet alleen direct na het behalen van het diploma zichtbaar maar ook vijf jaar na dato. Dit zal tijdens de crisisjaren nog sterker spelen dan in tijden van sterke economische groei.
- Door specifiek gerichte, innovatieve en meer theoretisch georiënteerde curricula aan te bieden kunnen hbo-instellingen de kans op een goede start van hun afgestudeerden op de arbeidsmarkt verhogen.
- De regionale mobiliteit van hbo-afgestudeerden zal relatief gezien eerder afnemen. Hierdoor blijft een relatief hoger aandeel afgestudeerden in de eigen studiegemeente, -provincie, of -landsdeel werken.

De hoofdstukken in vogelvlucht

1. Korte termijn effecten van een economische crisis

In hoofdstuk 1 wordt de vraag gesteld in hoeverre economische fluctuaties het arbeidsmarktsucces van recent afgestudeerde hbo'ers in de jaren 1991 tot en met 2008 hebben beïnvloed. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de uitgebreide mogelijkheden die de HBO-Monitor biedt. Tussen de start van de HBO-Monitor in 1991 (afgestudeerden van het studiejaar 1989/1990) en de meest recente meting in 2008 (afgestudeerden van het studiejaar 2006/2007) kent Nederland een tweetal economisch zwakke periodes (1991-1993 en 2001-2005) die als vergelijkingsmateriaal dienen. Door de gevolgen van deze twee periodes te analyseren, worden de verwachte korte termijn effecten van de huidige, 2009, recessie geschetst.

Het conjunctureel verloop blijkt geen duidelijk effect te hebben op de mate waarin afgestudeerde hbo'ers zich niet aanbieden op de reguliere arbeidsmarkt, geïndiceerd door het aandeel dat voor zichzelf begint of besluit de arbeidsmarktintrede uit te stellen door verder onderwijs te gaan volgen. Voor de aanbieders op de arbeidsmarkt heeft de conjunctuur ten tijde van de arbeidsmarktintrede echter wel duidelijke gevolgen, en wel voor hun kans op werk, de zekerheid van hun werk, het niveau van hun werk, hun beloning en met name voor vrouwen het aantal arbeidsuren. Het effect van het conjunctureel verloop op de arbeidsmarktintrede varieert daarbij sterk naar geslacht, etniciteit en gevolgde opleidingssector. Kennen bijvoorbeeld de opleidingssectoren techniek en economie tijdens een crisis een snel oplopende (intrede)werkloosheid onder hun afgestudeerden, daalt de werkloosheid onder de afgestudeerden uit sectoren hpo, hgzo, hsa0 en kuo zelfs aan het begin van de crisisjaren in 2001 en 2003 om daarna toe te nemen.

De afgestudeerden van het hbo zijn in crisisjaren in staat om hun concurrentiepositie tegenover afgestudeerden van het wetenschappelijk onderwijs te verdedigen. Er is zelfs een indicatie dat het aandeel van academici die in beroepen werken die qua niveau het beste bij een hbo-diploma passen tijdens crisisjaren eerder af- dan toeneemt. Reden hiervoor is dat de afgestudeerden van het hbo in crisistijden een daling van hun reële salaris accepteren en daarom relatief gezien tegenover de academici, die dit in mindere mate doen, voor werkgevers goedkoper worden en daarom aantrekkelijk blijven.

De waarde van een hbo-diploma tegenover een mbo-diploma komt in crisistijden duidelijk naar voren: gebleken is namelijk dat bij een dalende conjunctuur hbo'ers minder snel werkloos raken, relatief

minder salaris hoeven in te leveren en iets minder snel onder hun niveau hoeven te gaan werken dan mbo'ers.

2. Lange termijn effecten van een economische crisis

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de effecten van de economische crisis van begin jaren tachtig voor de lange termijn (ongeveer twintig jaar later) arbeidsmarktpositie van hbo'ers. Het hoofdstuk bespreekt daarbij de effecten van een start in economisch slechte tijden op de lange termijn werkloosheidskans, het beroepsniveau dat de afgestudeerden bereiken en het salaris. In de analyses wordt de groep afgestudeerden die in de economisch zwakke jaren 1981-1984 op de arbeidsmarkt toetraden, vergeleken met de groep hbo-afgestudeerden die in de jaren ervoor dan wel erna de arbeidsmarkt hebben betreden.

In tegenstelling tot eerder gevonden lange termijn effecten van de conjunctuur voor de arbeidsmarktpositie van de 'gemiddelde' Nederlandse schoolverlater die in de jaren 1981-1984 geconfronteerd werd met een sterk stijgende werkloosheid, laten de analyses in dit hoofdstuk zien dat er voor hbo'ers op lange termijn geen negatieve gevolgen zijn. Afgestudeerde hbo'ers die in de jaren 1981-1984 op de arbeidsmarkt zijn gekomen zijn in het algemeen niet vaker werkloos, hebben geen lager beroepsniveau en ook geen lager loon dan hbo'ers die op een ander moment de arbeidsmarkt zijn ingestroomd. Aangezien de hbo-opleidingssectoren nogal verschillend op conjuncturele veranderingen reageren, is het interessant dat er ook geen negatieve lange termijn effecten voor de afzonderlijke sectoren van het hbo gevonden worden. De analyses bevestigen dat de lange termijn employability van afgestudeerden van het hbo als sterk ervaren wordt en een hbo-opleidingsniveau op lange termijn beschermend werkt tegen de risico's van onder andere werkloosheid.

Westerse allochtonen die het hbo afgerond hebben in de jaren 1981-1984 lopen op lange termijn echter wel een verhoogde kans om werkloos te worden. Voor westerse allochtonen lijkt het behalen van een hoog opleidingsniveau kennelijk niet voldoende bescherming te bieden tegen de lange termijn gevolgen van werkloosheid, indien zij in een economisch zwakke periode de arbeidsmarkt betreden. Voor niet-westerse allochtonen uit het hbo geldt dit niet, maar zij werken wel vaker ook op lange termijn op een lager beroepsniveau.

3. Succesfactoren voor hbo-afgestudeerden op korte en lange termijn

In tijden van economische crisis kunnen werkgevers vaak kiezen uit een lange rij gegadigden voor een enkele vacature. Nog meer dan in perioden van hoogconjunctuur is het dan ook tijdens een crisis van belang om stil te staan bij factoren die van invloed kunnen zijn op het arbeidsmarktsucces van hbo-afgestudeerden. Wat kunnen hbo'ers zelf doen om hun intrede op de arbeidsmarkt en hun loopbaan zo voor spoedig mogelijk te laten verlopen en wat kunnen hbo-instellingen doen om hun afgestudeerden hierbij te ondersteunen? Om op deze vragen antwoorden te vinden, wordt in hoofdstuk 3 gebruik gemaakt van het REFLEX databestand. Dit bestand omvat data van Nederlandse hbo-afgestudeerden (afstudeerjaargang 1999/2000) die in 2005 zijn geënuquêteerd (dus circa 5 jaar na afstuderen).

Goede studieprestaties neerzetten en extra-curriculaire – maar wel aan de studie gerelateerde – werkervaring zijn twee factoren die studenten in het hbo zelf in de hand hebben, en die niet alleen de intrede op de arbeidsmarkt voorspoedig laten verlopen maar ook een sterke invloed hebben op de eerste jaren van de loopbaan. Zelfs na correctie voor de initiële intrede in termen van zoekduur voordat men de eerste betaalde functie heeft gevonden, het niveau van de eerste baan en het hierin ontvangen salaris, laten de analyses in dit hoofdstuk zien dat goede studieprestaties en relevante werkervaring tijdens de studie ook vijf jaar later de kans op werk en de kans op werk op minimaal hbo-niveau verhogen. Goede studieprestaties en relevante werkervaring tijdens de studie lijken daarnaast een sterk positief effect op de beloning te hebben.

Wat kunnen de instellingen in het hbo doen om hun afgestudeerden bij hun beginnende loopbaan te ondersteunen? Hoofdstuk 3 laat zien dat specifiek gerichte, innovatieve en meer theoretisch georiënteerde curricula van belang zijn. Vooral op de korte termijn lijken afgestudeerden van hbo-studies met deze kenmerken het op de arbeidsmarkt goed te doen. In tegenstelling tot de factoren waar de hbo'ers zelf grip op hebben, zijn de effecten van kenmerken van hbo-opleidingen op arbeidsmarktsucces op de middellange termijn tamelijk gering. Het relatieve gebrek aan effecten op de middellange termijn hoeft echter niet te betekenen dat de effecten van deze kenmerken per saldo van korte duur zijn. Er is immers gebleken dat een succesvolle intrede een sterk effect heeft op later arbeidsmarktsucces, en dus levert het effect van deze kenmerken op de intrede een blijvend voordeel op voor afgestudeerden.

4. Ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden in crisistijd

Ruimtelijke mobiliteit van werknemers is een middel om vraag- en aanbodverhoudingen op regionale arbeidsmarkten met elkaar in overeenstemming te brengen. Dit verschijnsel doet zich in het bijzonder voor bij recent afgestudeerde hoger opgeleiden. Een cruciaal aspect hierbij is dat instellingen voor hoger onderwijs vaak een verzorgingsgebied kennen dat zich uitstrekt over meerdere regio's, provincies, zo niet nationaal. In economisch zwakke perioden worden de vraag- en aanbodverhoudingen niet alleen nationaal beïnvloed, maar kunnen ook regionale verschuivingen plaatsvinden. Deze verschuivingen hebben wederom invloed op de (gedwongen) ruimtelijke mobiliteit van recent afgestudeerden van het hbo. In hoofdstuk 4 wordt dan ook nagegaan of er een samenhang bestaat tussen de ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden en de (regionale) macro-economische omstandigheden.

Regionaal-economische omstandigheden zijn voor recent afgestudeerden een bepalende factor voor de bestemmingskeuze, en dan meer specifiek voor de mate waarin de migratiebeweging een verbetering oplevert in de omstandigheden voor de afgestudeerde. De analyses in hoofdstuk 4 laten zien dat verschillen in de grootte van de arbeidsmarkt qua aantal werkzame personen, verschillen in het aantal beschikbare banen op hoger en wetenschappelijk niveau en verschillen in de werkloosheid bepalende factoren zijn voor afgestudeerden in hun migratiekeuze.

Maar wat zijn de effecten van een economische crisis op deze migratiebewegingen? In lijn met de patronen voor de Nederlandse bevolking als geheel lijkt de ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden in deze tijden licht af te nemen, dan wel zich (noodgedwongen) te richten op minder kansrijke regio's. Het is echter niet op voorhand duidelijk of deze effecten één op één samenhangen met een conjunctuureel zwakke periode. De regionale mobiliteit van afgestudeerden van het hbo laat namelijk in de afgelopen jaren een onderliggende trend zien met een hogere focus op de meer perifere gebieden in het algemeen. Een steeds hoger percentage van de hbo-afgestudeerden is in de studieprovincie aan het werk. Dit geldt met name voor de noordelijke provincies Groningen en Friesland en voor de provincie Zeeland. Deze trend lijkt gebaseerd op de steeds ruimere aanwezigheid van banen op niveau in deze gebieden.

Naast deze economisch regionale effecten op ruimtelijke mobiliteit speelt regionale binding een belangrijke rol. De kans op ruimtelijke mobiliteit na de studie neemt toe met de mate van mobiliteit voorafgaand aan de studie. Een flink deel van die herhaalde mobiliteit is echter gericht op de regio van herkomst. Daarnaast neemt de kans dat een afgestudeerde aan het werk is in de studiegemeente toe, indien deze gemeente ook de thuisgemeente was.

Kortom, hoofdstuk 4 laat zien dat bij de mobiliteit van hbo-afgestudeerden enerzijds factoren spelen die te maken hebben met de regio van herkomst en de mate waarin dat bekendheid en daarmee binding oplevert met de lokale arbeidsmarkt- en woningmarktomstandigheden. Anderzijds zijn er de regionaal economische omstandigheden, en de kansen en bedreigingen die dat voor de individuele afgestudeerde meebrengt.

1 Korte termijn effecten van een economische crisis

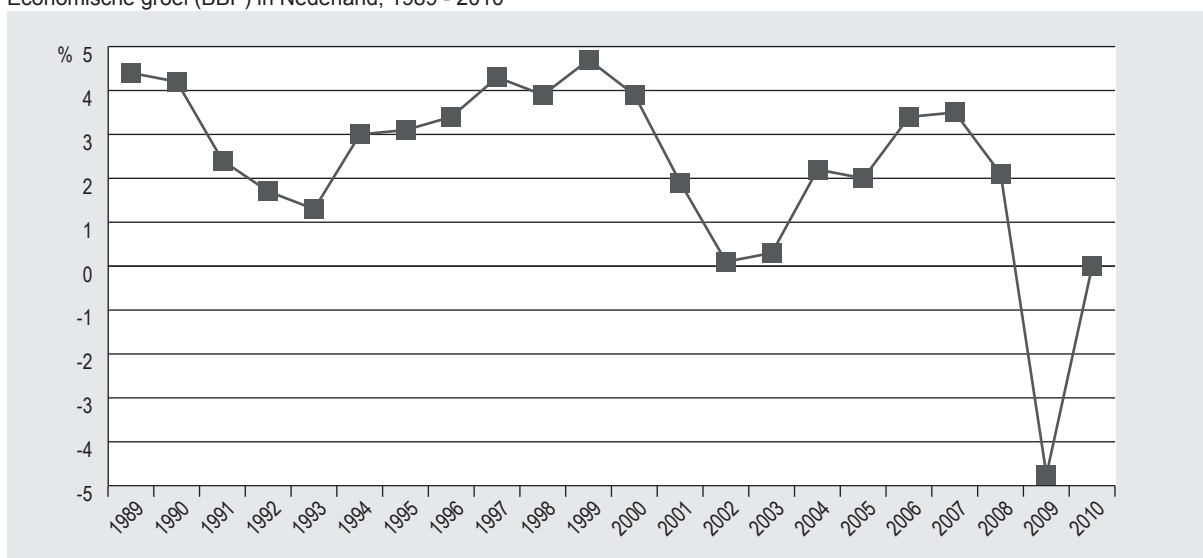
1.1 Inleiding

Economische fluctuaties beïnvloeden in sterke mate de korte termijn arbeidsmarktkansen van recent afgestudeerden van het hbo. De recessie in 2009 zal op deze regel geen uitzondering zijn. Zo valt te verwachten dat recent afgestudeerde hbo'ers meer moeite zullen hebben om werk te vinden, dat zij meer concurrentie zullen ondervinden van afgestudeerden van het wetenschappelijk onderwijs en dat zij eventueel vaker gedwongen worden om werk onder hun niveau aan te nemen. Hoewel de precieze invloed van de 2009 recessie nog onduidelijk is op het moment van schrijven van deze rapportage, biedt de HBO-Monitor uitgebreide mogelijkheden om op basis van eerdere economisch moeilijke tijden verwachtingen voor de huidige generatie van afgestudeerden te formuleren. In dit hoofdstuk doen we dit door gebruik te maken van de metingen die in het kader van de HBO-Monitor tussen 1991 (cohort 1989/1990) en 2008 (cohort 2006/2007) hebben plaatsgevonden.

Figuur 1.1 laat zien dat het conjuncturele verloop in de jaren 1989 tot en met 2008 een tweetal zwakke economische periodes kent: de periodes 1991-1993 en 2001-2005. De economische teruggang in de periode 1991-1993 is minder sterk geweest dan in een deel van de periode 2001-2005: de economische groei in daljaar 1993 bedroeg nog altijd 1,3%, terwijl de economische groei in daljaar 2002 met 0,1% vrijwel tot stilstand was gekomen. De oorzaken die aan beide crises ten grondslag liggen, verschillen ook behoorlijk: in de jaren 1991-1993 had de Nederlandse economie onder andere te lijden onder de inzakkende vraag van Duitsland dat zijn fondsen nodig had om de eenwording te financieren en de inzakkende economie van de VS. De crisis van begin 2000 wordt daarentegen in sterke mate toegeschreven aan het uiteenspatten van de internetbubble.

Figuur 1.1

Economische groei (BBP) in Nederland, 1989 - 2010

Bron: 1989-2008 (CBS); 2009, 2010 (verwachtingen volgens CPB)

In dit hoofdstuk staan we uitgebreid stil bij de vraag in hoeverre veranderingen in de vraag-aanbod verhoudingen op de arbeidsmarkt het arbeidsmarktsucces van recent afgestudeerde hbo'ers in de jaren 1991 tot en met 2008 hebben beïnvloed. Hiermee kunnen de korte termijn effecten (invloed op de arbeidsmarktkansen circa anderhalf jaar na afstuderen) van een economische crisis voor hbo-afgestu-

deerden in kaart gebracht worden. De effecten die aan bod komen zijn de kans op werk, baanzekerheid, arbeidsvoorwaarden en aansluiting tussen opleiding en werk. Een economische malaise die gepaard gaat met een verminderde kans op werk en werkzekerheid, dwingt recent afgestudeerden eventueel ook tot alternatieven die in eerste instantie niet in hun carrièreplanning voorkwamen. We zullen daarom ook stilstaan bij de vraag of in economisch mindere tijden de doorstroom naar vervolgonderwijs en het zelfstandig ondernemerschap als alternatieve opties interessanter worden.

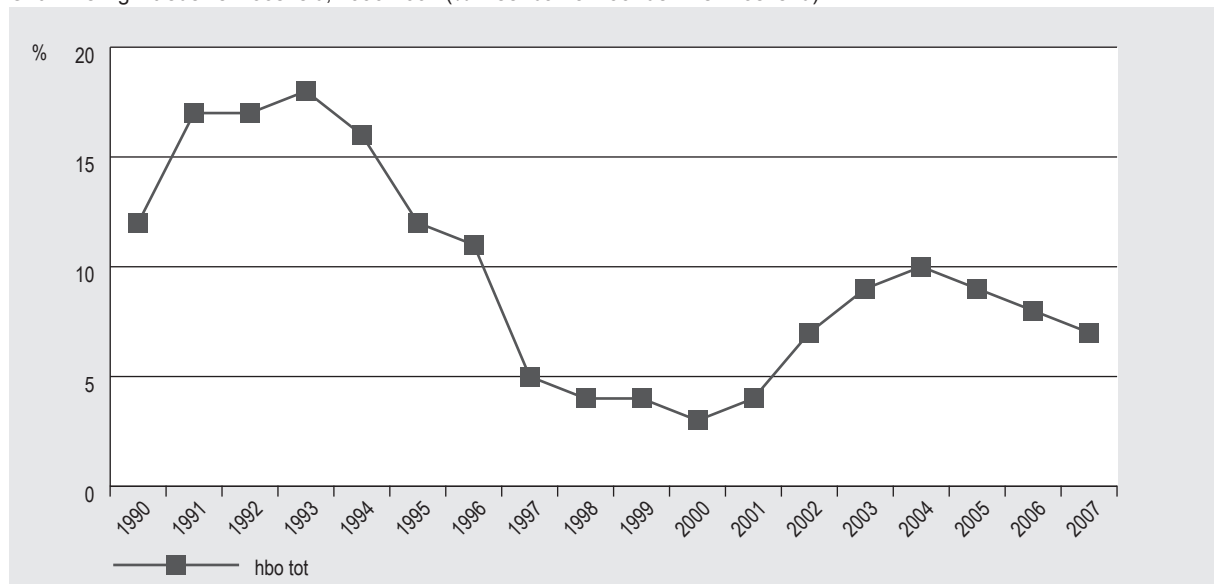
Voor de jaren 1998 – 2008 zullen we de analyse verder uitbreiden met een vergelijking tussen afgestudeerde hbo'ers en mbo'ers, en met een vergelijking tussen afgestudeerde hbo'ers en wo'ers. De eerste vergelijking biedt een unieke kans om een indicatie te geven van de toegevoegde waarde van een hbo-opleiding bovenop een mbo-opleiding. Tevens kan in deze analyse worden nagegaan of de toegevoegde waarde afhankelijk is van de conjuncturele situatie. De tweede vergelijking biedt de mogelijkheid om in te gaan op de vraag of tijdens een economisch minder gunstige periode recent afgestudeerde wo'ers een grotere concurrentie vormen voor recent afgestudeerde hbo'ers dan in economisch gunstigere tijden.

1.2 Kans op werk en baanzekerheid

Een analyse van de korte termijn gevolgen van een economische malaise dient te starten bij de invloed hiervan op de kans op werk en de baanzekerheid die aan recent afgestudeerde hbo'ers wordt geboden. Immers, in economisch slechte tijden zullen bedrijven terughoudender zijn in het aannemen van nieuw personeel en zeker van personeel zonder (veel) arbeidsmarktervaring dat vaak eerst functie/bedrijfs-specifieke training nodig heeft. Economisch slechte tijden zijn vaak ook economisch onzekere tijden. Bedrijven die nieuw personeel aannemen, willen zich dan niet voor langere tijd binden en het is dan ook te verwachten dat zij minder geneigd zijn om contracten voor onbepaalde tijd aan te gaan.

Figuur 1.2

Ontwikkeling intredewerkloosheid, 1990-2007 (% meer dan 3 maanden werkzoekend)

Noot: Het jaar vermeld in de figuur betreft het jaar van intrede op de arbeidsmarkt in tegenstelling tot het jaar van enquëtering zoals in de overige figuren.

Duur intredewerkloosheid

De intredewerkloosheid betreft het aantal maanden dat men tussen het moment van afstuderen en de eerste baan werkzoekend is geweest. Figuur 1.2¹ toont het aandeel van hbo-afgestudeerden dat tijdens

1. Tenzij anders vermeld zijn alle gepresenteerde cijfers afkomstig uit: Schoolverlatersinformatiesysteem van het ROA.

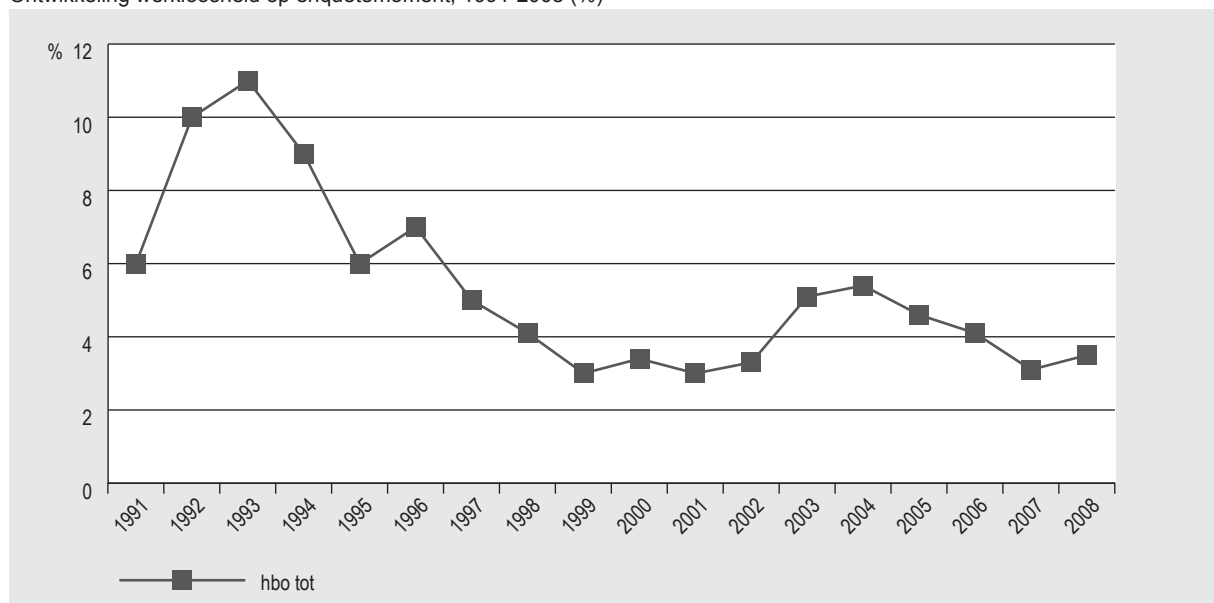
de intredeperiode meer dan drie maanden werkzoekend is geweest. In de figuur zijn de twee crisisperioden, 1991-1993 en 2001-2005, duidelijk te onderscheiden door de oplopende percentages afgestudeerden die langer dan 3 maanden hebben moeten zoeken voor zij hun eerste baan vonden. Echter, de twee periodes verschillen van elkaar: de crisisperiode 1991-1993 heeft een sterker effect gehad op de baanzoekduur dan de crisis die in 2001-2005 plaats vond. Immers, in de periode 1991-1993 heeft maximaal 18% van de afgestudeerde hbo'ers langer dan 3 maanden naar een baan gezocht, terwijl dit in de periode 2001-2005 bij 'slechts' 10% van de afgestudeerde hbo'ers het geval is.

Werkloosheid op enquêtemoment

Naast de tijd die afgestudeerden nodig hebben om hun eerste baan te vinden, geeft ook het werkloosheidspercentage onder hbo-afgestudeerden aan hoe groot hun kans op werk is. Figuur 1.3A toont voor het totale hbo de ontwikkeling van het werkloosheidspercentage gemeten circa anderhalf jaar na het afstuderen. De ontwikkeling in deze figuur vertoont grote overeenkomsten met de ontwikkeling van de baanzoekduur in figuur 1.2. Ook in figuur 1.3A is te zien dat het effect van de, weliswaar korter durende, crisis van 1991-1993 op de werkloosheid onder hbo'ers verhoudingsgewijs groter is geweest dan de magere jaren 2001-2005. Op het hoogtepunt van de eerste crisis was 11% van afgestudeerde hbo'ers anderhalf jaar na het afstuderen werkloos, terwijl dit percentage in de tweede crisis op 5,4% bleef steken. Zowel de tijd die afgestudeerden nodig hebben om een baan te vinden als het werkloosheidspercentage laten zien dat de het effect van de crisisperiode 1991-1993 op de baankansen van pas afgestudeerde hbo'ers korter maar heftiger is geweest dan het effect van de crisisperiode 2001-2005.

Figuur 1.3A

Ontwikkeling werkloosheid op enquêtemoment, 1991-2008 (%)

De hiervoor beschreven effecten verschillen echter per opleidingsrichting, zowel in omvang als in timing (zie figuur 1.3B en bijlage 1). De werkloosheid onder afgestudeerden van de richtingen economie en techniek loopt direct na aanvang van de crisis in 2001 op en bereikt haar hoogtepunt in 2003: de werkloosheid onder afgestudeerde economen is meer dan verdubbeld van 2,7% in 2000 naar 6,4% in 2003. Onder de afgestudeerde technici bedraagt de werkloosheid in 2003 5,8%. Dit komt neer op ruim 2,5 keer de werkloosheid van 2000, 2,1%. Na 2003 neemt de werkloosheid in beide groepen weer af, het snelst onder de hbo'ers techniek. De werkloosheid in de agrarische sector volgt het patroon van de economen en technici, echter met een hogere piek (7,6%) die in 2004 in plaats van in 2003 bereikt wordt. Een heel andere ontwikkeling zien we bij de sectoren hpo, hgzo, hsaio en kuo: de werkloosheid onder deze afgestudeerden *daalt* namelijk in de jaren 2001 en 2002. Pas vanaf 2003 neemt in deze groepen de werkloosheid

weer toe. Echter, de pieken in de werkloosheidspercentages in deze groepen zijn, met uitzondering van de afgestudeerde kunstenaars, lager dan die van de economen, technici en agrariërs.

Box 1: Econometrische analyse van de kans op werk

In figuur 1.3A wordt geen rekening gehouden met achtergrondkenmerken die van belang kunnen zijn voor de arbeidsmarktpositie in het jaar na afstuderen zoals geslacht, leeftijd, etnische achtergrond, additionele ervaring voor of tijdens de hbo-opleiding, hoogste vooropleiding, opleidingssector en of de hbo-opleiding al dan niet in voltijd is gevolgd. Daarom is een multivariate analyse uitgevoerd met de kans op werk als afhankelijke variabele en de genoemde achtergrondkenmerken als controlevariabelen in de jaren 1996-2008 (voor de volledige analysesresultaten zie bijlage 1):

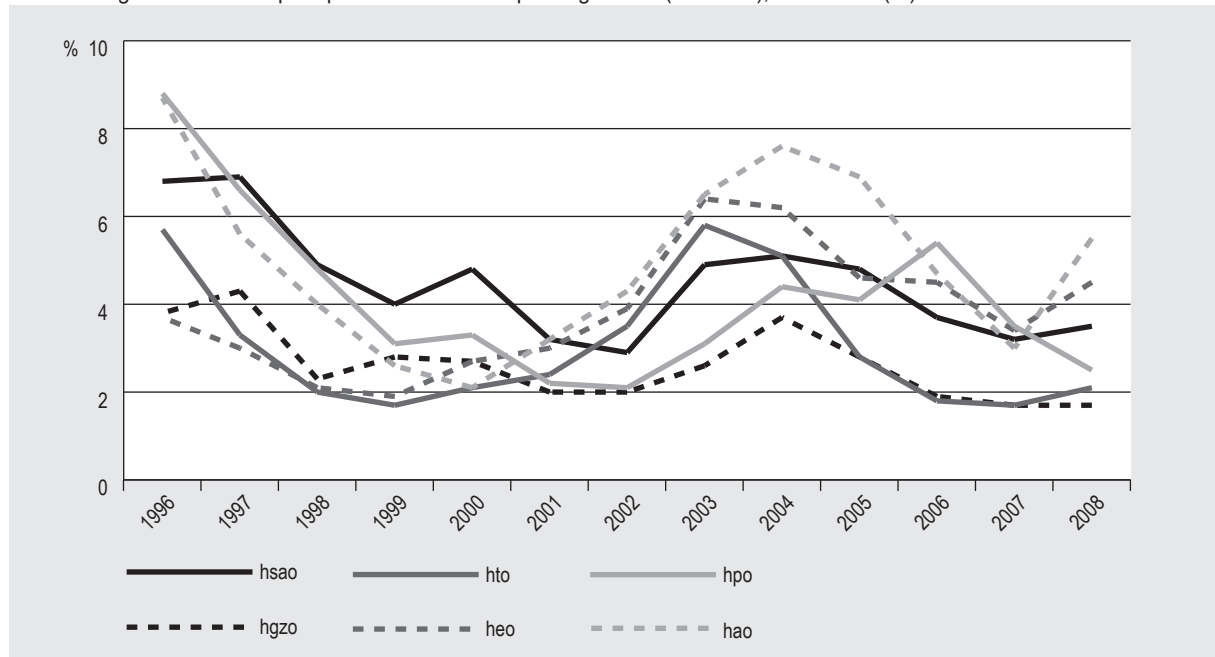
Geslacht: man	0	Relevante werkervaring	+
Leeftijd	+	Buitenlandervaring	-
Etniciteit: allochtoon	-	Vooropleiding: havo	-
Bestuurlijke ervaring	-	Voltijds	-

+ / - = positief/negatief significant op 5% betrouwbaarheidsniveau. Leeswijzer: Een plusteken betekent dat de variabele positief samenhangt met de kans op werk. Bijvoorbeeld, afgestudeerden met relevante werkervaring hebben een grotere kans op werk dan afgestudeerden zonder relevante werkervaring. Een minteken betekent dat de variabele negatief samenhangt met de kans op werk. Bijvoorbeeld, afgestudeerden van voltijdse hbo-opleidingen hebben een kleinere kans op werk dan afgestudeerden van deeltijdopleidingen. Nul betekent dat de eventuele samenhang op toeval berust.

Het toevoegen van bovenstaande controlevariabelen aan de analyse blijkt geen invloed te hebben op het in figuur 1.3A geschetste beeld: de kans op werk is in de crisisjaren 2001-2005 nog steeds significant lager dan in de overige jaren.

Figuur 1.3B

Ontwikkeling werkloosheid op enquêtemoment naar opleidingssector (excl. kuo), 1996-2008 (%)

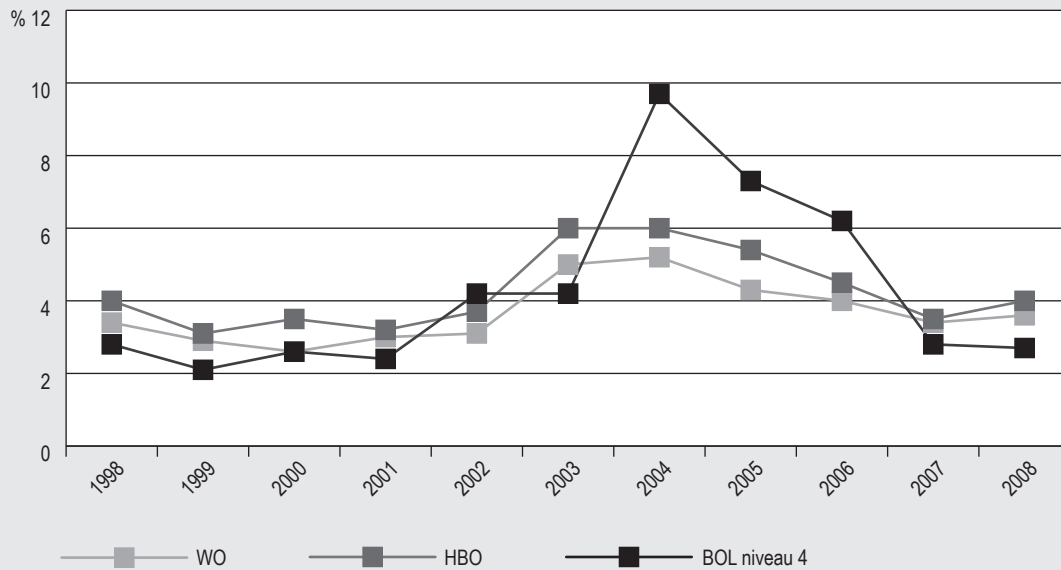

Box 2: Arbeidsmarktintrede; vergelijking MBO-BOL niveau 4 met HBO en WO

Voor de periode 1998-2008 is het mogelijk om ook gegevens van recent afgestudeerde mbo'ers en wo'ers mee te nemen. Dit biedt een unieke kans om een indicatie te geven van de ontwikkeling van a) de toegevoegde waarde van een hbo-opleiding tegenover een mbo-opleiding en b) een wo-opleiding tegenover een hbo-opleiding. Om de vergelijking met het mbo en het wo zo zuiver mogelijk te houden, heeft de analyse betrekking op voltijdse opleidingen.

Figuur Box 2.1

Werkloosheid ca. 1.5 jaar na behalen van diploma, 1998-2008 (%)

De hbo-afgestudeerden zijn vanaf 1998 tot en met 2001 gemiddeld iets vaker werkloos dan de mbo bol 4 vt afgestudeerden. Op het moment dat de crisisperiode 2001-2005 inzet neemt de werkloosheid in beide groepen toe. De werkloosheid onder de afgestudeerde mbo'ers stijgt echter tot maar liefst 9,7% terwijl de werkloosheid onder hbo-afgestudeerden blijft steken op 'slechts' 6,0%. Opvallend is dat na afloop van de crisisperiode de werkloosheid van mbo'ers weer daalt tot onder het niveau van de werkloosheid onder hbo-afgestudeerden net als voor de crisisperiode. Een hbo opleiding beschermt blijkbaar beter tegen werkloosheid in conjunctureel mindere tijden dan een mbo opleiding. Overigens zijn, over de gehele periode gerekend, afgestudeerde hbo'ers met gemiddeld 4,5% nagenoeg even vaak werkloos als afgestudeerden bol niveau 4 (gemiddeld 4,4%).

Een hbo-diploma biedt dus een bepaalde bescherming tegen werkloosheid in mindere tijden. Geldt dit ook voor academici ten opzichte van hbo'ers? Figuur Box 2.1 laat zien dat academici inderdaad iets minder vaak werkloos zijn dan hbo'ers. Dit verschil wordt iets groter in de mindere jaren 2001-2005, maar lang niet zo groot als tussen mbo bol 4 en hbo-afgestudeerden.

Baanzekerheid

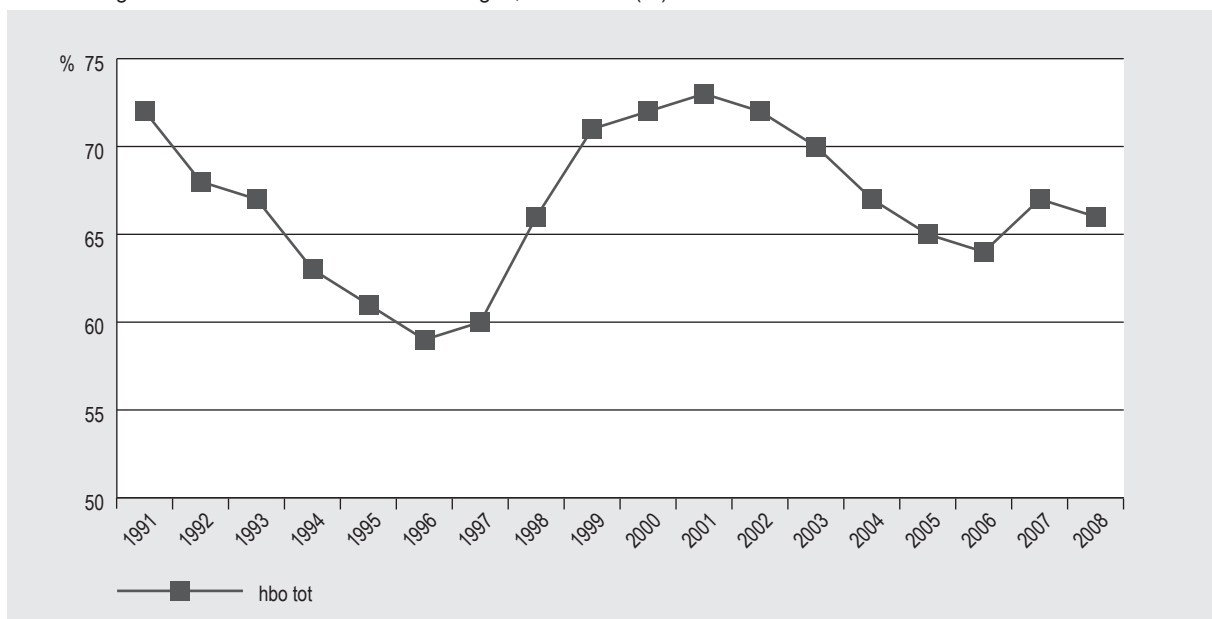
In economisch minder goede tijden neemt zowel de baanzoekduur als de werkloosheid circa anderhalf jaar na het behalen van het hbo-diploma significant toe. Maar wat betekent dit voor de baanzekerheid van degenen die in crisistijden werk vinden? Figuur 1.4 laat zien dat de baanzekerheid in beide crisisperiodes duidelijk afneemt. We meten daarbij de baanzekerheid van hbo-afgestudeerden aan de

hand van het percentage vaste aanstellingen onder de betaald werkende hbo-afgestudeerden². Net als bij de kans op werk zien we daarbij dat de crisisperiodes 1991-1993 en 2001-2005 een verschillend effect hebben op de baan zekerheid van hbo'ers. Ten eerste wordt het dieptepunt in het aandeel vaste aanstellingen van de crisisperiode 1991-1993 pas bereikt enkele jaren ná die periode, namelijk in 1996. Daarentegen wordt het dieptepunt in baan zekerheid van de crisisperiode 2001-2005 al in 2006 bereikt en treedt het herstel direct daarna in. Ten tweede ligt het bereikte dieptepunt in baan zekerheid als gevolg van de eerste crisisperiode lager dan het dieptepunt als gevolg van de tweede crisis: 59% van de afgestudeerde hbo'ers heeft in 1996 een vaste aanstelling tegenover 64% in 2006. Overigens heeft de baan zekerheid zich na de crisisperiode 1991-1993 weer hersteld tot het niveau van voor die crisis. Dit is (nog) niet het geval voor de baan zekerheid na de crisisperiode 2001-2005 en zal, gezien het korte tijdsbestek tussen de crisis 2001-2005 en de crisis beginnend in 2008, ook niet direct plaatsvinden.

Kijken we voor de crisisperiode 2001-2005 naar mogelijke effecten per opleidingsrichting (zie bijlage 1), dan zien we dat afgestudeerde hbo'ers met een technische of economische achtergrond zodra de crisis begint steeds minder vaak een vaste aanstelling krijgen. Bij de agrariërs gebeurt dit pas na 2003, en de daling is procentueel gezien ook iets minder groot. Afgestudeerden hpo, hgzo en hso krijgen aan het begin van de crisis 2001-2005 in eerste instantie juist vaker een vaste baan dan in 2000. Pas vanaf 2003 neemt het aandeel vaste aanstellingen in deze groepen af. Dit is vooral het geval bij de hpo'ers: van 81% vaste aanstellingen in 2003 naar 72% in 2005. De ontwikkeling van het aandeel vaste aanstellingen per opleidingssector volgt hiermee in grote lijnen de ontwikkeling van de werkloosheid per opleidingssector.

Figuur 1.4

Ontwikkeling van het aandeel van vaste aanstellingen, 1991-2008 (%)

Wat betekenen de bovenstaande analyses nu voor de situatie zoals die zich in Nederland voordoet in 2009? Bij de navolgende verwachtingen dient met een tweetal verschillen tussen de huidige crisis en de bestudeerde crisisperiodes rekening te worden gehouden. Ten eerste zal de economische terugval in 2009 aanzienlijk sterker zijn dan de terugval in één van de twee eerdere crisisperiodes. Ten tweede is de uitgangssituatie van de recent afgestudeerde hbo'ers beter dan die van de afgestudeerden die begin jaren negentig de arbeidsmarkt betraden. Immers, begin jaren negentig kende Nederland naast een economische malaise ook een structureel overaanbod van hoger opgeleiden. De verwachting is dat de baanzoekduur relatief snel zal oplopen en dat de werkloosheid, zeker onder de afgestudeerden van

2. Tijdelijke aanstellingen met uitzicht op een vast dienstverband worden als tijdelijk beschouwd.

de meer conjunctuurgevoelige sectoren (bijvoorbeeld techniek of economie), zal toenemen. Daarnaast zal de economische recessie wederom tot het minder snel aanbieden van een vaste aanstelling leiden, en zal het herstel in baan zekerheid bij recent afgestudeerden van het hbo onderbroken worden. Zowel het oplopen van de werkloosheid als het onderbreken van de verbetering in de baan zekerheid is in de meest recente meting (najaar 2008) al enigszins zichtbaar. Dit geldt niet voor het oplopen van de zoekduur. Immers, de zoekduur van de meting 2008 heeft betrekking op afgestudeerden van het cohort 2006/2007 en dus op jongeren die zich gingen aanbieden op de arbeidsmarkt ruim voor de crisis begon. Box 3 biedt verdere informatie omtrent de arbeidsmarktintrede tijdens een crisis en laat daarbij zien dat deze nogal kan verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke afgestudeerden van het hbo enerzijds en autochtone en allochtone hbo-afgestudeerden anderzijds.

Box 3: Arbeidsmarktintrede; verschillen tussen mannen en vrouwen en tussen autochtonen en allochtonen

De periode 1996-2008 laat een aantal interessante verschillen zien in de invloed van economisch mindere tijden op de arbeidsmarktkansen van mannelijke en vrouwelijke afgestudeerde hbo'ers dan wel op de arbeidsmarktintrede van autochtone en allochtone afgestudeerden.

Mannen versus Vrouwen

Vrouwelijke hbo-afgestudeerden blijken zich tijdens de crisisperiode bijna net zo vaak aan te bieden op de arbeidsmarkt als in de jaren ervoor en erna, terwijl bij de mannen een duidelijke terugval in arbeidsmarktaanbod te zien is in de jaren 2001-2005. Dit gedrag van de mannelijke hbo'ers lijkt op het eerste gezicht merkwaardig. Echter, de mannelijke hbo-afgestudeerden die zich in mindere jaren wél aanbieden op de arbeidsmarkt blijken daarin iets minder succesvol dan de vrouwelijke hbo-afgestudeerden:

- De intredewerkloosheid onder mannen loopt eerder en sneller op dan de intredewerkloosheid onder vrouwen.
- De werkloosheid op het enquêtemoment reageert trager onder vrouwen op de verslechterde conjunctuur: de werkloosheid onder vrouwen loopt later en langzamer op dan onder mannen.
- Na de crisis herstellen zowel de intredewerkloosheid als de werkloosheid op het enquête-moment zich onder de mannelijke hbo'ers eerder en sneller dan onder de vrouwelijke hbo'ers.
- Mannelijke hbo'ers zien hun baan zekerheid ook iets eerder en sneller teruglopen in mindere jaren dan hun vrouwelijke tegenhangers.

De arbeidsmarktpositie van mannelijke hbo-afgestudeerden is dus conjunctuurgevoeliger dan die van de vrouwelijke hbo-afgestudeerden. Dit heeft te maken met de conjunctuurgevoeligheid van de beroepssectoren waarvoor mannen en vrouwen in het hbo worden opgeleid. De sector techniek waarin veel mannen actief zijn, is veel conjunctuurgevoeliger dan de sectoren onderwijs en gezondheidszorg waar juist veel vrouwelijke hbo'ers terechtkomen.

Het geringere succes van de mannelijke hbo'ers op de arbeidsmarkt tijdens een recessie kan verklaren waarom de mannen zich minder vaak aanbieden op de arbeidsmarkt dan vrouwen als het economisch tegen zit. In plaats van zich aan te bieden op de arbeidsmarkt studeren deze mannelijke niet-aanbieders vrijwel allemaal door: gemiddeld 93% van de mannelijke niet-aanbieders volgt een vervolopleiding in de jaren 2001-2005. Bij de vrouwen ligt dit percentage beduidend lager, 82%.

Autochtonen versus allochtonen

Het percentage autochtone afgestudeerden dat zich in 2000 op de arbeidsmarkt aanbood is even hoog als het percentage allochtone afgestudeerden dat zich in hetzelfde jaar op de arbeidsmarkt aanbood (88%). Terwijl in de crisisjaren 2001-2005 het percentage autochtone afgestudeerden dat zich op de arbeidsmarkt aanbood licht daalde naar zo'n 86%, kent het percentage allochtone aanbieders een duidelijk sterkere daling. In de jaren 2004 en 2005 bood zich dan ook net iets minder dan 82% van de allochtone afgestudeerden op de arbeidsmarkt aan.

Box 3: vervolg

De werkloosheid onder allochtone afgestudeerden reageert duidelijk sterker op een verslechtering van de conjuncturele situatie in Nederland. Was in meting 2000 (cohort 1998/1999) 4,8% van de allochtone afgestudeerden werkloos en 3,2% van de autochtone afgestudeerden, in 2003 was dit 9% respectievelijk 5%. Terwijl de werkloosheid onder de autochtone afgestudeerden in 2004 gelijk bleef aan het percentage in 2003, steeg het percentage onder de allochtone afgestudeerden verder naar 10%. Vanaf 2005 verbetert wederom de kans op werk voor zowel de autochtone als de allochtone afgestudeerden, maar terwijl in 2007 de werkloosheid onder de autochtone afgestudeerden het niveau van vóór de crisis bereikt, blijft de werkloosheid onder de allochtone afgestudeerden met 6% daarboven.

Bij deze verschillen in beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt en kans op werk tussen autochtonen en allochtonen is niet gecorrigeerd voor verschillen in gevolgte hbo-opleidingssector tussen beide groepen.

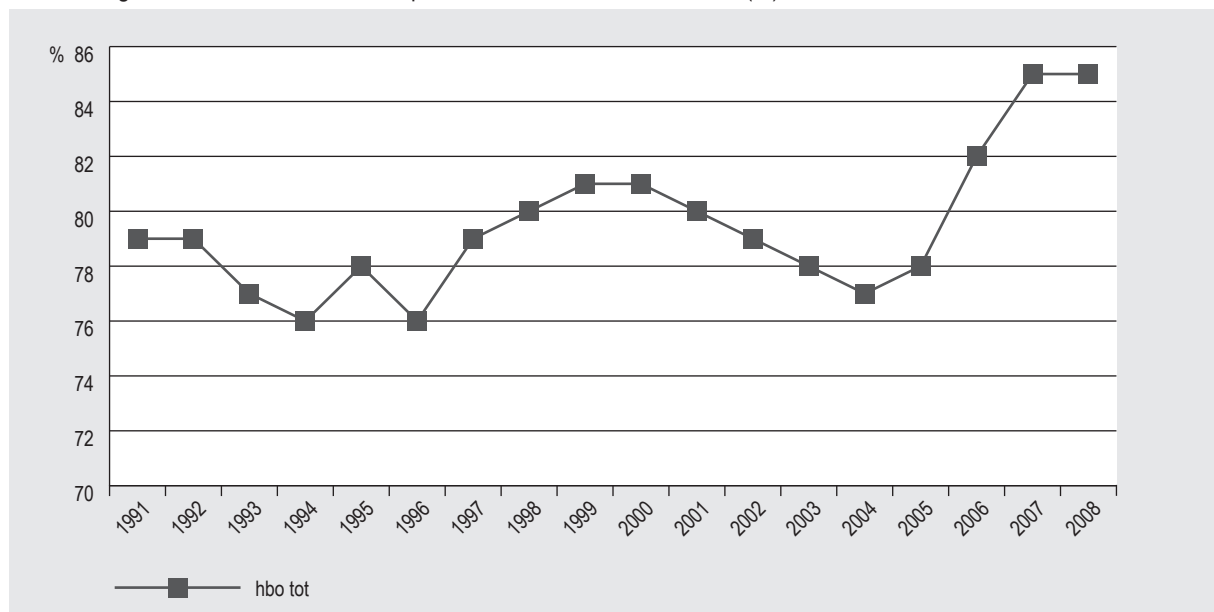
1.3 Aansluiting tussen opleiding en werk

Vanuit maatschappelijk oogpunt is het van belang dat een afgestudeerde van het hbo bij voorkeur een functie op hbo-niveau vervult. Dat is immers de grondslag van het bestaan van verschillende onderwijssoorten. Ook vanuit individueel oogpunt mag worden verondersteld dat het voor een afgestudeerde van het hbo belangrijk is een baan op hbo-niveau te vinden, waar de in de opleiding opgedane competenties optimaal kunnen worden aangewend. Daarnaast kan, zeker op langere termijn, het ‘use-it or lose-it’ fenomeen een belangrijke rol spelen. Afgestudeerde hbo’ers die werkzaam zijn in een functie die niet of onvoldoende aansluit bij de gevolgte opleiding lopen het risico dat ze de in de studie opgebouwde capaciteiten niet voldoende kunnen benutten waardoor deze capaciteiten (deels) verloren gaan.

De aansluiting tussen de gevolgte opleiding en de huidige functie wordt hier besproken aan de hand van de mate waarin de huidige functie aansluit bij het behaalde opleidingsniveau. Hierbij is gekeken naar de eisen die de werkgever stelt bij het vervullen van de vacature.

Figuur 1.5

Ontwikkeling van het aandeel van banen op minimaal hbo-niveau, 1991-2008 (%)

Figuur 1.5 toont voor de periode 1991-2008 de ontwikkeling van de aansluiting opleiding-werk naar niveau voor de hbo-afgestudeerden. Daarin is te zien dat gedurende beide crisisperioden, 1991-1993

en 2001-2005, relatief iets minder hbo-afgestudeerden een baan op hun eigen niveau hebben kunnen vinden dan in de overige jaren. In deze figuur is, net als in figuur 1.4, te zien dat de crisis aan het begin van de jaren negentig een soort na-ijl effect heeft op de situatie in de jaren erna. Het percentage hbo-afgestudeerden met een baan op minimaal hbo-niveau daalt namelijk na 1993 nog enigszins om vervolgens met enkele fluctuaties pas na 1996 weer toe te nemen naar het niveau van voor deze crisis. In de crisisperiode in de eerste helft van de jaren 2000, is echter te zien dat het percentage hbo'ers met een baan op hbo-niveau weliswaar snel met enkele procentpunten daalt, maar dat het herstel onmiddellijk na het einde van de crisis wordt ingezet. Vervolgens stijgt het aandeel tot maar liefst 85% in de jaren 2007 en 2008.

De meeste afgestudeerde hbo'ers vinden in crisistijd dus minder eenvoudig een baan op het eigen niveau. Dit geldt echter niet voor afgestudeerden hpo en kuo. Zij vinden in de jaren 2001-2005 juist *vaker* een baan op hbo-niveau dan in de jaren ervoor (zie bijlage 1).

Box 4: Econometrische analyse van de aansluiting opleiding-werk naar niveau

In figuur 1.5 wordt geen rekening gehouden met achtergrondkenmerken die van belang kunnen zijn voor de arbeidsmarktpositie in het jaar na afstuderen (zie Box 1). Daarom is een multivariate analyse uitgevoerd met de kans op werk op hbo-niveau als afhankelijke variabele en de genoemde achtergrondkenmerken als controlevariabelen in de jaren 1996-2008 (voor de volledige analysesresultaten zie bijlage 1):

Geslacht: man	+
Leeftijd	+
Etniciteit: allochtoon	0
Bestuurlijke ervaring	+
Relevante werkervaring	+
Buitenlandervaring	-
Vooropleiding: havo	-
Voltijds	+

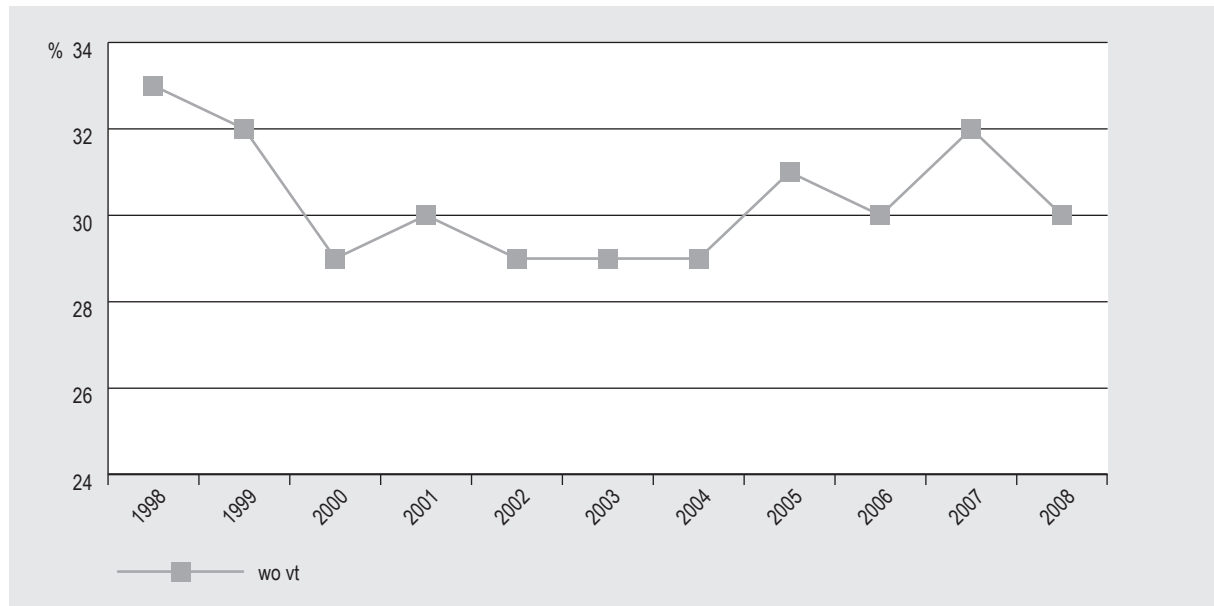
Het toevoegen van bovenstaande controlevariabelen aan de analyse blijkt geen invloed te hebben op het in figuur 1.5 geschetste beeld: de kans op werk is in de crisisjaren 2001-2005 nog steeds significant lager dan in de overige jaren (vooral in de jaren na de crisis).

+ / - = positief/negatief significant op 5% betrouwbaarheidsniveau. Leeswijzer: Een plusteken betekent dat de variabele positief samenhangt met de kans op werk op niveau. Bijvoorbeeld, afgestudeerden met relevante werkervaring hebben een grotere kans op werk op niveau dan afgestudeerden zonder relevante werkervaring. Een minteken betekent dat de variabele negatief samenhangt met de kans op werk op niveau. Bijvoorbeeld, afgestudeerden met havo als hoogste vooropleiding hebben een kleinere kans op werk op niveau dan afgestudeerden met een hogere vooropleiding. Nul betekent dat de eventuele samenhang op toeval berust.

Als er sprake is van een kleinere kans op werk op het eigen niveau voor de afgestudeerden van het hbo in economisch mindere tijden, dan is de vraag gerechtvaardigd of dit komt door een verdringing van hbo-afgestudeerden door afgestudeerde academici. Met andere woorden, wordt de afname versterkt door een afname in het aantal beschikbare functies, of komt de afname door een voorkeur van werkgevers voor academici in economisch barre tijden? Figuur 1.6 laat zien dat het tweede zeker niet het geval is als we kijken naar de periode 2001-2005 in vergelijking met de jaren ervoor en erna. Er is zelfs eerder sprake van het omgekeerde: het aandeel academici in hbo-functies is in de meeste jaren van de periode 2001-2005 iets *lager* dan in de overige jaren. Een economisch minder florissante periode lijkt derhalve dus niet tot meer concurrentie van academici voor hbo'ers in hbo-functies te leiden.

Figuur 1.6

Ontwikkeling van het aandeel academici dat werkzaam is in banen op hbo-niveau, 1998-2008 (%)

Naast de aansluiting opleiding-werk naar niveau is deze aansluiting ook geanalyseerd naar richting. Hierbij gaat het om de vraag of de afgestudeerde al dan niet binnen het 'eigen' beroependomein terecht komt. Van het eigen beroependomein is sprake wanneer door de werkgever voor de desbetreffende functie (uitsluitend) de eigen opleidingsrichting of een daaraan verwante opleidingsrichting werd vereist. Er is nauwelijks een verschil te zien tussen de mate van aansluiting qua opleidingsrichting tijdens de crisisperiodes versus daar buiten. De aansluiting qua opleidingsrichting is derhalve minder conjunctuurgevoelig dan de aansluiting qua opleidingsniveau.

1.4 Arbeidsvoorwaarden

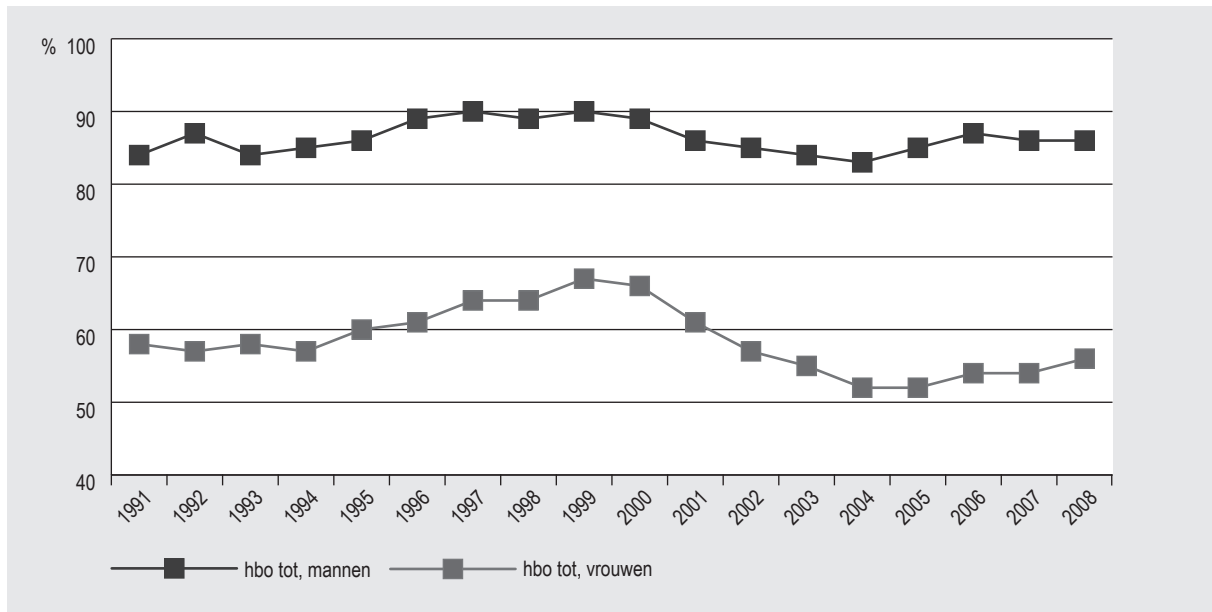
Tot zover hebben onze analyses laten zien dat de kans op werk, de baan zekerheid en het vinden van een qua niveau passende baan in economisch mindere tijden onder druk komen te staan. In wat volgt gaan we verder in op de functies die recent afgestudeerden van het hbo vinden, en analyseren we in hoeverre arbeidsvoorwaarden van deze functies verschillen in economisch goede en economisch minder goede tijden. We doen dit wederom voor de periode 1991-2008 en staan in eerste instantie stil bij de lengte van de werkweek en de beloning die de afgestudeerden anderhalf jaar na het behalen van het diploma krijgen.

Aantal arbeidsuren

Figuur 1.7 laat het procentuele aandeel van de betaald werkende hbo'ers die in voltijd werken (minimaal 33 uur per week volgens contract) zien voor het totale hbo. Aangezien vrouwen vaker dan mannen in deeltijd werken, is hierbij een onderscheid gemaakt naar geslacht. In crisistijden is het aandeel voltijd werkenden lager dan in 'goede' tijden. Echter, bij de vrouwelijke hbo'ers is dit effect sterker dan bij hun mannelijke tegenhangers. In het 'goede' jaar 1999 werkte 90% van de mannelijke afgestudeerde hbo'ers in voltijd. Dit aandeel daalde naar 83% in 'crisisjaar' 2004, een daling met 7 procentpunten. Bij de vrouwelijke afgestudeerde hbo'ers werkte in 1999 67% in voltijd, maar dit aandeel daalde met 15 procentpunten naar 52%. Verder blijkt uit figuur 1.7 dat de vrouwen qua arbeidsuren per week anders op de beide crisisperiodes hebben gereageerd dan de mannen. Bij de vrouwelijke afgestudeerde hbo'ers lag het aandeel voltijds werkenden op het dieptepunt in de eerste crisisperiode hoger dan op het dieptepunt in de tweede crisisperiode, terwijl deze percentages bij de mannen vrijwel gelijk waren in beide periodes.

Figuur 1.7

Ontwikkeling van het aandeel van voltijd banen naar geslacht, 1991-2008 (%)

Een nadere analyse van het aandeel voltijd banen per opleidingsrichting (zie bijlage 1) laat bij de mannen enkele verschillen zien. Zo daalt het aandeel voltijds werkende mannen die afgestudeerd zijn in de richtingen techniek, economie en landbouw slechts zeer licht in de periode 2001-2005. Daarentegen neemt het aandeel voltijds werkende afgestudeerde mannelijke hbo'ers uit de richting onderwijs juist toe ten opzichte van het jaar 2000. Bij het hgzo, hsaio en kuo neemt het aantal voltijds werkende mannelijke afgestudeerden duidelijk af. De dip in procentpunten is het grootst onder de kunstenaars: van 61% in 2000 naar 41% in 2004. Echter, in 2005 heeft het aandeel voltijd werkenden in deze sector zich al weer hersteld tot 61%. Het aandeel vrouwelijke afgestudeerden dat voltijds werkt neemt in alle opleidingssectoren af, het minst in de techniek, het meest in de kunsten (zie bijlage 1).

Beloning

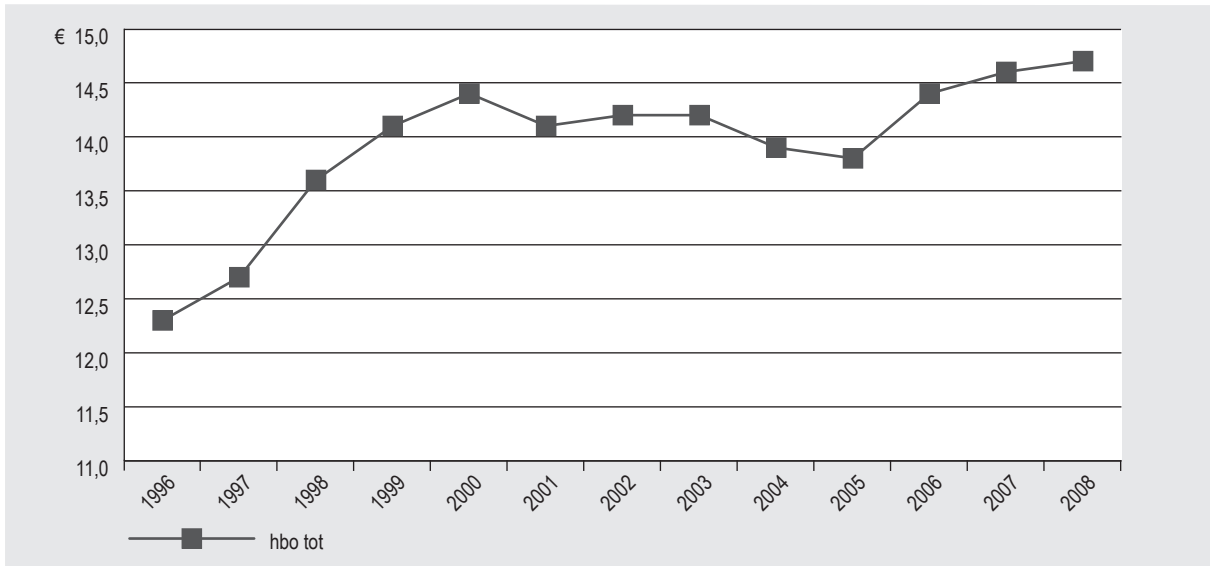
In figuur 1.8 is de ontwikkeling van het bruto uurloon weergegeven vanaf 2001 tot en met 2008. De cijfers in deze figuur hebben betrekking op de inkomsten uit de hoofdfunctie inclusief toeslagen. De gepresenteerde uurlonen betreffen de reële lonen: het zijn de nominale lonen gecorrigeerd op basis van de ontwikkeling van de consumentenprijsindices (inflatie) van het Centraal Bureau voor de Statistiek op basis van consumentenprijzen in 2008.

De ontwikkeling van het reële bruto uurloon laat zien dat de crisisperiode 2001-2005 een dempend effect op de loonontwikkeling heeft gehad. Vanaf 1996 tot en met 2000 groeide het loon elk jaar gestaag. Echter, vanaf 2001 zet een lichte daling in die duurt tot en met het einde van deze crisis in 2005. Binnen een jaar herstelt het reële bruto uurloon zich weer tot het niveau van voor de crisis en stijgt vervolgens naar nog grotere hoogten. Wegens het ontbreken van goed vergelijkbare gegevens over het reële bruto uurloon van afgestudeerde hbo'ers in de periode 1991-1995 is het helaas niet goed mogelijk om het effect van de crisisperiode 1991-1993 op de lonen van hbo'ers te beschrijven.

Per opleidingssector (zie bijlage 1) ontwikkelen de reële bruto uurlonen zich tijdens de crisisjaren 2001-2005 op een manier die vrijwel identiek is aan de wijze waarop de reële bruto uurlonen zich voor de totale groep hbo-afgestudeerden ontwikkelen.

Figuur 1.8

Ontwikkeling gemiddeld reëel bruto uurloon (in prijzen van 2008), 1996-2008 (€)

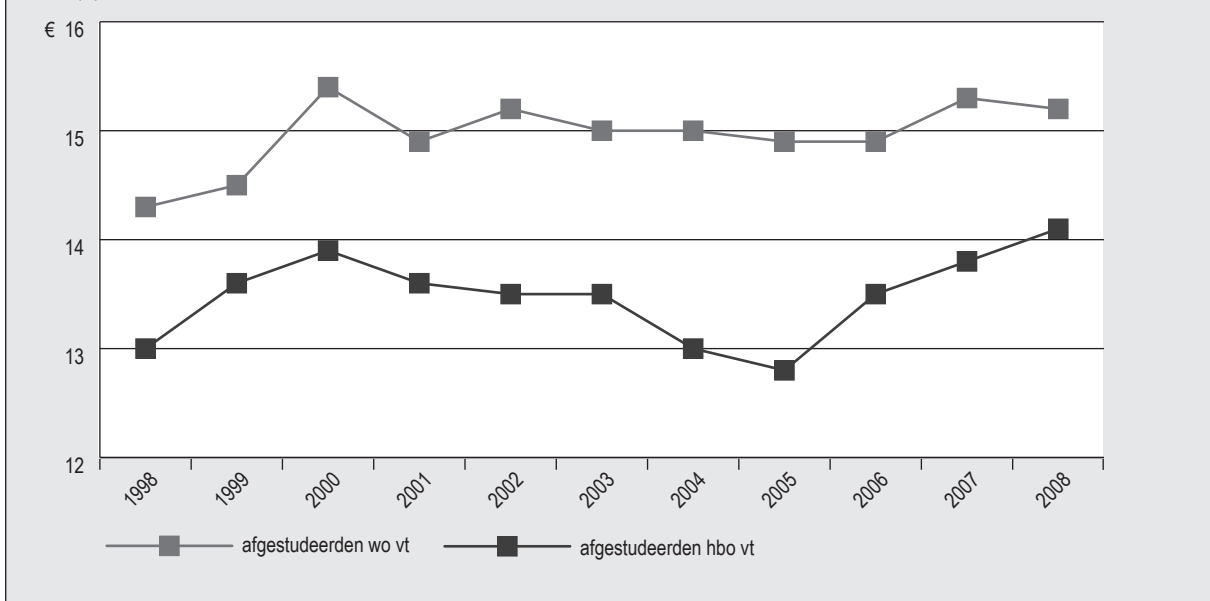
Uurloon afgerond op 10 Eurocent.

Box 5: Concurrentie door afgestudeerden van het wo in hbo-functies

Eerder in dit hoofdstuk hebben we laten zien dat in economisch mindere tijden het aandeel wo-afgestudeerden dat in een hbo-functie werkzaam is niet toe- maar eerder afneemt. De afgestudeerden van het hbo blijken daarmee in economisch minder goede tijden niet verdrongen te worden door de afgestudeerden van het wo. In het verlengde hiervan is het interessant om te analyseren of werkgevers een meerwaarde toekennen aan academici die werkzaam zijn in hbo-functies ten opzichte van hbo'ers in deze functies, en of deze meerwaarde fluctueert met het economisch tij. Figuur Box 5.1 toont daarom de ontwikkeling van de beloning van afgestudeerden van zowel universiteiten als hogescholen die werkzaam zijn in hbo-functies. Om de vergelijking zo zuiver mogelijk te houden, beperken we ons daarbij tot afgestudeerden van de voltijdse opleidingen.

Figuur Box 5.1

Ontwikkeling gemiddeld reëel bruto uurloon (in prijzen van 2008) van academici en hbo'ers in banen op hbo-niveau, 1998-2008 (€)

Box 5: vervolg

Academici werkzaam in hbo functies verdienen een hoger uurloon dan afgestudeerde hbo'ers werkzaam in vergelijkbare functies. In de jaren 1998 tot en met 2008 bedroeg dit salarisvoordeel gemiddeld ongeveer 10%. Opvallend is echter dat de achterstand van hbo-afgestudeerden sterk toeneemt tot iets meer dan 16% in economisch minder goede tijden. Dit komt vooral door een sterke daling van het reële uurloon van de afgestudeerden van het hbo (de hbo starters verdienen in 2005 ongeveer 8% minder per uur dan de starters van 2000) terwijl de starters van het wo hun salaris veel minder sterk zien dalen.

Het hier gevonden resultaat geeft een nadere verklaring voor het eerder gepresenteerde resultaat dat hbo'ers niet door wo'ers verdrongen worden uit de hbo-functies. Het feit dat hbo'ers in economisch minder goede tijden door een daling van hun reële salaris relatief gezien 'goedkoper' worden dan afgestudeerden van het wo, maakt hen aantrekkelijk voor werkgevers en voorkomt dat zij door wo'ers verdrongen worden.

1.5 Alternatieven voor het aanbieden op de arbeidsmarkt: zelfstandig ondernemerschap en doorstroom naar vervolgonderwijs

Jongeren die in economisch minder goede tijden hun hbo-opleiding afronden, hebben meer moeite om werk te vinden en vinden minder vaak werk dat bij hun opleidingsniveau past. Bovendien moeten zij zich, in vergelijking met jongeren die zich in economisch goede jaren op de arbeidsmarkt aanbieden, vaker tevreden stellen met relatief minder goede arbeidsvoorwaarden. De baten die men zou hebben als men zich zou aanbieden op de arbeidsmarkt zijn daarom in slechte tijden aanzienlijk lager en maken eventueel beschikbare alternatieven aantrekkelijker. In wat volgt staan we dan ook kort stil bij een tweetal mogelijke alternatieven, *het zelfstandig ondernemerschap* en *het doorstromen naar vervolgonderwijs*.

Zelfstandig ondernemerschap

Ongeveer 10% van de Nederlandse beroepsbevolking is werkzaam als zelfstandig ondernemer (Blumberg & de Graaf, 2004). Het starten van een bedrijf wordt door de overheid bevorderd omdat wordt verondersteld dat vooral kleine bedrijven verantwoordelijk zijn voor economische dynamiek en het scheppen van nieuwe banen. Kleinere bedrijven zouden beter in staat zijn zich aan te passen aan nieuwe ontwikkelingen en nieuwe technologieën te implementeren. Daarnaast is door de toegenomen welvaart de consumentenvraag naar producten en diensten steeds meer geïndividualiseerd. Kleinere bedrijven kunnen hierop beter inspelen dan grotere bedrijven.

Hieronder staat het ondernemerschap van afgestudeerde hbo'ers centraal. Hierbij moet worden bedacht dat de ondervraagde groep hbo'ers nog maar net de opleiding heeft verlaten. Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat zelfstandig ondernemerschap vaak wordt voorafgegaan door een periode van werken in loondienst (Bruins, 2004). Pas wanneer iemand de nodige werkervaring heeft opgedaan en het benodigde kapitaal heeft verzameld, kan deze een eigen onderneming beginnen (Blumberg & de Graaf, 2004). Daarom kan worden verwacht dat vooralsnog een zeer klein deel van de afgestudeerden circa anderhalf jaar na afstuderen werkzaam is als zelfstandig ondernemer.

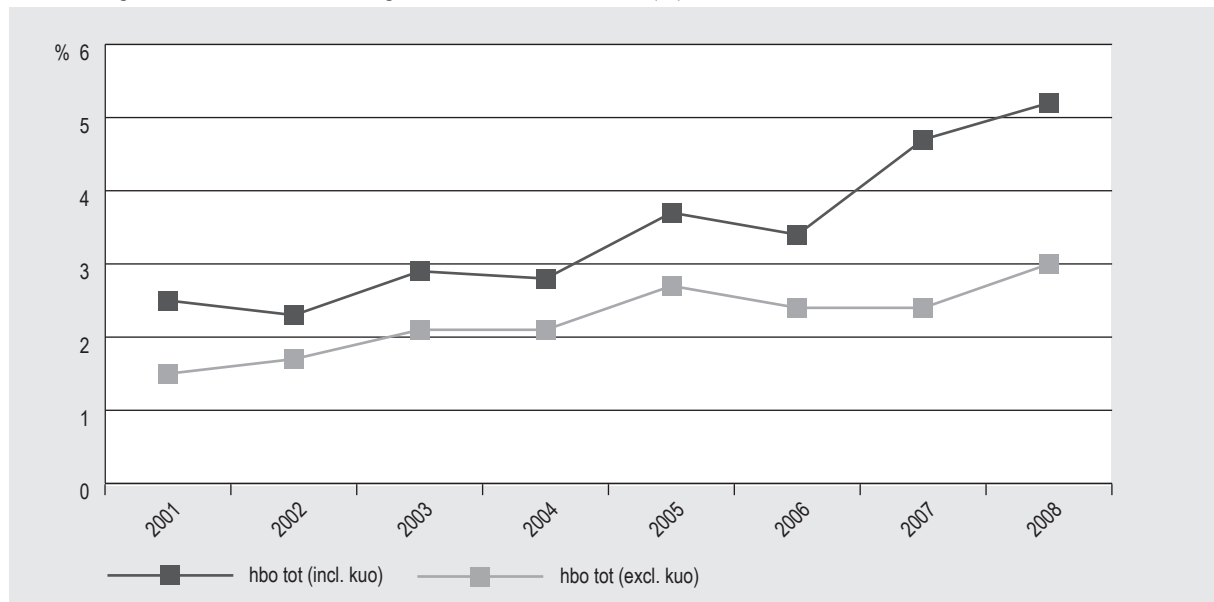
Voor de bepaling van het aandeel hbo'ers dat werkzaam is als zelfstandig ondernemer is gevraagd naar het soort dienstverband waarin afgestudeerden werkzaam zijn. Op basis hiervan is een onderscheid gemaakt tussen afgestudeerden die werkzaam zijn als zelfstandigen/freelancers (zelfstandig ondernemers) en afgestudeerden met een ander soort dienstverband. Figuur 1.9 laat de ontwikkelingen zien in het aandeel van zelfstandigen/freelancers onder afgestudeerde hbo'ers voor de periode 2001-2008. Omdat onder de afgestudeerde kunstenaars veel meer zelfstandigen/freelancers te vinden zijn dan in

de andere opleidingsrichtingen, wordt in figuur 1.9 het aandeel zelfstandigen/freelancers voor alle hbo-afgestudeerden en voor alle hbo-afgestudeerden uitgezonderd de kunstenaars weergegeven.

Het aandeel afgestudeerden werkzaam als zelfstandige/freelancer is in 2008 op het hoogste punt sinds 2001. Dit geldt zowel voor de afgestudeerde hbo'ers zonder de kunstenaars (3,0%) als voor alle afgestudeerden (5,2%). We zien een oplopend percentage gedurende de mindere periode 2001-2005 en na 2006. Er lijkt daarom geen directe invloed zichtbaar te zijn van de conjuncturele situatie op de kans dat afgestudeerden van het hbo direct met een eigen zaak beginnen. De totale trend van een toenemend percentage zelfstandigen/freelancers zou daarom eerder in verband gebracht kunnen worden met het meer benadrukken van entrepreneurvaardigheden op diverse hogescholen waar studenten bijvoorbeeld een echt bedrijf starten als onderdeel van het curriculum³.

Figuur 1.9

Ontwikkeling van het aandeel zelfstandigen/freelancers, 2001-2008 (%)

Doorstroom naar vervolgonderwijs

Tot nu toe is besproken in hoeverre hbo'ers zich na het behalen van hun diploma aanbieden op de arbeidsmarkt. Dit aanbod neemt de vorm aan van een (al dan niet vaste) baan in loondienst, een eigen bedrijf of werkloosheid. Hbo-afgestudeerden hebben echter ook de keuze om zich (nog) niet aan te bieden op de arbeidsmarkt. Hieronder gaan we in op de vraag in hoeverre de recente verslechtering van de economie in Nederland gepaard zal gaan met verschuivingen in het studiekeuzegedrag van afgestudeerde hbo'ers. Er zijn twee mogelijke effecten te verwachten. Ten eerste kan een afnemende economische groei het voor hbo'ers aantrekkelijker maken om na het behalen van het diploma hun carrière in een vervolgonderwijs voort te zetten in plaats van zich aan te bieden op de arbeidsmarkt. Ook kan een afnemende economische groei verder lerende hbo'ers afschrikken om een vervolgonderwijs te kiezen die opleidt voor sectoren die relatief zwaarder getroffen worden door een recessie (bijvoorbeeld techniek).

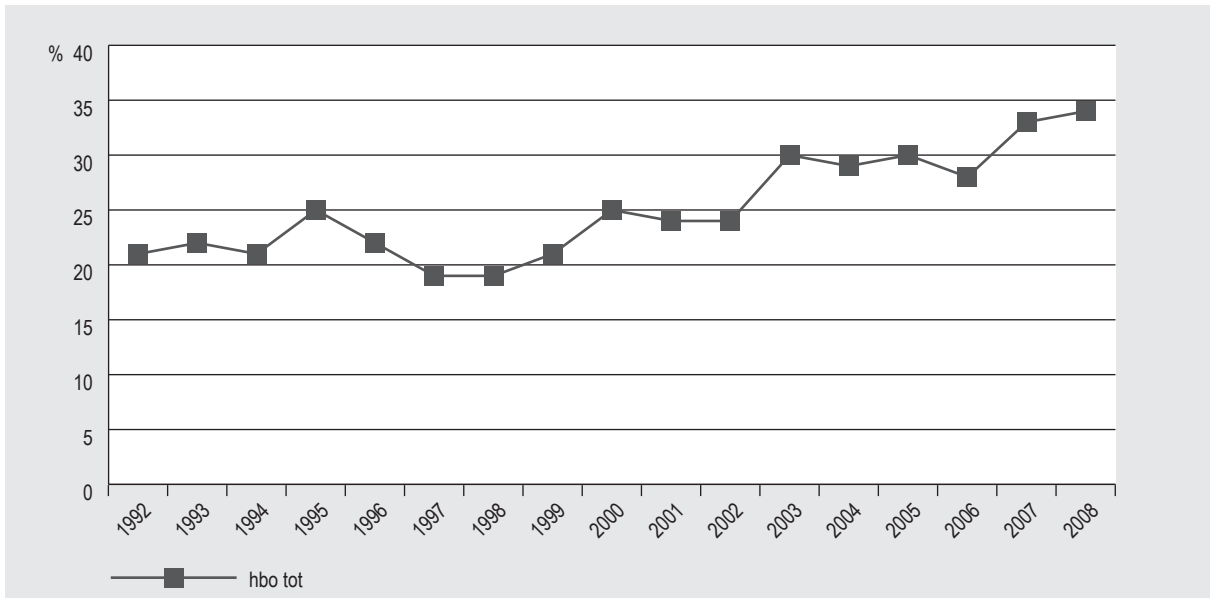
In figuur 1.10 is te zien dat de deelname aan vervolgonderwijs door afgestudeerde hbo'ers vanaf 1997 geleidelijk aan toeneemt, weliswaar niet gestaag, maar met enige golfbeweging. Er is dus sprake van een algemene trend waarin hbo-afgestudeerden steeds vaker doorleren, en deze trend lijkt niet te worden beïnvloed door de conjuncturele situatie. Echter, het is wel opvallend dat in de crisisjaren 2002

3. Zie bijvoorbeeld de studie International Business and Languages – Toerisme van Hogeschool Zeeland.

en 2003 het deelnamepercentage aan vervolgonderwijs met maar liefst 6 procentpunten stijgt van 24% in 2002 naar 30% in 2003. Het eerstgenoemde verwachte effect wordt in de periode 1992-2008 dus niet gevonden, maar een verslechterde conjuncturele situatie lijkt wel een positieve impuls te geven aan de geschetste algemene trend van hbo-afgestudeerden om in toenemende mate door te stromen naar een vervolgopleiding.

Figuur 1.10

Ontwikkeling van de deelname aan vervolgonderwijs, 1992-2008 (%)

Doorstromen naar een vervolgopleiding door afgestudeerde hbo'ers komt in alle opleidingssectoren voor (zie bijlage 1). Ook zien we bij afgestudeerden van alle opleidingsrichtingen een toename in het aandeel hbo-afgestudeerden dat doorleert in tijden van crisis. In de crisisjaren stromen vooral de economen en technici relatief vaker door naar vervolgonderwijs. Zo stroomde in 2000 29% van de hbo economen en 26% van de hbo technici door. In 2003 waren deze percentages al gestegen naar 39% van de hbo economen en 32% van de hbo technici. Ook onder kunstenaars neemt het aandeel doorstromers toe als het minder gaat: van 20% in 2000 naar 27% in 2004.

Naast de keuze om al dan niet door te stromen naar vervolgonderwijs dienen de doorstromers uiteraard ook een bepaalde opleiding te kiezen. Zeker de opleidingen in de technische sector worden over het algemeen als tamelijk conjunctuurgevoelig gezien. Opleidingen in de sectoren *gedrag & maatschappij* of *economie* worden daarentegen vaak als minder conjunctuurgevoelig beschouwd. Dit imago van de sectoren kan de keuze van een vervolgopleiding in belangrijke mate mee bepalen. De doorstroom naar hoger onderwijs studies in deze drie sectoren blijkt echter nauwelijks te worden beïnvloed door de conjuncturele situatie.

1.6 Conclusies

Het conjuncturele verloop in de afgelopen 20 jaar kent een tweetal economisch slechte periodes, namelijk het begin van de jaren negentig (1991-1993) en het begin van het nieuwe millennium (2001-2005). Door na te gaan hoe de arbeidsmarktintrede van afgestudeerde hbo'ers op deze twee mindere periodes heeft gereageerd, worden indicaties verkregen van de effecten van economische crises voor de arbeidsmarktintrede van hbo'ers. Hierbij is gekeken naar het verloop van hun arbeidsmarktintrede en de waarde van een hbo-opleiding vergeleken met een mbo- of wo-opleiding.

Effect op arbeidsmarktintrede

Het conjunctureel verloop heeft:

- geen duidelijk effect op de mate waarin afgestudeerde hbo'ers zich aanbieden op de reguliere arbeidsmarkt, geïndiceerd door het aandeel dat voor zichzelf begint of besluit de arbeidsmarktintrede uit te stellen door verder onderwijs te gaan volgen;
- voor de aanbieders op de arbeidsmarkt echter wel duidelijke gevolgen voor hun kans op werk, de zekerheid van hun werk, het niveau van hun werk, hun beloning en met name voor vrouwen het aantal arbeidsuren.

Het effect van het conjuncturele verloop op de arbeidsmarktintrede varieert naar geslacht en gevolgde opleidingssector. Dit wordt bevestigd door een additioneel uitgevoerde analyse, waaruit onder meer naar voren komt dat vrouwen anders op een economische crisis reageren dan mannen. Als het economisch tegen zit, studeren mannen – in plaats van zich aan te bieden op arbeidsmarkt – vaker door dan vrouwen: gemiddeld 93% van de mannelijke niet-aanbieders volgt een vervolgopleiding in de jaren 2001-2005. Bij de vrouwen ligt dit percentage beduidend lager, 82%.

Relatieve waarde van een hbo-opleiding

Zelfs tijdens crises heeft de kenniseconomie relatief meer behoefte aan hbo-opgeleiden dan aan middelbaar opgeleiden: gebleken is dat bij een dalende conjunctuur hbo'ers iets minder snel werkloos raken, relatief minder salaris hoeven in te leveren en iets minder snel onder hun niveau hoeven te gaan werken dan mbo'ers. Iets vergelijkbaars zien we bij een wo-opleiding ten opzichte van een hbo-opleiding: hoewel hbo'ers ten tijde van een dalende conjunctuur geen extra concurrentie ondervinden van academici worden salarisverschillen tussen hen groter in een dalende conjunctuur en raken hbo'ers iets vaker werkloos in crisistijd dan academici.

2 Lange termijn effecten van een economische crisis

2.1 Inleiding

De arbeidsmarktkansen van schoolverlaters worden in sterke mate bepaald door de stand van de conjunctuur. Zo laten lange termijn ontwikkelingen zien dat als gevolg van periodes van afnemende economische groei de werkloosheid (met enige vertraging) stijgt en dat deze stijging sterker is voor jongeren die nog maar kort op de arbeidsmarkt zijn. Vooral de crisis in de jaren 1981-1982 heeft in de jaren daarna een sterk stijgende werkloosheid tot gevolg gehad: onder jongeren is de werkloosheid bijna verdrievoudigd, van 6,3% in 1980 naar 18,2% in 1984.

In het voorgaande hoofdstuk en in een eerder verschenen rapport blijkt dat, op korte termijn, schommelingen in de economische cyclus sterke veranderingen in de kans op werkloosheid van schoolverlaters tot gevolg hebben (ROA, 2009; Fouarge, 2009). Echter, de gevolgen van dergelijke schommelingen verschillen naar opleidingsniveau: de werkloosheid onder schoolverlaters met een diploma op vmbo-niveau en bol niveau 1 of 2 vertoont een hogere mate van conjunctuurgevoeligheid dan de werkloosheid van gediplomeerden uit het hbo of wo. Het is echter opmerkelijk dat hooggeschoolde afgestudeerden uit de sector taal en cultuur een hoog niveau van werkloosheid vertonen dat bovendien sterk conjunctuurgevoelig is.

In datzelfde rapport is ook gekeken naar de lange termijn effecten van de crisis van begin jaren tachtig. Het cohort schoolverlaters dat de arbeidsmarkt instroomde in de jaren 1981-1984 werd, evenals het huidige cohort schoolverlaters, geconfronteerd met een sterk stijgende jeugdwerkloosheid. Door te kijken naar de arbeidsmarktpositie van deze schoolverlaters ruim 20 jaar later (in de jaren 2000) en die te vergelijken met de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters uit andere cohorten kunnen lessen worden getrokken die voor het huidige cohort schoolverlaters mogelijk relevant zijn. De conclusie was dat schoolverlaters die het hardst getroffen zijn door stijgende werkloosheid op langere termijn geen nadelige gevolgen ondervinden voor hun employability: ze zijn niet vaker werkloos en ook niet vaker inactief (zie Box 1). Er werd ook geen negatief effect gevonden voor het beroepsniveau. Daar staat tegenover dat werknemers uit de schoolverlaterscohorten 1981-1984 wel een lager loon ontvangen dan werknemers uit andere cohorten.

Een beperking van de studie is echter dat deze niet specifiek ingaat op de lange termijn effecten van instroom op de arbeidsmarkt ten tijde van een economische crisis voor hooggeschoolde schoolverlaters. In dit hoofdstuk verdiepen wij de eerder uitgevoerde analyses op een viertal wijzen:

- De nadruk in dit hoofdstuk wordt gelegd op afgestudeerden van het hbo.
- Er wordt ingegaan op het verband tussen conjunctuur en het aantal gediplomeerden uit het hbo, de instroom in het hbo en de uitstroom uit het hbo.
- De analyses gaan in op verschillen tussen de sectoren van het hbo.
- De analyses verschaffen meer detail over de verschillen tussen enerzijds mannen en vrouwen en anderzijds allochtonen en autochtonen met een hbo-diploma.

Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd. In de volgende paragraaf wordt kort ingegaan op de lange termijn veranderingen in zowel het aantal hbo-gediplomeerden als de instroom in het hbo en de uitstroom uit het hbo. In paragraaf 2.3 gaan wij in op het effect van instromen op de arbeidsmarkt ten tijde van de sterk oplopende werkloosheid begin jaren tachtig. Wij kijken met name naar het effect op de werkloosheidskans, het beroepsniveau en het loon later in de loopbaan. In paragraaf 2.4 gaan wij in op de verschillen tussen mannen en vrouwen en tussen allochtonen en autochtonen met een hbo-diploma. De bevindingen uit dit hoofdstuk worden in paragraaf 2.5 samengevat.

Box 1: Effecten van de jaren tachtig crisis voor schoolverlaters

De vraag of er lange termijn gevolgen zijn van het betreden van de arbeidsmarkt in een ongunstige conjunctuur en hoe groot deze gevolgen dan zijn, is in ROA (2009) onderzocht aan de hand van de Enquête Beroepsbevolking (EBB), waaraan loongegevens uit het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) gekoppeld zijn. Voor het vaststellen van het effect van de conjunctuur is het jaar van afstuderen gemodelleerd als een lineaire en kwadratische trend. Aan de hand van een dummy variabele^{*} voor het schoolverlaterscohort 1981-1984 wordt bezien of dit cohort significant afwijkt van de trend.

Er is gekeken naar een drietal indicatoren voor de gevolgen van een ongunstige conjunctuur op het moment van betreden van de arbeidsmarkt: de kans om werkloos te zijn in de jaren 2001-2007, het beroepsniveau in de jaren 2001-2007 en het bruto uurloon in het jaar 2005.

In de econometrische analyses is naast het jaar van afstuderen en de dummy variabele voor het schoolverlaterscohort 1981-1984 ook gecontroleerd voor opleidingsniveau, leeftijd, leeftijd kwadraat, geslacht, burgerlijke staat, aanwezigheid van kinderen, leeftijd jongste kind en dummy variabelen voor de jaren 2001-2007.

Voor wat betreft de kans op werkloosheid en het beroepsniveau zijn geen significante effecten vastgesteld voor het cohort 1981-1984. Echter, het loon van afgestudeerden uit het cohort 1981-1984 is significant lager dan verwacht zou kunnen worden op basis van de trendmatige ontwikkeling van het loon en de kenmerken van de schoolverlaters. Deze achterstelling bedraagt ongeveer 1% van het bruto uurloon. Ter vergelijking: de structurele stijging voor opeenvolgende cohorten bedraagt eveneens 1% per jaar. Dit wijst er dus op dat het betreden van de arbeidsmarkt ten tijde van een slechte economische conjunctuur nadelige consequenties heeft voor het loon.

* Indicator variabele die uitsluitend de waarde 0 (niet van toepassing) of 1 (wel van toepassing) kan aannemen.

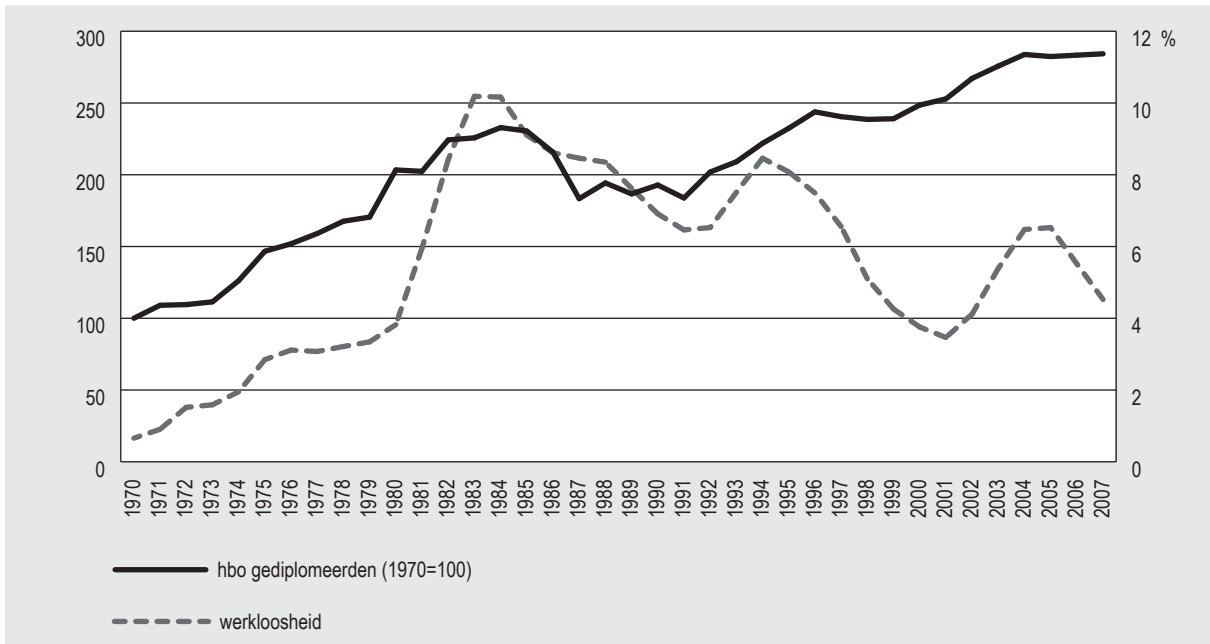
2.2 Gediplomeerden uit het hbo

In deze paragraaf staan de lange termijn ontwikkelingen rond het aantal gediplomeerden uit het hbo en de instroom in en de uitstroom uit het hbo centraal. Door middel van deze gegevens wordt nagegaan in welke mate de situatie op de arbeidsmarkt bepalend is voor hbo'ers. Verwacht kan worden dat een gunstige arbeidsmarkt (weinig werkloosheid) een negatief effect heeft op de ontwikkeling van het aantal studenten in het hbo; immers, als de arbeidsmarkt goed draait, is een hoger diploma niet per se noodzakelijk.

In figuur 2.1 wordt het aantal gediplomeerden uit het hbo afgezet tegen de werkloosheid in de periode 1970-2007. Het aantal gediplomeerde hbo'ers is uitgedrukt als een index, waarbij het aantal gediplomeerden uit het jaar 1969-1970 gelijk is gesteld aan 100. De figuur laat zien dat, afgezien van een terugval in de jaren 1984-1987, het aantal gediplomeerden uit het hbo gestegen is in de tijd. Ten opzichte van 1969-1970 zijn er in het jaar 2006-2007 bijna drie keer zoveel personen die het hbo met een diploma hebben verlaten. Of de ontwikkeling in het aantal hbo-geplomeerden gerelateerd kan worden aan de ontwikkeling van de werkloosheid is niet duidelijk. Het aantal gediplomeerden stijgt in de periode 1970-1984 terwijl de werkloosheid in diezelfde periode ook stijgt, en vervolgens daalt (in relatieve zin) in de jaren daarna (1984-1987) toen de werkloosheid ook is gaan dalen. Dit echter zou te wijten kunnen zijn aan eventuele institutionele veranderingen. Het is echter wel opvallend dat bij afnemende werkloosheid de index van het aantal gediplomeerden uit het hbo tot stilstand komt.

Figuur 2.1

Ontwikkeling van de werkloosheid en van het aantal hbo-gediplomeerden¹⁾, 1970-2007

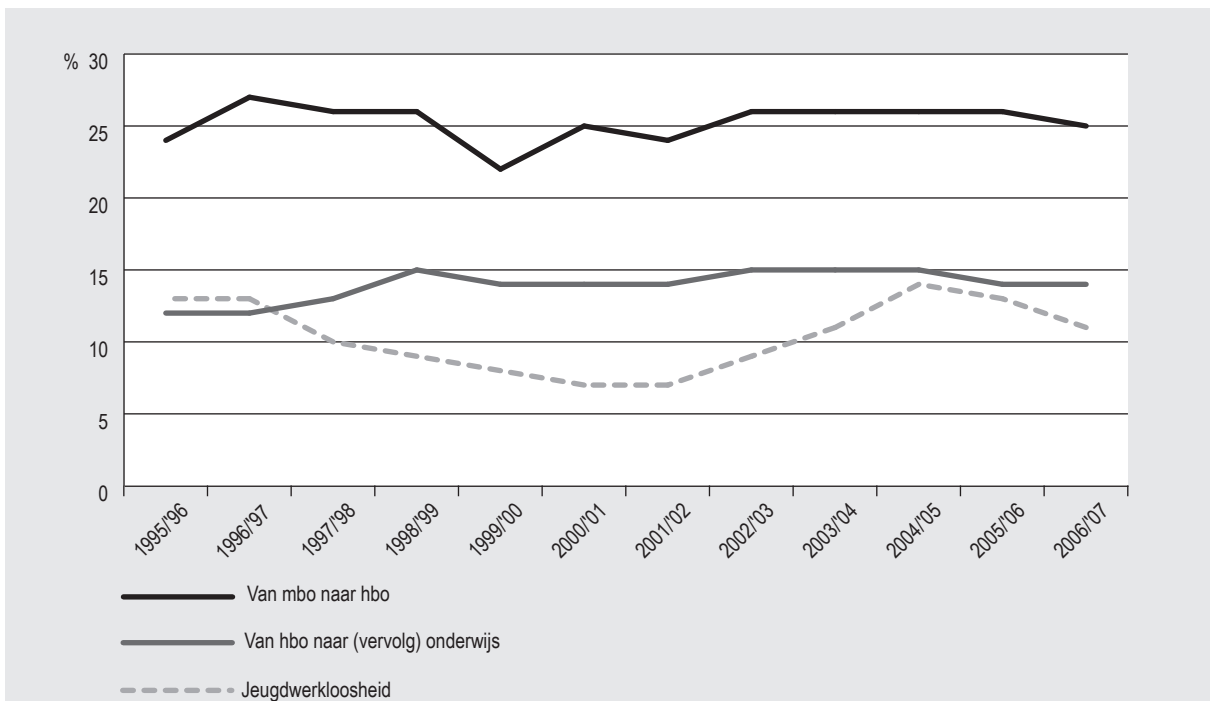

1) Het aantal gediplomeerden uit het hbo betreft het aantal gediplomeerden uit voltijd en deeltijd hbo op bachelorniveau. Het aantal is uitgedrukt als index, waarbij het aantal afgestudeerden in het jaar 1969-1970 als referentie is genomen.

Bron: CBS Statline

Figuur 2.2

Ontwikkeling van de werkloosheid, de instroom in het hbo en de uitstroom uit het hbo¹⁾, 1995-2007

1) Het betreft de instroom in het hbo vanuit het mbo, en de uitstroom uit het hbo naar een vervolgopleiding op hbo of universitair niveau.

Bron: CBS Statline

Een nadeel van figuur 2.1 is dat de ontwikkeling in het aantal hbo'ers niet primair afhangt van de ontwikkeling in de conjunctuur, maar vooral van demografische ontwikkelingen. Een beter beeld van het effect van de situatie op de arbeidsmarkt voor het hbo kan worden verkregen door te kijken naar de instroom in het hbo en de uitstroom uit het hbo. In figuur 2.2 worden deze stromen afgezet tegen de ontwikkeling van de werkloosheid in de periode 1995-2007. In de figuur wordt gekeken naar de instroom vanuit het mbo in het hbo en de uitstroom uit het hbo naar (vervolg) opleidingen. Bij vervolgopleidingen kan het gaan om zowel een vervolgstudie binnen het hbo als een studie op universitair niveau. De gedachte hierachter is dat wanneer de arbeidsmarkt gunstig is (lage werkloosheid) er weinig prikkels uitgaan om zich hoger te scholen; de vraag naar arbeid is hoog en de baten van werk overstijgen de kosten van vervolgonderwijs. In periodes van hoge werkloosheid geldt precies het omgekeerde. Volgens de data in figuur 2.2 lijkt het er op dat de conjunctuur inderdaad een effect heeft op de instroom vanuit het mbo in het hbo. Echter, de stand van de jeugdwerkloosheid lijkt weinig uit te maken voor de uitstroom vanuit het hbo naar vervolgonderwijs.

2.3 Effecten van conjunctuur voor hbo'ers

Een neergaande conjunctuur heeft als direct negatief gevolg: een toename van de werkloosheid, vooral onder jongeren. Dit komt doordat het voor werkgevers gemakkelijker is om geen schoolverlaters aan te nemen dan om zittend personeel te ontslaan. De gevolgen op de korte termijn zijn dus ernstig: pas afgestudeerden kunnen geen baan vinden en geen baan op het eigen niveau. Dit is nadelig voor de opbouw van relevante arbeidsmarktervaring. De vraag is echter of een nadelige conjunctuur bij het betreden van de arbeidsmarkt ook *blijvende* gevolgen heeft later in de loopbaan van hbo'ers.

Er bestaat een uitgebreide literatuur over de gevolgen van werkloosheid voor de employability en het loon van werknemers. Echter, het merendeel van dit onderzoek beperkt zich tot het bepalen van de korte termijn gevolgen. Het feit dat werkloosheid een blijvend litteken veroorzaakt voor de latere carrièreontwikkeling in Angelsaksische landen is goed gedocumenteerd (zie bijvoorbeeld Neumark, 2002; Mroz en Savage, 2006), maar dergelijke effecten worden op het Europese continent niet altijd gevonden (Machin en Manning, 1999). Voor Nederland is aangetoond dat werkloosheid een nadelig effect heeft op de baankans later in de loopbaan, maar dat dit negatief effect na ongeveer zes jaar verdwijnt (Schils, Fouarge en Kerkhofs, 2006). In datzelfde onderzoek blijkt dat werkloosheid een blijvend negatief effect heeft op het loon later in de loopbaan: de loonachterstand ten gevolge van werkloosheid wordt nooit meer ingehaald. Het negatief effect van werkloosheid op het loon is overigens hoger voor vrouwen dan voor mannen. Eveneens voor Nederland laat Mooi-Reçi (2008) zien dat het meemaken van werkloosheid de kans op herhaalde werkloosheid later in de loopbaan vergroot en dat dit sterker geldt voor vrouwen dan voor mannen. Ook hier wordt een negatief effect van werkloosheid op het loon later in de loopbaan gevonden. Echter, dit effect is kleiner voor jongeren. Voor Duitsland is gevonden dat werkloosheid voor jongeren aan het begin van de carrière in een lager loon resulteert (von Wachter en Bender, 2006), maar deze achterstand is geenszins blijvend en jongeren halen deze achterstand binnen vijf jaar weer in. Vergelijkbare conclusies worden getrokken voor Duitse laaggeschoolde schoolverlaters (Stevens, 2007). Ook voor het Verenigd Koninkrijk wordt gevonden dat het 'litteken effect' van werkloosheid snel weggewerkt wordt door jongeren (Arulampalam, 2002).

Een tekortkoming van genoemde studies is dat zij niet ingaan op de lange termijn gevolgen. Er zijn in feite weinig studies die expliciet ingaan op de lange termijn effecten van een arbeidsmarktintrede in tijden van crisis. Een uitzondering is de studie door Burgess e.a. (2003) waarin zij gebruik maken van de Labour Force Survey (die wij ook voor onze analyses gebruiken) om het effect van de crisis vast te stellen voor de carrière van jonge Britse schoolverlaters die in het jaar 1981 op de arbeidsmarkt zijn gekomen. Zij vinden negatieve effecten voor de laaggeschoolden, maar kleine positieve effecten voor de hooggeschoolden.

De lange termijn gevolgen van de huidige crisis voor de lange termijn arbeidsmarktpositie van hbo'ers kunnen uiteraard nog niet worden onderzocht. De effecten daarvan moeten zich immers nog voor-

doen. Wij kunnen echter wel de lange termijn gevolgen van eerdere crises vaststellen en verwachtingen formuleren ten aanzien van de mogelijke gevolgen van de huidige crisis. In deze paragraaf analyseren wij de gevolgen van de sterk stijgende werkloosheid aan het begin van de jaren tachtig voor gediplomeerden uit het hbo die in die periode de arbeidsmarkt op zijn gekomen. We bekijken de gevolgen op de lange termijn – ruim 20 jaar later, in de jaren 2000 – in termen van aansluiting op de arbeidsmarkt, beroepsniveau en loon. Indien de crisis uit het begin van de jaren tachtig sporen heeft achtergelaten, zou er sprake kunnen zijn van een ‘verloren generatie’ van hbo’ers. Voor het huidige cohort van hbo’ers dient zich dan de vraag aan of zij straks ook een deel van hun investering in onderwijs zullen verliezen doordat zij de aansluiting met de arbeidsmarkt hebben gemist.

Aan de hand van de Enquête Beroepsbevolking en het Sociaal Statistisch Bestand wordt hier onderzocht of er voor hbo’ers lange termijn gevolgen zijn van het betreden van de arbeidsmarkt in een ongunstige conjunctuur en, indien dit het geval is, hoe groot deze gevolgen dan zijn. Bij de analyses wordt gebruik gemaakt van een gepoold databestand van alle EBB-respondenten in de jaren 2001-2007.⁴ Alleen EBB-respondenten met een diploma op hbo-niveau zijn bij de analyses meegenomen. De datum van het behalen van hun hbo-diploma is vervolgens gecodeerd.⁵ Vervolgens is aan de hand van de Standaard Onderwijsindeling (SOI) code de afstudeerrichting van de hbo’ers bepaald.

Met behulp van de datum van afstuderen wordt bij de analyses onderzocht in welke mate afgestudeerden uit het hbo-cohort 1981-1984 een andere arbeidsmarktpositie innemen dan andere hbo-afgestudeerden die op een ander moment de arbeidsmarkt zijn opgekomen. Er wordt gekeken naar een drietal indicatoren voor de gevolgen van een ongunstige conjunctuur op het moment van betreden van de arbeidsmarkt:

- de kans om werkloos of inactief te zijn in de jaren 2001-2007;
- het beroepsniveau in de jaren 2001-2007;
- het bruto uurloon in het jaar 2005.

De analyses worden in Box 2 nader uitgelegd.

Box 2: Econometrische analyses

Gebruik makend van EBB-gegevens zijn econometrische analyses uitgevoerd waarbij de arbeidsmarktpositie van hbo’ers in de jaren 2001-2007 verklaard wordt aan de hand van individuele, huishoud- en conjunctuurkenmerken, en de gevolgde hbo-sector. In de modellen wordt rekening gehouden met het jaar van afstuderen en wordt bepaald of, en zo ja in welke mate, het hbo-cohort 1981-1984 afwijkt van de trend. Praktisch gezien wordt het jaar van afstuderen gecodeerd als 1 voor 1969, 2 voor 1970, ..., 32 voor 2000. Deze trend wordt zowel lineair als kwadratisch meegenomen. Daarnaast wordt in het model een dummy voor het cohort 1981-1984 opgenomen om te kijken of dit cohort een significante afwijking van de trend laat zien. Indien een ongunstige arbeidsmarkt bij arbeidsmarktintrede blijvende nadelige gevolgen heeft voor hbo’ers, kan worden verwacht dat hbo’ers die in een periode van hoge/stijgende werkloosheid op de arbeidsmarkt kwamen (de periode 1981-1984) het in de jaren 2000 moeilijker hebben op de arbeidsmarkt dan hbo’ers die op een ander moment de arbeidsmarkt opkwamen.

In de analyses is rekening gehouden met individuele achtergrondkenmerken. Dit zijn leeftijd (lineair en kwadratisch), geslacht en etniciteit. De kenmerken van het huishouden die in de analyses worden meegenomen zijn burgerlijke staat, aanwezigheid van kinderen en leeftijd jongste kind. Tevens worden jaar dummy variabelen voor de jaren 2001-2007 in het model opgenomen. De volgende hbo-sectoren worden in de analyses onderscheiden: hao, hpo, hto, heo, hgzo, hsao en kuo. De analyses zijn uitgevoerd voor alle hbo’ers, en vervolgens zijn er specifieke analyses gedraaid naar sector van het hbo, geslacht en etniciteit.

4. Alleen de gegevens van het eerste kwartaal voor de EBB panelrespondenten worden gebruikt.

5. Personen die voor 1969 of na 2000 hun hoogst behaalde opleiding hebben afgerond zijn bij de analyses niet meegenomen.

Box 2: vervolg

De afhankelijke variabele in de eerste analyse geeft aan of iemand werkloos (1) is of werkend (0), waarbij gebruik is gemaakt van de standaarddefinitie van het CBS. Het econometrisch model is een logitmodel en inactieven worden buiten beschouwing gelaten. In een alternatieve specificatie is de kans op inactiviteit als te verklaren variabele genomen. Daarnaast is ook een multinomiaal logitmodel geschat waarin rekening is gehouden met het feit dat de arbeidsmarktpositie een van de volgende drie opties kan zijn: werkend, werkloos of inactief. Al deze alternatieven leiden tot vergelijkbare conclusies.

In de tweede analyse is gekeken naar het beroepsniveau. Het beroepsniveau is gemeten aan de hand van de eerste digit van de beroepscode (SBC) in de EBB. Er is een onderscheid gemaakt tussen elementaire beroepen (SBC code 1), lagere beroepen (SBC code 2 en 3), middelbare beroepen (SBC code 4 en 5), hogere beroepen (SBC code 6 en 7) en wetenschappelijke beroepen (SBC code 8 en 9). Het econometrisch model betreft een geordend logitmodel. De uitkomsten zijn vergelijkbaar wanneer gekeken wordt naar de kans op onderbenutting (d.w.z. de kans op een baan onder het eigen niveau: SBC code 1, 2,3, 4 of 5).

Als laatste is een analyse uitgevoerd met betrekking tot het effect van het moment van verlaten van het hbo op het bruto uurloon. Daartoe is een koppeling tot stand gebracht tussen de EBB en het SSB van het CBS, met daarin gegevens over het loon in 2005. Het uurloon wordt berekend aan de hand van het hoogste bruto jaarloon dat iemand rapporteert voor zijn of haar baan en het aantal gewerkte uren in die baan. De analyses betreffen in dit geval een OLS regressie voor het uurloon (gemeten in log).

In de econometrische analyses is naast het jaar van afstuderen en de dummy variabele voor het hbo-cohort 1981-1984 ook gecontroleerd voor opleidingsniveau, leeftijd, leeftijd kwadraat, geslacht, etniciteit, burgerlijke staat, aanwezigheid van kinderen, leeftijd jongste kind en dummy variabelen voor de jaren 2001-2007. De belangrijkste resultaten zijn opgenomen in tabel 2.1.

Tabel 2.1

Uitkomsten van regressieanalyse voor kans op werkloosheid, beroepsniveau en loon in 2001-2007¹⁾

	Kans op werkloosheid	Beroepsniveau	Uurloon
Jaar van afstuderen	0	+	+
Jaar van afstuderen, kwadraat (/100)	0	0	-
Cohort 1981-1984	0	0	0
Geslacht (ref: man)			
Vrouw	+	-	-
Etniciteit (ref: autochtoon)			
Westerse allochtoon	+	-	-
Niet-westerse allochtoon	+	-	-
hbo-sector (ref: hpo)			
hao	0	-	+
hto	0	-	+
heo	+	-	+
hgzo	0	0	0
hsao	+	-	-
kuo	+	-	-

1) Uitkomsten van econometrische analyse. Overige controlevariabelen: leeftijd, leeftijd kwadraat, burgerlijke staat, aanwezigheid van kinderen, leeftijd jongste kind, dummy variabelen voor de jaren 2001-2007.

Leeswijzer: Een + (-) betekent een grotere (kleinere) kans op werkloosheid, een hoger (lager) beroepsniveau dan wel een hoger (lager) loon. Een 0 betekent dat geen significant effect is gevonden.

Bron: EBB

Zoals blijkt uit tabel 2.1 zijn hbo'ers die begin jaren tachtig hun diploma hebben behaald niet significant slechter af dan hbo'ers die op een ander moment de arbeidsmarkt hebben betreden: zij zijn niet vaker werkloos, zij hebben een vergelijkbaar beroepsniveau en bruto loon. Hieruit kunnen wij dus concluderen dat het betreden van de arbeidsmarkt op een ongunstig conjunctureel moment voor hbo'ers op de lange termijn geen blijvende nadelige consequenties heeft. Voor een gemiddelde werknemer resulteert het betreden van de arbeidsmarkt op een ongunstig moment wel in een significant lager loon (ROA, 2009). Een mogelijke verklaring voor het ontbreken van een dergelijk effect voor hbo'ers is dat het hoge opleidingsniveau 'beschermend' werkt. Deze bevinding is in overeenstemming met een Engelse studie van Gregg (2001) waarin hij aantoont dat een ervaring met werkloosheid tussen de leeftijd van 16 en 23 jaar wel nadelige effecten heeft voor laaggeschoolde individuen 10 jaar later, maar niet voor hooggeschoolden.

De analyses laten zien dat de arbeidsmarktpositie van vrouwen en allochtonen met een hbo-diploma in de periode 2001-2007 minder gunstig is dan die van mannen en autochtonen: zij zijn vaker werkloos, hebben een lager beroepsniveau en een lager loon. Verder blijken hbo'ers uit de sectoren heo, hso en kuo vaker werkloos te zijn dan hbo'ers uit de sector hpo. Afgestudeerde hbo'ers uit de sectoren hao, hto en heo werken in relatief lagere beroepen dan hbo'ers uit de sector hpo. Dit wordt echter gecompenseerd door een hoger loon. Afgestudeerde hbo'ers uit de sectoren hso en kuo hebben zowel een lager beroepsniveau als een lager loon vergeleken met hbo'ers uit de sector hpo.

2.4 Effecten naar achtergrondkenmerken

Tot zover hebben de analyses laten zien dat zich op lange termijn in het algemeen geen negatieve gevolgen van een crisis voor de arbeidsmarktsituatie van hbo-afgestudeerden voordoen. Aangezien afgestudeerden van het hbo echter een nogal heterogene groep vormen, is het interessant om te onderzoeken of het ontbreken van significante effecten van de conjunctuur ook voor afzonderlijke en meer homogene groepen van hbo-afgestudeerden geldt. We doen dit achtereenvolgens voor afgestudeerden van verschillende sectoren, voor mannen en vrouwen, en voor allochtonen en autochtonen.

Sectoren van het hbo

In hoofdstuk 1 en ook eerder in dit hoofdstuk is al duidelijk naar voren gekomen dat er zowel conjuncturele als structurele verschillen zijn in de kans op werk van afgestudeerden van de verschillende opleidingssectoren. Zo kennen zeker de afgestudeerden van het hso en het kuo een structureel hoger dan gemiddelde werkloosheid. De afgestudeerden van het hto en het heo kennen daarentegen een conjunctureel sterk afhankelijke werkloosheid die zeker aan het begin van een crisis snel dreigt op te lopen. Tegelijkertijd kennen deze twee sectoren, de technische sector in nog sterkere mate, een structureel goede kans voor hun afgestudeerden op werk. Navolgend is het dan ook interessant om te zien of de lange termijn effecten van een crisis samenhangen met de structurele danwel conjuncturele gevoeligheid van de opleidingssectoren.

Om te onderzoeken of het ontbreken van significante effecten van de conjunctuur voor de arbeidsmarktpositie van hbo'ers geldt voor alle sectoren van het hbo zijn bovenstaande analyses gerepliceerd voor elke sector afzonderlijk. In tabel 2.2 is het effect van intrede op de arbeidsmarkt in de jaren 1981-1984 op de arbeidsmarktpositie in de periode 2001-2007 weergegeven. Uit de tabel blijkt dat de nadelige conjunctuur uit het begin van de jaren tachtig geen blijvende sporen heeft achtergelaten wat de kans op werkloosheid en het beroepsniveau betreft van de hbo-afgestudeerden, ongeacht de sector. Voor afgestudeerden uit de sectoren hao, heo, hso en kuo wordt wel een verhoogde kans op werkloosheid gevonden, maar dit effect is niet significant. Voor afgestudeerden uit de sectoren hao en hpo wordt ook een negatief effect vastgesteld van instroom in de jaren 1981-1984 op de werkloosheid, maar ook dit effect is niet significant.

Terwijl de resultaten daarmee bevestigen dat voor de afgestudeerden van het hto en het heo, die in tijden van crisis wel degelijk hard getroffen worden, zoals verwacht de lange termijn effecten wegebben en hun structureel sterke positie overweegt, is dit resultaat voor de structureel zwakkere sectoren verrassend. Blijkbaar is de employability van afgestudeerden van het hbo sterk genoeg zodat eventuele korte termijn problemen geen lange termijn problemen veroorzaken.

Met betrekking tot het loon wordt voor de afzonderlijke sectoren van het hbo geen significant negatief effect gevonden van de crisis van begin jaren tachtig voor hbo'ers die in die periode de arbeidsmarkt zijn opgekomen. De enige uitzondering zijn hbo'ers uit de sector kuo die een hoger loon krijgen. Een afdoende verklaring hiervoor ligt niet voor de hand, maar mogelijk speelt het relatief klein aantal waarnemingen in de data een rol.

Tabel 2.2

Effecten van hbo-cohort 1981-1984 voor kans op werkloosheid, beroepsniveau en loon in 2001-2007, naar sectoren van het hbo¹⁾

	Kans op werkloosheid	Beroepsniveau	Uurloon
hao	0	0	0
hpo	0	0	0
hto	0	0	0
heo	0	0	0
hgzo	0	0	0
hsao	0	0	0
kuo	0	0	+

1) Uitkomsten van afzonderlijke econometrische analyses voor elke van de in de rijen genoemde groepen. Overige controlevariabelen: leeftijd, leeftijd kwadraat, geslacht, etniciteit, burgerlijke staat, aanwezigheid van kinderen, leeftijd jongste kind, jaar van afstuderen (lineair en kwadratisch), dummy variabelen voor de jaren 2001-2007.

Leeswijzer: Een + (-) betekent een grotere (kleinere) kans op werkloosheid, een hoger (lager) beroepsniveau dan wel een hoger (lager) loon. Een 0 betekent dat geen significant effect is gevonden.

Bron: EBB

Geslacht en etniciteit

Naast de bevinding dat de effecten van een crisis op de korte termijn arbeidsmarktkansen van afgestudeerde hbo'ers variëren naar hbo-sector, is in de eerdere analyses ook duidelijk naar voren gekomen dat arbeidsmarktkansen van allochtone afgestudeerden zowel op korte termijn als op lange termijn structureel nadelig zijn. Daarnaast kwam naar voren dat ook vrouwen in crisistijden een van mannen verschillende arbeidsmarktintrede kennen. Aangezien zij relatief vaker in minder conjunctuurgevoelige opleidingssectoren afstuderen kennen ze weliswaar een lichte bescherming tegen een olopemde werkloosheid, maar worden zij in crisistijden desondanks vaker gedwongen om in parttime banen hun arbeidsmarktcarrière te beginnen. Navolgend gaan we in op de vraag in hoeverre voor deze groepen een slechte start op de arbeidsmarkt ook op lange termijn relatief sterkere gevolgen heeft.

In tabel 2.3 is het effect van intrede op de arbeidsmarkt in de jaren 1981-1984 op de arbeidsmarktpositie in de periode 2001-2007 weergegeven. De effecten zijn bepaald voor mannelijke, vrouwelijke, autochtone, westerse allochtone en niet-westerse allochtone hbo'ers afzonderlijk. De tabel laat zien dat het voor mannelijke hbo'ers niet uitmaakt of zij de arbeidsmarkt zijn opgekomen in de jaren waarin de werkloosheid sterk is toegenomen. Voor vrouwen met een hbo-diploma geldt dat zij niet vaker werkloos zijn dan anders wanneer zij afkomstig zijn uit het hbo-cohort 1981-1984. Vrouwen met een hbo-diploma uit het cohort 1981-1984 zijn overigens ook niet vaker inactief. Sterker zelfs, vrouwelijke hbo'ers uit het cohort 1981-1984 hebben een hoger beroepsniveau dan vrouwen uit andere cohorten. Daar staat tegenover dat zij een lager uurloon krijgen.

Voor de verschillende etnische groepen wordt geen effect van de jaren tachtig crisis gevonden op het loon. Daar staat tegenover dat er wel een effect van etniciteit op de werkloosheidskans en het beroepsniveau wordt gevonden. Westerse allochtonen met een hbo-diploma die in de jaren 1981-1984 de arbeidsmarkt zijn opgekomen blijken vaker werkloos te zijn dan westerse allochtonen die op een ander moment de arbeidsmarkt zijn ingestroomd. Voor hen lijkt de economische crisis van toen dus blijvende gevolgen te hebben gehad. Voor niet-westerse allochtonen geldt dat zij weliswaar niet vaker werkloos zijn dan anders wanneer zij de arbeidsmarkt op zijn gekomen in de jaren 1981-1984, maar dat zij wel een significant lager beroepsniveau behalen. Uit gegevens van Forum (instituut voor multi-culturele ontwikkeling) en het Servicepunt Hoger Opgeleide Allochtonen (HOA) van uitkeringsinstantie UWV is eerder gebleken dat niet-westerse allochtonen harder door de huidige crisis worden getroffen.⁶ Uit onze analyse blijkt dus nu dat deze gevolgen niet alleen blijvend kunnen zijn, maar dat ze zich zelfs voordoen onder hoogopgeleide niet-westerse allochtonen.

Tabel 2.3

Effecten van hbo-cohort 1981-1984 voor kans op werkloosheid, beroepsniveau en loon in 2001-2007, naar geslacht en etniciteit¹⁾

	Kans op werkloosheid	Beroepsniveau	Uurloon
Geslacht			
Man	0	0	0
Vrouw	0	+	-
Etniciteit			
Autochtoon	0	0	0
Westerse allochtoon	+	0	0
Niet-westerse allochtoon	0	-	0

1) Uitkomsten van afzonderlijke econometrische analyses voor elke van de in de rijen genoemde groepen. Overige controlevariabelen: leeftijd, leeftijd kwadraat, burgerlijke staat, aanwezigheid van kinderen, leeftijd jongste kind, sectoren van het hbo, jaar van afstuderen (lineair en kwadratisch), dummy variabelen voor de jaren 2001-2007.

Leeswijzer: Een + (-) betekent een grotere (kleinere) kans op werkloosheid, een hoger (lager) beroepsniveau dan wel een hoger (lager) loon. Een 0 betekent dat geen significant effect is gevonden.

Bron: EBB

2.5 Conclusies

In dit hoofdstuk zijn wij ingegaan op de effecten van de economische crisis van begin jaren tachtig voor de arbeidsmarktpositie van hbo'ers. Daarbij is de focus gelegd op de lange termijn: zijn er, ongeveer twintig jaar later, nog nadelige effecten merkbaar?

Ten eerste is gekeken in welke mate het aantal gediplomeerden uit het hbo, de mbo-instroom in het hbo en de uitstroom uit het hbo naar vervolgonderwijs gevoelig is voor de conjuncturele ontwikkeling. De ontwikkeling van het aantal gediplomeerden uit het hbo laat een structurele stijging zien sinds begin jaren zeventig. Alleen in de jaren 1984-1987 toen de werkloosheid in Nederland flink is gaan dalen is ook het aantal gediplomeerden uit het hbo gedaald. Het valt echter wel op dat bij afnemende werkloosheid de index van het aantal gediplomeerden uit het hbo tot stilstand komt. Maar deze relatie dient verder onderzocht te worden alvorens daar beleidsconclusies aan gekoppeld kunnen worden.

Het lijkt er op dat de conjunctuur wel een effect heeft op de instroom vanuit het mbo in het hbo. Dit wijst er op dat wanneer de arbeidsmarkt minder gunstig is (hoge werkloosheid) er meer prikkels uit gaan voor mbo'ers om zich hoger te scholen in het hbo. Echter, de stand van de jeugdwerkloosheid lijkt weinig uit te maken voor de uitstroom vanuit het hbo naar vervolgonderwijs.

6. Zie de Volkskrant van 9 september 2009.

In tegenstelling tot eerder gevonden lange termijn effecten van de conjunctuur voor de arbeidsmarktpositie van de schoolverlaters die in de jaren 1981-1984 geconfronteerd werden met een sterk stijgende werkloosheid (ROA, 2009; Fouarge, 2009) worden voor hbo'ers geen negatieve gevolgen gevonden: hbo'ers die in de jaren 1981-1984 de arbeidsmarkt zijn opgekomen zijn niet vaker werkloos, hebben geen lager beroepsniveau en ook geen lager loon dan hbo'ers die op een ander moment de arbeidsmarkt zijn ingestroomd. Er wordt ook geen lange termijn negatief effect van de conjunctuur gevonden voor de afzonderlijke sectoren van het hbo. Het ontbreken van een negatief effect van de crisis voor hooggeschoolden is in lijn met de schaarse buitenlandse literatuur rond dit onderwerp (Gregg, 2001; Burgess et al., 2003). Dit zou er op kunnen wijzen dat een hoog opleidingsniveau op de lange termijn beschermend werkt tegen de risico's van werkloosheid.

Voor vrouwen met een hbo-diploma blijkt dat zij een hoger beroepsniveau behalen wanneer zij in de jaren 1981-1984 de arbeidsmarkt zijn ingestroomd, maar dat zij een lager loon krijgen. Westerse allochtonen lopen een verhoogde kans om werkloos te worden wanneer zij afkomstig zijn uit het cohort dat het meeste last heeft gehad van de jaren tachtig crisis. Voor niet-westerse allochtonen uit het hbo geldt dat zij zwaarder door de crisis worden getroffen dan autochtonen. Bovendien blijken de gevolgen persistent van aard te zijn: zij hebben een blijvend lager beroepsniveau. Dit is opmerkelijk omdat het hier gaat om hoogopgeleide personen. De conclusie is dan ook dat voor allochtonen het behalen van een hoog opleidingsniveau kennelijk niet voldoende beschermt tegen de lange termijn gevolgen van een slechte conjunctuur.

3 Succesfactoren voor hbo-afgestudeerden op korte en middellange termijn

3.1 Inleiding

Nog meer dan in perioden van hoogconjunctuur is het tijdens de huidige crisis van belang om stil te staan bij factoren die van invloed zijn op het arbeidsmarktsucces van hbo-afgestudeerden. In goede jaren kampen veel werkgevers immers met een tekort aan hooggekwalificeerd personeel, en kunnen de meeste afgestudeerden na het afronden van hun opleiding snel aan de slag in banen die goed passen bij hun eigen capaciteiten. In een crisis geldt het omgekeerde, en kunnen werkgevers vaak kiezen uit een lange rij gegadigden voor een enkele vacature. In dit hoofdstuk proberen we enig licht te werpen op de vraag hoe die keuze wordt gemaakt. Zijn er bepaalde kenmerken van de hbo-opleiding, van het studiegedrag van studenten of van de verschillende soorten ervaring die men in het kader van de opleiding dan wel ernaast opdoet, die van invloed zijn op de kans op een succesvolle intrede op de arbeidsmarkt en voorspoedig verloop van de verdere carrière?

De effecten van onderwijsgerelateerde factoren op succes op de korte termijn – de kans op een vlotte intrede in een hoogwaardige en goedbetaalde baan – is al een keer aan de orde gesteld in een eerder verschenen rapport (ROA, 2009). Daaruit bleek onder meer dat een goede voorlichting over beroepsmogelijkheden de transitie van studie naar werk versoepelt. Het competentieprofiel van een opleiding heeft ook een duidelijk effect. Afgestudeerden van vakspecifieke hbo-opleidingen hebben anderhalf jaar na afstuderen significant vaker betaald werk dan afgestudeerden van opleidingen waar relatief minder nadruk werd gelegd op de eigen vakcompetenties. Echter blijken afgestudeerden van vakspecifieke hbo-opleidingen vaker onder het eigen niveau te werken. Afgestudeerden van opleidingen die qua competentieprofiel academisch zijn hebben minder kans op werk dan afgestudeerden van minder academisch georiënteerde opleidingen. Voor hbo'ers die werk hebben gevonden levert een academisch georiënteerde opleiding echter een baan met een betere kwaliteit op. Hoewel het volgen van stages en opdoen van andere soorten ervaring tijdens de opleiding voor academici van groot belang blijken te zijn, lijkt de toegevoegde waarde van dit soort ervaringen voor de toch al sterk praktijkgerichte hbo'ers vrij beperkt. Voor zowel hbo'ers als academici leveren goede cijfers een grotere kans op werk, meer kans op een baan op niveau en een aanzienlijk loonvoordeel op. Ook hoge cijfers in het voortgezet onderwijs hebben invloed op de arbeidsmarktsituatie op korte termijn, vooral in termen van de kans op een baan op minimaal eigen niveau. Vooral goede voorlichting en hoge cijfers blijken in tijden van laagconjunctuur extra goed te werken.

Door gebruik te maken van data van het REFLEX project willen wij in dit hoofdstuk proberen deze korte termijn effecten te repliceren, om vervolgens na te gaan in hoeverre dezelfde kenmerken ook bevorderlijk zijn voor het verloop van de carrière van afgestudeerden in de eerste vijf jaar na afstuderen. Het REFLEX project bestaat onder meer uit een grootschalig onderzoek dat in 2005 heeft plaatsgevonden onder afgestudeerden van het hoger onderwijs in 14 Europese landen plus Japan.⁷ Dit onderzoek, dat door het ROA is gecoördineerd, spitste zich toe op de eisen die vanuit de kennismaatschappij aan hoger opgeleiden worden gesteld en op de mate waarin het hoger onderwijs de competenties bijbrengt waarmee afgestudeerden aan deze eisen kunnen voldoen. Het REFLEX project betrof afgestudeerden van afstudeerjaargang 1999-2000 die in 2005 zijn geënquêteerd (dus circa 5 jaar na afstuderen). Omdat de afgestudeerden circa vijf jaar na afstuderen zijn benaderd, bieden deze data ook de mogelijkheid om het vroege carrièreverloop van afgestudeerden in kaart te brengen.

7. Zie ook: www.reflexproject.org

In dit hoofdstuk wordt gebruik gemaakt van de data van Nederlandse oud-hbo'ers die aan het REFLEX onderzoek hebben meegedaan om zicht te krijgen op succesfactoren voor deze afgestudeerden op de arbeidsmarkt. Het kan hierbij gaan om factoren die door afgestudeerden zelf kunnen worden beïnvloed, zoals het opdoen van relevante werkervaring voor of tijdens de hbo-opleiding, of de keuze om een opleiding in een bepaalde sector te gaan volgen. Ook factoren die door de hogeschool c.q. opleiding worden beïnvloed, zoals de manier waarop het curriculum wordt vormgegeven, komen in de analyses aan de orde. Ten slotte wordt ook gekeken naar effecten van kenmerken die niet of nauwelijks te beïnvloeden zijn, zoals geslacht en vooropleiding. We maken hierbij onderscheid tussen de korte termijn factoren die bijdragen aan een soepele transitie van de hbo-opleiding naar de arbeidsmarkt (paragraaf 3.4) en de middellange termijn factoren die het verdere vroege carrièreverloop vijf jaar na afstuderen positief beïnvloeden (paragraaf 3.5). In paragraaf 3.6 tot slot worden de belangrijkste bevindingen samengevat.

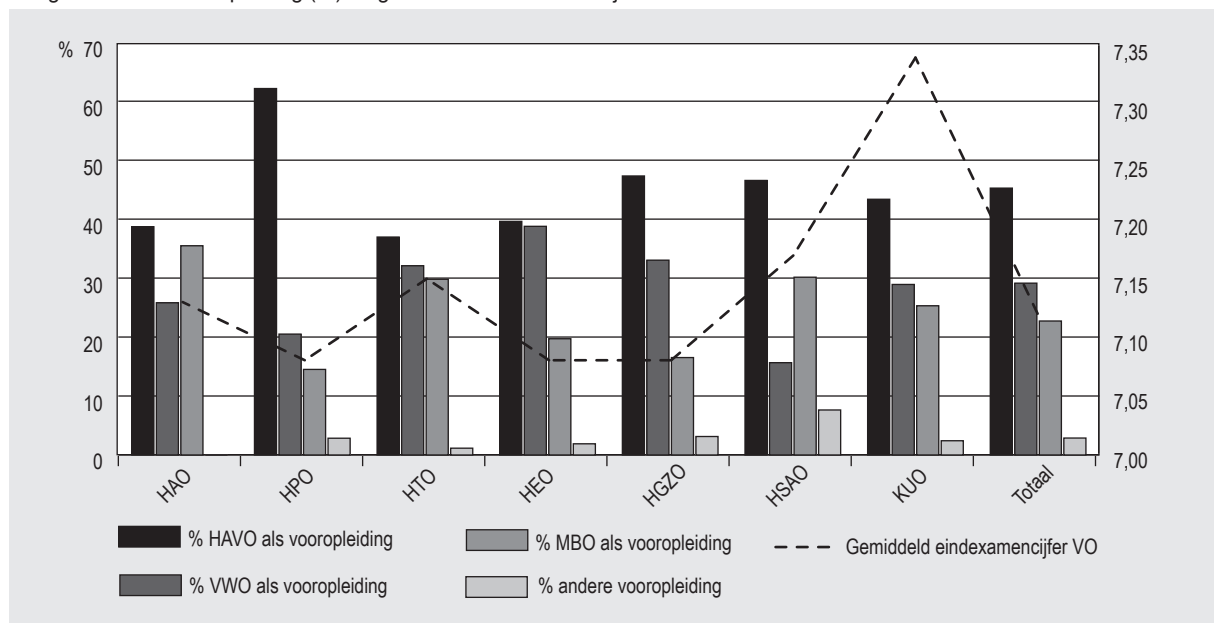
Echter, eerst wordt de onderzoekspopulatie getypeerd naar enkele kenmerken die van belang kunnen zijn voor de ontwikkeling van de loopbaan (paragraaf 3.2), gevolgd door een beschrijving van de ontwikkeling van de eerste vijf jaar van de loopbaan (paragraaf 3.3).

3.2 Beschrijving onderzoekspopulatie

In deze paragraaf wordt de onderzoekspopulatie getypeerd naar een aantal kenmerken dat in de analyses is gebruikt als voorspellers van arbeidsmarktsucces. Het betreft de genoten vooropleiding, de manier waarop het curriculum wordt vormgegeven, een aantal additionele kwalificaties die vóór of tijdens de hbo-opleiding zijn opgedaan en enkele kenmerken die iets zeggen over de studiemotivatie en -inzet tijdens de hbo-opleiding.

Figuur 3.1

Hoogst behaalde vooropleiding (%) en gemiddeld eindexamencijfer VO

Bron: ROA/REFLEX

Vooropleiding

Studenten die aan een hbo-opleiding beginnen zijn niet identiek. Ze kunnen onder meer verschillen in hun hoogst behaalde vooropleiding en in de cijfers die ze in die vooropleiding hebben behaald. Het is denkbaar dat een deel van deze aanvangsverschillen nog bestaat op het moment dat men de opleiding verlaat, en dat dergelijke verschillen een rol spelen in het bereikte arbeidsmarktsucces van afgestudeerden. Overigens is in een eerdere analyse (op basis van HBO-Monitor data) gebleken dat er bij de

arbeidsmarktintrede geen noemenswaardige verschillen zijn op basis van de vooropleiding voor het hbo (Ramaekers, 2003).

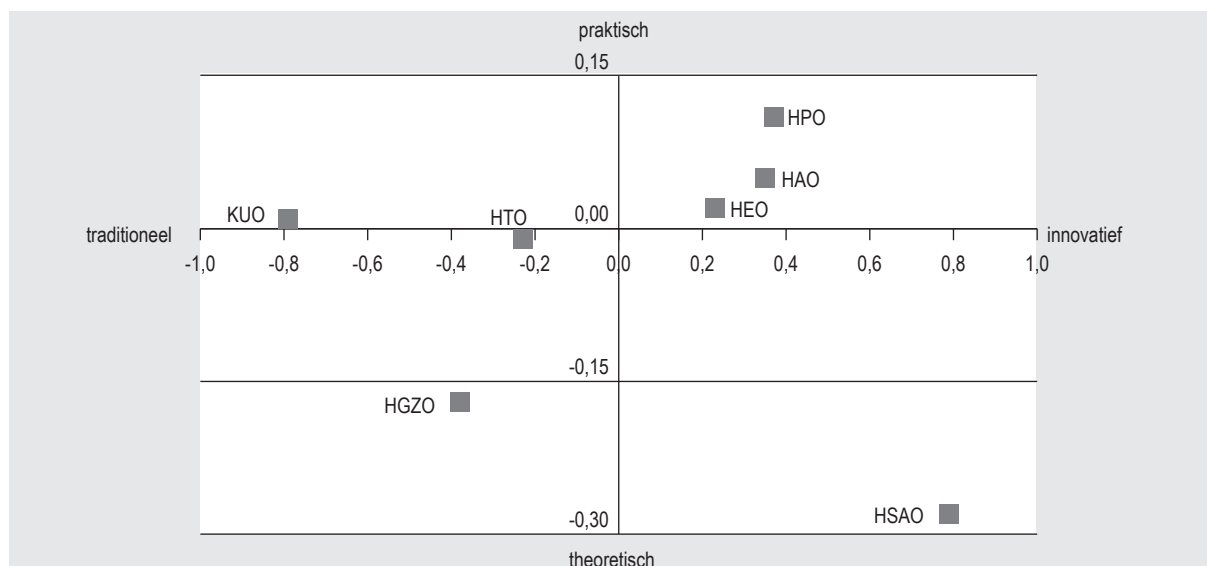
Figuur 3.1 laat zien met welke hoogst behaalde vooropleiding men destijds is ingestroomd in de hbo-opleiding, en het gemiddelde eindexamencijfer in het voortgezet onderwijs. Hierbij dient te worden opgemerkt dat het aandeel van de verschillende vooropleidingen bij de instroom anders kan zijn dan bij het afstuderen. Uit figuur 3.1 blijkt dat de meeste hbo-afgestudeerden destijds met een havo-diploma zijn ingestroomd in het hbo (45%). Vooral veel afgestudeerden van het hpo hebben een havo-vooropleiding gevolgd (62%). Daarnaast heeft 29% van de hbo-afgestudeerden het vwo als hoogste vooropleiding. Opvallend is dat afgestudeerden van het hto bijna even vaak een vwo- als een havo-achtergrond hebben. Bijna een kwart (23%) heeft het mbo als hoogst behaalde vooropleiding gevolgd. Tot slot is 3% van de afgestudeerden destijds met een ander diploma dan havo, vwo of mbo ingestroomd in het hbo. De hoogste gemiddelde eindexamencijfers in de vooropleiding zijn te zien bij het kuo.

Curriculum en onderwijsvorm

Het is aannemelijk dat de beroepsmogelijkheden voor schoolverlaters van opleidingen waarin vooral theoretische kennis wordt aangeleerd heel anders zijn dan die van schoolverlaters van opleidingen waar de nadruk vooral wordt gelegd op het verwerven van meer praktische kennis. Het is eveneens denkbaar dat schoolverlaters van opleidingen waarin vooral traditionele onderwijsvormen worden aangewend andere perspectieven zullen hebben dan schoolverlaters van opleidingen waar het onderwijs veel innovatiever is. In figuur 3.2 staat een typering van het onderwijs naar deze dimensies. Innovatief versus traditioneel onderwijs is geoperationaliseerd door de mate waarin volgens de respondent aan de ene kant groepsopdrachten en projectonderwijs/probleemgestuurd onderwijs tijdens de opleiding werden benadrukt en de nadruk aan de andere kant lag op hoorcolleges en de docent als belangrijkste informatiebron. Praktisch versus theoretisch gericht curriculum is geoperationaliseerd door de mate waarin volgens de respondent aan de ene kant feiten en praktische kennis en aan de andere kant theorieën en paradigma's tijdens de opleiding werden benadrukt.⁸

Figuur 3.2

Typering van het curriculum en onderwijsvorm van de hbo-opleiding

Bron: ROA/REFLEX

8. De grafiek geeft de *relatieve* positie van hbo-sectoren op deze dimensies, dat wil zeggen de mate waarin de opleidingen in een sector meer innovatief versus meer traditioneel zijn, of meer praktisch versus meer theoretisch. Een opleiding neemt een tussenpositie op een van deze dimensies in als het op beide kenmerken ongeveer gelijk scoort. Dit kan betekenen dat geen van beide kenmerken van toepassing is op de betreffende opleiding, het kan echter ook betekenen dat beide kenmerken in gelijke mate van toepassing zijn.

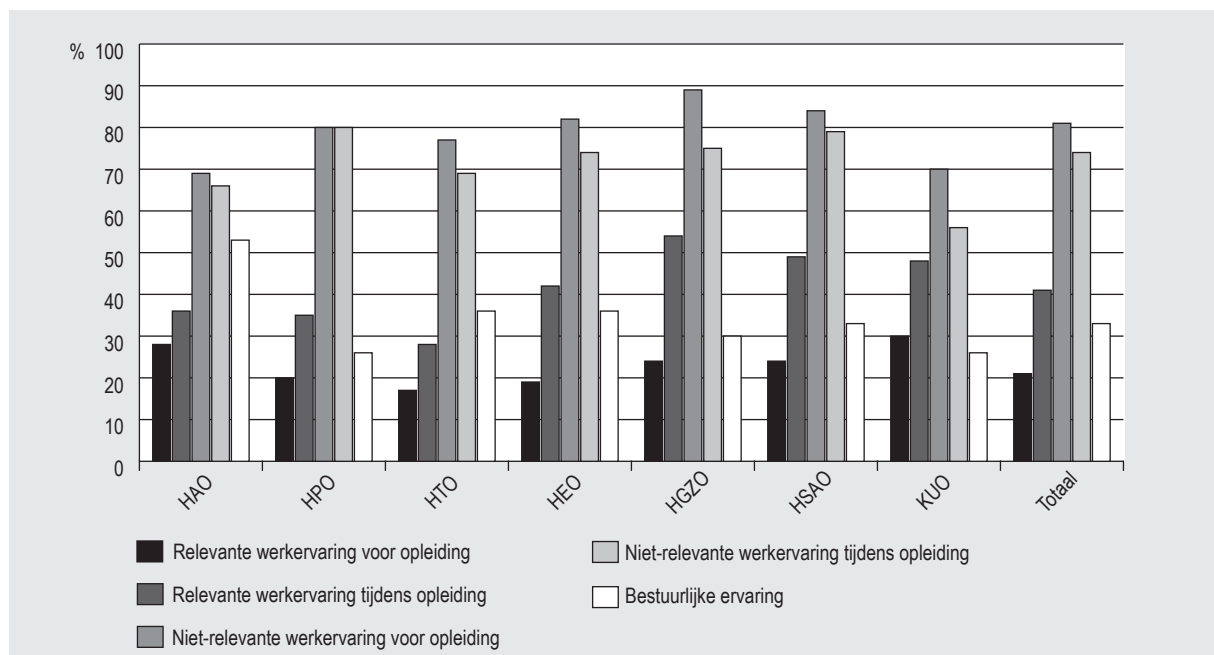
De sectoren heo, hao en vooral hpo zijn volgens afgestudeerden te typeren als innovatief en praktijkgericht. De sectoren kuo en hto zijn zowel theoretisch als praktijkgericht, en hanteren vooral een traditionele vorm van onderwijs. Dit geldt vooral voor het kuo, waar erg weinig nadruk wordt gelegd op groepsopdrachten en project-/probleemgestuurd onderwijs, en waar de docent wordt gezien als de belangrijkste informatiebron. Zowel het hgzo als het hsaο gelden als relatief theoretisch, waarbij het hgzo dit aan een tamelijk traditionele onderwijsvorm koppelt en het hsaο juist aan een sterk innovatieve onderwijsvorm. Op het eerste gezicht lijkt het vreemd dat deze sectoren als theoretisch worden getypeerd, omdat het veelal om opleidingen voor een tamelijk specifiek beroependomein gaat. Wanneer we naar de onderliggende componenten van deze dimensie kijken, zien we dat, hoewel in beide sectoren redelijk veel nadruk ligt op feiten en praktische kennis, er veel meer nadruk wordt gelegd op theorieën en paradigma's dan in andere hbo-sectoren.

Ervaringskenmerken van afgestudeerden

Vóór of tijdens de hbo-opleiding kunnen additionele kwalificaties zijn opgedaan die het functioneren binnen organisaties en op de arbeidsmarkt wellicht beïnvloeden. Uit figuur 3.3 blijkt dat meer dan 80% van de hbo'ers vóór de hbo-opleiding ervaring heeft opgedaan die niet aan hun studie was gerelateerd en dat bijna driekwart tijdens de opleiding dergelijke ervaring heeft opgedaan. Minder vaak hebben afgestudeerden vóór of tijdens de hbo-opleiding ervaring opgedaan die wel aan hun studie was gerelateerd of hebben zij tijdens de hbo-opleiding bestuurlijke ervaring opgedaan. Van alle afgestudeerden hebben hgzo'ers het vaakst tijdens hun opleiding ervaring opgedaan die aan hun studie was gerelateerd en hebben hao'ers het vaakst tijdens hun hbo-opleiding bestuurlijke ervaring opgedaan.

Figuur 3.3

Additionele ervaring, opgedaan vóór of tijdens de hbo-opleiding (%)

Bron: ROA/REFLEX

Studiemotivatie en -inzet afgestudeerden

De studiemotivatie en -inzet van hbo'ers kan van invloed zijn op de studieresultaten, en daarmee een positief effect hebben op het geboekte succes van afgestudeerden op de arbeidsmarkt. In zover als er min of meer duurzame houdingen of persoonlijkheidstrekken aan ten grondslag liggen, kunnen deze ook een direct effect hebben op de arbeidsmarktintrede en verder carrièreverloop. De studiemotivatie van

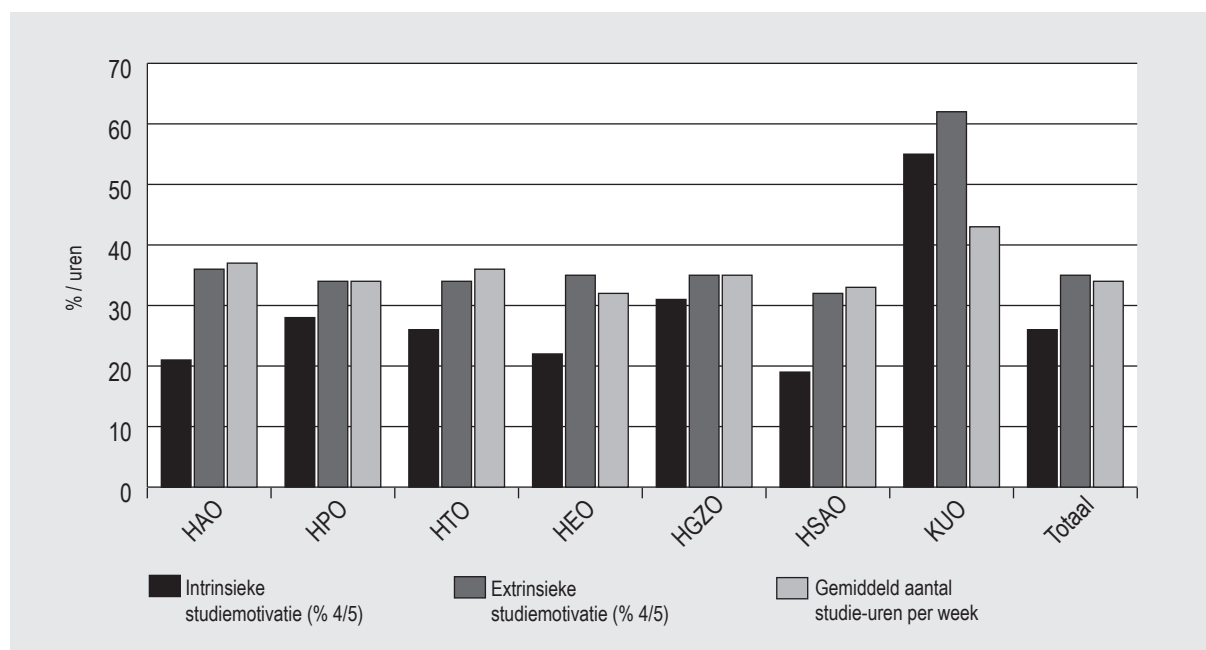
hbo-afgestudeerden tijdens hun opleiding wordt door twee indicatoren omschreven. De afgestudeerden hebben namelijk aangegeven in hoeverre de volgende twee omschrijvingen op hen van toepassing zijn:

1. Ik verrichte meer werk dan nodig was om mijn tentamens te halen (als indicatie voor de intrinsieke studiemotivatie).
2. Ik probeerde de hoogst mogelijke cijfers te halen (als indicatie voor de extrinsieke studiemotivatie).

Figuur 3.4 laat het aandeel van de afgestudeerden zien dat zich in (zeer) hoge mate (score 4 en 5 op een 5-puntschaal: 1 'helemaal niet' <-> 5 'in zeer hoge mate') met deze omschrijvingen over hun studiemotivatie kunnen identificeren. Voor de studie-inzet is gekeken naar het aantal uren per week dat de afgestudeerden aan hun hbo-opleiding hebben besteed.

Niet alleen wat hun intrinsieke studiemotivatie maar ook wat hun extrinsieke studiemotivatie betreft steken afgestudeerden van het kuo met kop en schouders uit boven de andere hbo'ers. Hetzelfde geldt voor hun studie-inzet, geoperationaliseerd door het aantal uren dat zij aan hun studie hebben besteed. Hgzo'ers vertonen ook relatief vaak een hoge mate van intrinsieke studiemotivatie. Slechts ongeveer 1/5e van de afgestudeerden van het hsa, hao en heo daarentegen zijn in hoge mate intrinsiek gemotiveerd. Voor de rest zijn de verschillen tussen sectoren vooral wat betreft extrinsieke studiemotivatie en studie-inzet klein.

Figuur 3.4
Studiemotivatie en -inzet

Bron: ROA/REFLEX

3.3 Ontwikkeling van de loopbaan

Om de ontwikkeling van de loopbaan op de korte- en middellange termijn te typeren is een zestal succesindicatoren van belang. Op de korte termijn is het interessant om te kijken naar de zoekduur tot de eerste baan, het uurloon in de eerste baan en het aandeel dat aangeeft dat voor de eerste baan minimaal een hbo-opleiding werd vereist. Op middellange termijn wordt gekeken naar het werkloosheidspercentage circa vijf jaar na afstuderen, en van de werkenden op dat moment naar het uurloon en het aandeel dat aangeeft dat voor die baan minimaal een hbo-opleiding werd vereist. In tabel 3.1 staan

deze kenmerken van de loopbaan van afstudeerjaargang 1999-2000 samengevat. Vijf van deze zes indicatoren zullen later in dit hoofdstuk nader worden geanalyseerd.⁹

Tabel 3.1

Loopbaankenmerken afstudeerjaargang 1999-2000

	hao	hpo	hto	heo	hgzo	hsao	kuo	Totaal
Zoekduur 1e baan (in maanden)	0,9	0,6	0,8	1,0	0,7	1,4	1,5	0,9
Huidige werkloosheid (%)	7,02	2,40	3,32	4,19	2,39	1,21	9,59	3,37
Uurloon 1e baan (in €)	9,19	9,46	9,84	9,44	9,37	9,17	8,48	9,44
Uurloon huidige baan (in €)	14,21	13,54	14,81	14,60	14,76	13,83	12,34	14,27
% min. op eigen niveau 1e baan	76,67	89,04	82,01	69,93	84,51	60,82	62,86	76,23
% min. op eigen niveau huidige baan	88,68	95,45	92,50	91,44	94,09	81,30	83,33	90,72

Bron: ROA/REFLEX

Ontwikkeling van de kans op werk

Het afstudeercohort 1999-2000 heeft gemiddeld 0,9 maanden gezocht naar de eerste baan (tabel 3.1). In alle sectoren is de gemiddelde zoekduur laag. Dit varieert van 0,6 maanden voor afgestudeerden van het hpo tot 1,5 maanden voor afgestudeerden van het kuo. Gemeten vijf jaar na afstuderen (in 2005) is 3,4% van het afstudeercohort 1999-2000 werkloos. De erg soepele start voor hpo'ers en de iets stroeve start voor kuo'ers wordt weerspiegeld in de kans op werk na vijf jaar: op dat moment is het werkloosheidspercentage 2,4% voor afgestudeerden van het hpo en 9,6% voor afgestudeerden van het kuo. Opvallend is dat, ondanks het feit dat zij de op het kuo na de langste zoekduur vertoonden, slechts 1,2% van de afgestudeerden van het hsao vijf jaar later werkloos was.

Ontwikkeling van de beloning

Uit tabel 3.1 blijkt duidelijk dat zowel het uurloon als het percentage afgestudeerden dat minimaal op hbo-niveau werkzaam was, fors is gestegen tussen de eerste en de huidige baan. Figuur 3.5 geeft voor de betaald werkende hbo-afgestudeerden de procentuele stijging van het gemiddelde bruto uurloon weer. In tabel 3.1 is te zien dat hto'ers niet alleen het hoogste gemiddelde startsalaris hebben van alle hbo'ers, maar ook het hoogste gemiddelde salaris na vijf jaar, en dat afgestudeerden van het kuo op beide tijdstippen het gemiddeld laagste salaris hebben. Figuur 3.5 laat zien dat het salaris in de eerste vijf jaar na afstuderen met gemiddeld 51% toeneemt. Afgestudeerden van het hgzo ervaren de grootste toename in salaris, en afgestudeerden van het hpo en het kuo de kleinste salaristoename.

Ontwikkeling van de aansluiting tussen opleiding en werk

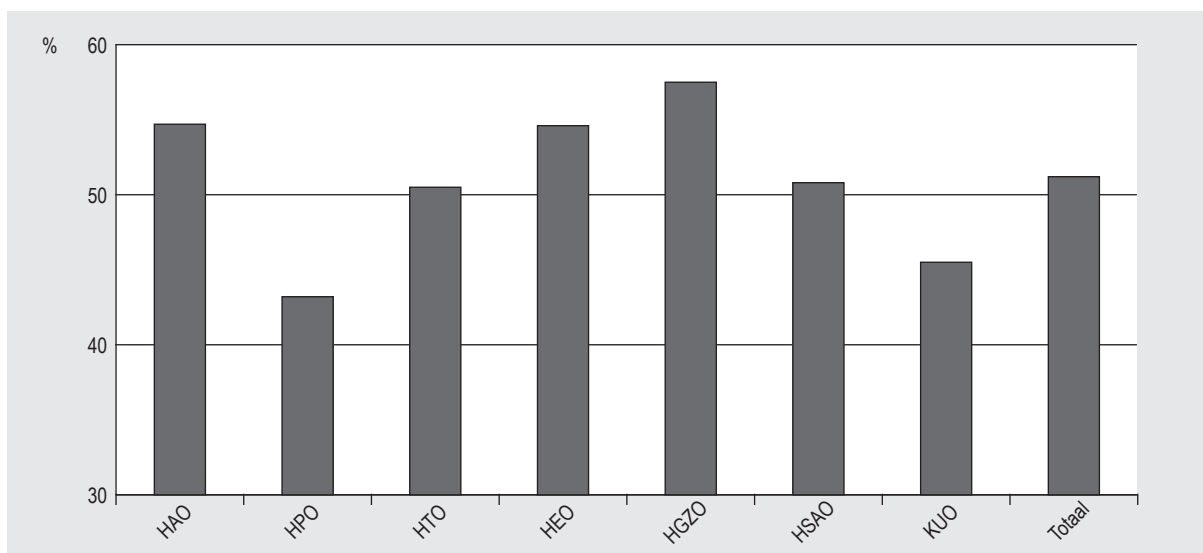
Aan de werkende afgestudeerden is gevraagd welk opleidingsniveau volgens henzelf het beste past bij hun werk. In figuur 3.6 wordt de procentuele stijging van het aandeel van betaald werkende hbo-afgestudeerden weergegeven die werkzaam zijn in een functie op hbo-niveau of hoger tussen de eerste baan na afstuderen en de huidige baan.

9. Omdat er indicaties zijn dat er veel ruis zit in de meting van het uurloon in de eerste baan - vijf jaar na afstuderen zullen immers veel afgestudeerden moeite hebben het precieze bedrag te herinneren - hebben wij besloten om dit niet als succesfactor te gebruiken bij de multivariate analyses in paragraaf 3.4. Wel wordt deze indicator als controlevariabele meegenomen bij de analyse van het huidige loon in paragraaf 3.5, om een zuiverder schatting te krijgen van het effect van andere kenmerken op de loonontwikkeling.

In de eerste baan na afstuderen heeft zo'n driekwart van de werkende afgestudeerde hbo'ers een baan op minimaal het eigen opleidingsniveau (zie tabel 3.1). Dit loopt op tot 91% in de huidige baan. Bij alle opleidingssectoren zien we dat de onderzochte hbo'ers in hun huidige baan vaker op hun niveau werken dan in hun eerste baan. Hierbij manifesteren zich duidelijke verschillen in hoeveel er wordt 'goedgemaakt'. De sterkste stijging is te zien in de sectoren waar het aandeel werkzaam op niveau in de eerste baan het laagst was: hsaο, kuo en heo. Door het plafondeffect in de overige sectoren zijn de verschillen vijf jaar na afstuderen veel kleiner geworden.

Figuur 3.5

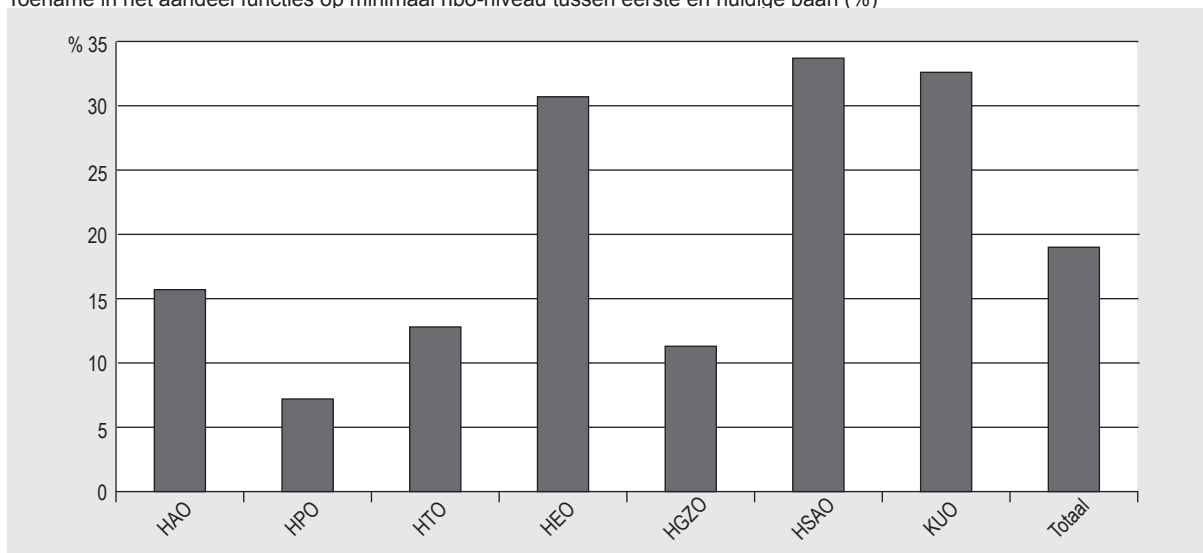
Toename in het bruto uurloon tussen eerste en huidige baan (%)

Bron: ROA/REFLEX

Figuur 3.6

Toename in het aandeel functies op minimaal hbo-niveau tussen eerste en huidige baan (%)

Bron: ROA/REFLEX

3.4 Beschermende factoren bij de transitie naar de arbeidsmarkt

In dit hoofdstuk zijn twee indicatoren gebruikt om zicht te krijgen op het verloop van de transitie van hogeschool naar arbeidsmarkt, namelijk de tijd die afgestudeerden nodig hebben gehad om de eerste baan na afstuderen te vinden en het niveau van deze baan. Analyses van deze twee indicatoren zijn

verricht om de vraag te kunnen beantwoorden wat hbo'ers en hogescholen er zelf aan kunnen doen om de transitie van de opleiding naar de arbeidsmarkt zo soepel mogelijk te laten verlopen. Bij factoren die door afgestudeerden zelf kunnen worden beïnvloed, kan het bijvoorbeeld gaan om het opdoen van relevante werkervaring vóór of tijdens de hbo-opleiding. Bij factoren die door de hogeschool c.q. opleiding kunnen worden beïnvloed, kan het gaan om de manier waarop het curriculum wordt vormgegeven. Om dergelijke factoren op het spoor te komen zijn multivariate analyses uitgevoerd. Voor een overzicht van de uitgevoerde analyses zie box 1.

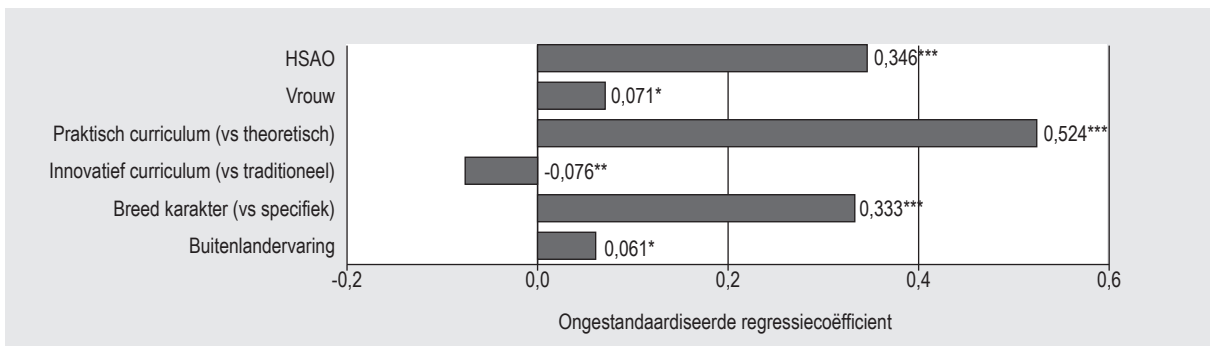
Zoekduur tot eerste baan

Om zicht te krijgen op de zoekduur tot de eerste baan na afstuderen is in de REFLEX-enquête gevraagd hoeveel maanden men heeft gezocht voordat men de eerste baan na afstuderen kreeg. De resultaten van de analyse van deze zoekduur staan weergegeven in figuur 3.7. In de figuur staan alleen de kenmerken vermeld die statistisch significant samenhangen met de zoekduur tot de eerste baan na afstuderen.

Als eerste komt naar voren dat hogescholen er wel degelijk zelf iets aan kunnen doen om de zoekduur voor hun afgestudeerden zo kort mogelijk te houden. Zo hoeven afgestudeerden van specifiek gerichte, innovatieve en meer theoretisch georiënteerde opleidingen minder lang naar werk te zoeken dan afgestudeerde van brede, traditionele en meer praktisch gerichte curricula. Uit de analyse blijkt verder dat afgestudeerden van het hso langer naar werk moeten zoeken dan afgestudeerden van het heo.

Figuur 3.7

Resultaten loglineaire regressieanalyse van de zoekduur tot de eerste baan (alleen significante covariaties worden getoond)

Voor de volledige analysesresultaten zie bijlage 3.

Bron: ROA/REFLEX

De zoekduur tot de eerste baan na afstuderen blijkt tot slot niet samen te hangen met de in de analyse opgenomen persoonskenmerken (behoudens geslacht: mannen hoeven minder lang te zoeken dan vrouwen) noch met vooropleiding, aanvangsniveau, studiegedrag, studieresultaat of extra-curriculaire ervaring die vóór of tijdens de hbo-opleiding is opgedaan (behoudens buitenlandervaring, waarbij afgestudeerden met buitenlandervaring langer moeten zoeken). Uit deze resultaten van de uitgevoerde analyse komt het beeld naar voren dat de hbo-afgestudeerden zelf weinig kunnen doen om de zoekduur zo kort mogelijk te houden. Daarbij moet de kanttekening geplaatst worden dat het jaar 2000 waarin deze afgestudeerden op de arbeidsmarkt kwamen conjunctureel gezien een topjaar was, waarin het overgrote merendeel van de afgestudeerden snel aan het werk kwam. Als de arbeidsmarkt krappere is hoeven afgestudeerden zich minder te onderscheiden door aanvangsniveau, vooropleiding, studiemotivatie en -inzet, studieresultaten en ervaring. Daarnaast is de arbeidsmarktindicator zoekduur tot de eerste baan minder rechtlijnig dan uurloon of werk op niveau: soms zoeken afgestudeerden bewust langer naar een geschikte baan in plaats van eerder een baan te accepteren die qua richting of niveau minder goed op hun opleiding aansluit. Zo zou de bevinding dat buitenlandervaring samengaat met een langere zoekduur er op kunnen wijzen dat studenten die de moeite nemen om tijdens de opleiding buitenlandervaring op te doen, minder snel met de eerste de beste baan genoegen nemen, maar langer blijven zoeken tot zij een voor hen meer geschikte functie hebben gevonden.

Box 1: Econometrische analyse van succesfactoren

Om rekening te houden met achtergrondkenmerken die van belang kunnen zijn voor de arbeidsmarktpositie op korte en middellange termijn zijn multivariate analyses uitgevoerd met achtereenvolgens de zoekduur tot de eerste baan[§] (figuur 3.7), het niveau van de eerste baan (figuur 3.8), de kans op werk na vijf jaar (figuur 3.9), het uurloon na vijf jaar (figuur 3.10) en het baanniveau na vijf jaar (figuur 3.11) als afhankelijke variabelen.

In de analyses zijn de volgende achtergrondkenmerken als verklarende variabelen opgenomen (voor de volledige analyseresultaten zie bijlage 3).

- persoonskenmerken (geslacht, leeftijd, leeftijd kwadraat, etniciteit);
- aanvangsniveau (geoperationaliseerd door het gemiddelde eindexamencijfer bij het verlaten van het voortgezet onderwijs);
- studieresultaat (het gemiddelde eindcijfer bij het afstuderen aan het hbo);
- dummy variabelen voor de hoogst behaalde vooropleiding vóór het hbo;
- intrinsieke en extrinsieke studiemotivatie (zie paragraaf 3.2);
- studie-inzet (geoperationaliseerd door het aantal uren per week dat aan hbo-opleiding is besteed);
- ervaringskenmerken (al dan niet aan studie gerelateerde werkervaring die vóór of tijdens de hbo-opleiding is opgedaan, bestuurlijke ervaring tijdens hbo-opleiding, buitenlandervaring tijdens hbo-opleiding);
- kenmerken van de gevolgde hbo-opleiding (kenmerken van het curriculum en gevolgde hbo-sector (met heo als referentie)).

Daarnaast zijn de volgende vier kenmerken van het curriculum in de analyses opgenomen:

- De mate waarin de hbo-opleiding volgens de respondent een brede versus specifieke focus had, geoperationaliseerd door een vijfpuntschaal van specifiek tot breed.
- Innovatief versus traditioneel curriculum, geoperationaliseerd door de mate waarin probleemgestuurd en/of projectonderwijs en groepsopdrachten in het curriculum benadrukt werden tegenover de mate waarin de docent centraal stond in het onderwijs en de mate waarin hoorcolleges in het curriculum aanwezig waren (zie paragraaf 3.2).
- Praktisch versus theoretisch gericht curriculum, geoperationaliseerd door de mate waarin feiten en praktische kennis in het curriculum voorkwamen tegenover de mate waarin theorieën en paradigma's in het curriculum voorkwamen (zie paragraaf 3.2).
- Wijze van toetsen, geoperationaliseerd door de mate waarin volgens de respondent tijdens de opleiding de nadruk aan de ene kant lag op schrijfopdrachten en aan de andere kant op multiple choice tentamens.

Leeswijzer bij de figuren: Een plusteken betekent dat de variabele positief samenhangt met de betreffende afhankelijke variabele. Bijvoorbeeld in figuur 3.7: vrouwen moeten langer naar werk zoeken dan mannen. Een minteken betekent dat de variabele negatief samenhangt met de betreffende afhankelijke variabele. Bijvoorbeeld in figuur 3.7: afgestudeerden van een innovatief curriculum hoeven minder lang naar werk te zoeken dan afgestudeerden van een traditioneel curriculum. Wanneer een achtergrondkenmerk niet wordt genoemd, betekent dit dat de eventuele samenhang op toeval berust.

* De kans dat de samenhang op toeval berust is kleiner dan 10%.

** De kans dat de samenhang op toeval berust is kleiner dan 5%.

*** De kans dat de samenhang op toeval berust is kleiner dan 1%.

§ Geanalyseerd is de logaritme van de zoekduur aangezien deze variabele erg scheef verdeeld is.

Eerste baan op niveau

Eerder is naar voren gekomen dat de eerste baan na afstuderen van zo'n driekwart (76%) van de betaald werkende afgestudeerde hbo'ers een baan op minimaal het eigen opleidingsniveau betrof. Dit varieerde van 61% onder afgestudeerden van het hso tot 89% onder afgestudeerden van het hpo (tabel 3.1). In de analyse van de kans dat de eerste baan na afstuderen een baan op minimaal hbo-niveau betreft, zijn dezelfde verklarende kenmerken opgenomen als bij de analyse van de zoekduur tot de eerste baan na afstuderen.

Figuur 3.8 laat zien dat afgestudeerden de kans dat hun eerste baan na afstuderen een niveau-passende baan betreft kunnen vergroten door:

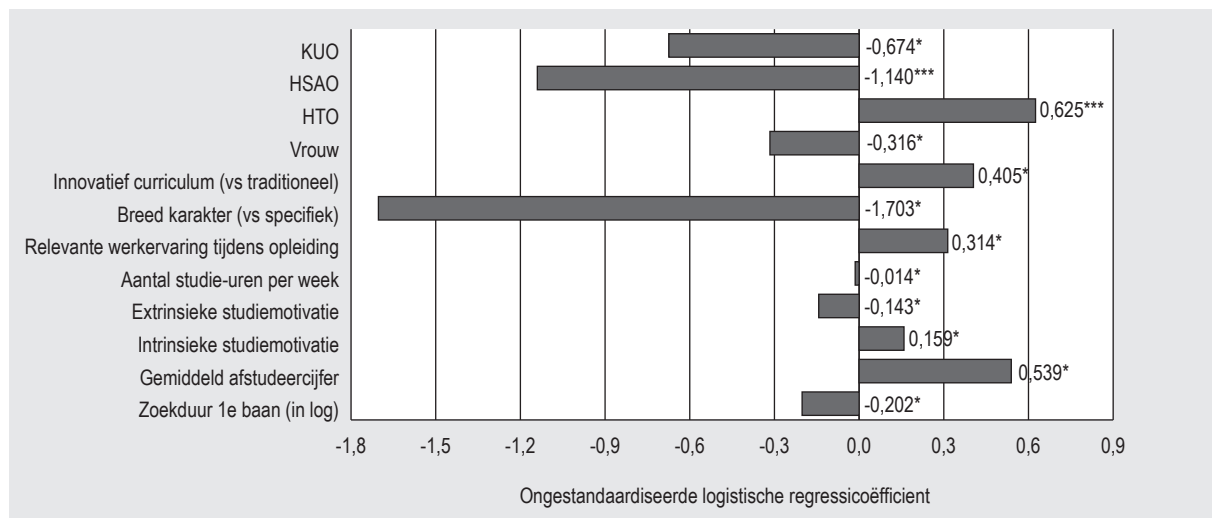
- harder te studeren dan strikt genomen nodig is om de tentamens te halen (intrinsieke studiemotivatie);
- zo hoog mogelijke afstudeercijfers in het hbo te halen;
- aan de studie gerelateerde werkervaring tijdens de studie op te doen;
- een technische studie te kiezen.

Waar een intrinsieke studiemotivatie de kans op een passende eerste baan vergroot, blijkt de kans op een eerste baan op hbo-niveau kleiner te zijn wanneer de studiemotivatie extrinsiek georiënteerd was. Ook een hoger gemiddeld aantal studie-uren hangt samen met een kleinere kans op een hbo-baan. Deze effecten zijn echter niet sterk en zijn bovendien beter te begrijpen wanneer men bedenkt dat er al voor het beoogde resultaat van zulke inspanningen (afstudeercijfers) is gecorrigeerd. Met andere woorden: harder werken voor eenzelfde resultaat kan een teken zijn van mindere capaciteiten. Afgestudeerden die gekozen hadden voor het hso of kuo (althans vergeleken met het heo) kwamen ook minder vaak in hbo-banen terecht, evenals afgestudeerden die langer gezocht hebben naar werk.

De opleidingen in het hbo zouden de kans dat hun afgestudeerden een bij hun opleiding passende eerste baan krijgen mogelijk kunnen vergroten door een specifiek curriculum aan te bieden. Daarnaast blijken innovatieve curricula met een sterkere nadruk op probleemgestuurd of projectonderwijs en groepsopdrachten de kans op een baan op niveau voor afgestudeerden eveneens te vergroten. Tot slot blijkt uit de analyse dat vrouwen een kleinere kans hebben op een eerste baan op hbo-niveau dan mannen.

Figuur 3.8

Resultaten logistische regressieanalyse van de kans dat de eerste baan een baan op minimaal hbo-niveau betreft (alleen significante covariaties worden getoond)

Voor de volledige analysesresultaten zie bijlage 3.

Bron: ROA/REFLEX

3.5 Beschermende factoren bij het verdere carrièreverloop

In deze paragraaf worden drie indicatoren gebruikt om zicht te krijgen op de loopbaan vijf jaar na afstuderen, namelijk de kans op werkloosheid vijf jaar na afstuderen, de hoogte van de beloning in de baan vijf jaar na afstuderen en het niveau van deze baan.¹⁰ Ook hier gaat de interesse uit naar succesfactoren die door de hbo-afgestudeerden zelf kunnen worden beïnvloed en factoren die door de hogeschool c.q. opleiding kunnen worden beïnvloed. In de analyses zijn dezelfde verklarende kenmerken opgenomen als eerder bij de analyse van de transitie van de hogeschool naar de arbeidsmarkt. Omdat het bij deze analyses vooral gaat om de ontwikkeling van deze succesfactoren na de initiële arbeidsmarktintrede zijn tevens relevante kenmerken van die intrede meegenomen in de analyse.

Huidige werkloosheid

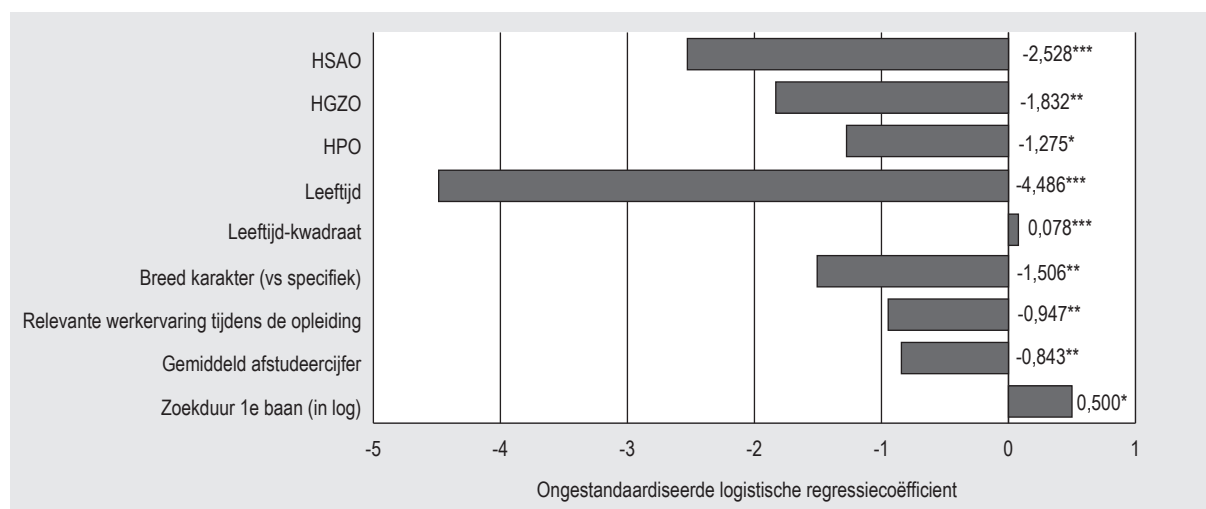
Figuur 3.9 laat zien dat hbo'ers hun kans op werk vijf jaar na afstuderen kunnen vergroten door:

- aan de studie gerelateerde werkervaring tijdens de studie;
- zo hoog mogelijke afstudeercijfers;
- een opleiding in het hpo, hgzo of hsaο.

Naarmate zij na het afstuderen langer naar werk hebben gezocht, zijn zij vijf jaar later vaker werkloos.

Figuur 3.9

Resultaten logistische regressieanalyse van de kans op werkloosheid vijf jaar na afstuderen (alleen significante covariaties worden getoond)

Voor de volledige analysesresultaten zie bijlage 3.

Bron: ROA/REFLEX

In tegenstelling tot de resultaten van de analyses van zoekduur en eerste baan op niveau zouden deze resultaten er op kunnen wijzen dat hbo-opleidingen de kans op werk van hun afgestudeerden op de langere termijn kunnen vergroten door een breder gericht curriculum aan te bieden. Uit figuur 3.7 is gebleken dat afgestudeerden van bredere opleidingen juist een langere zoekduur hadden. Hiervoor is in de huidige analyse gecorrigeerd: zoals men zou verwachten gaat een langere initiële zoekduur gepaard met een verhoogde kans op werkloosheid vijf jaar later. Per saldo hebben afgestudeerden van bredere opleidingen het dus moeilijker bij de initiële transitie, maar juist een voordeel op de middellange termijn. Dit zou kunnen liggen aan het feit dat afgestudeerden van een bredere opleiding ook breder inzetbaar zijn op de arbeidsmarkt. Hoewel ze in het begin langer moeten zoeken naar werk, lijken ze op termijn minder gevoelig te zijn voor de omvang van de werkgelegenheid in een gespecialiseerde niche van de arbeidsmarkt.

10. Geanalyseerd is de logaritme van de beloning.

Tot slot blijkt uit de analyse dat ouderen vijf jaar na afstuderen minder vaak werkloos zijn dan jongeren, hoewel dit effect met de leeftijd afzwakt.

Uurloon in huidige baan

Figuur 3.10 toont dat hbo'ers vijf jaar na afstuderen een hoger uurloon verwerven wanneer zij:

- een vooropleiding in het vwo hebben gevolgd;
- hoge afstudeercijfers hebben behaald;
- hun loopbaan zijn gestart in een goed betalende baan die past bij hun opleidingsniveau.

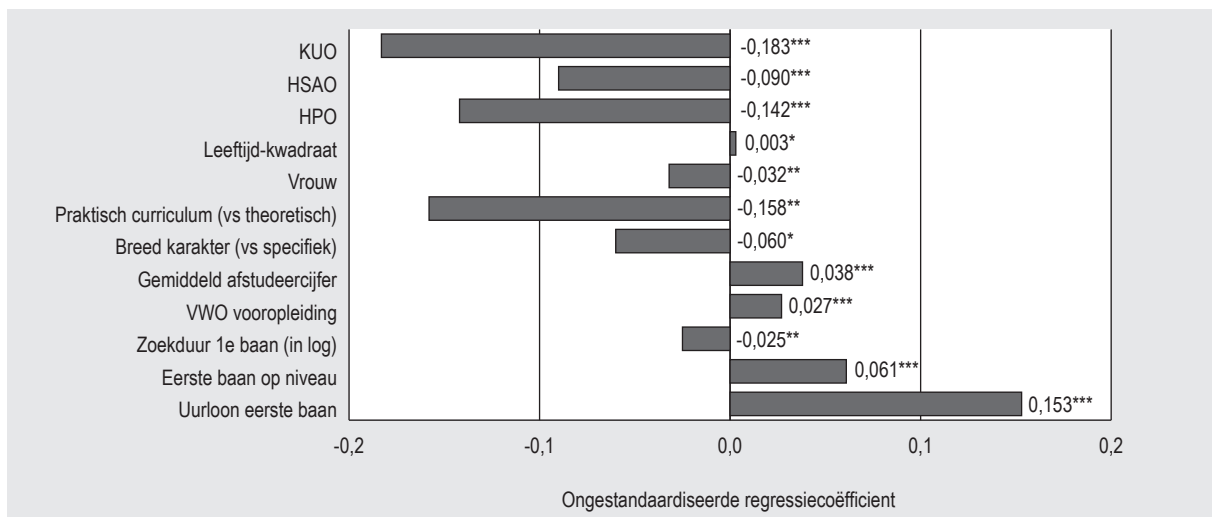
Vijf jaar na afstuderen hebben zij een lager uurloon wanneer:

- hun hbo-opleiding breed georiënteerd en praktisch in plaats van theoretisch gericht was; uit het effect van breedte blijkt dat, hoewel afgestudeerden van zulke opleidingen na een stroeve start goede baankansen hebben, ze een prijs betalen in de vorm van een lagere beloning;
- zij een opleiding in het hpo, hsa of kuo hebben afgerond;
- zij lang hebben moeten zoeken naar hun eerste baan.

Tot slot blijkt uit de analyse dat vijf jaar na afstuderen vrouwen per uur minder verdienen dan mannen.

Figuur 3.10

Resultaten loglineaire regressieanalyse van het bruto uurloon in de huidige baan (alleen significante covariaties worden getoond)

Voor de volledige analysesresultaten zie bijlage 3.

Bron: ROA/REFLEX

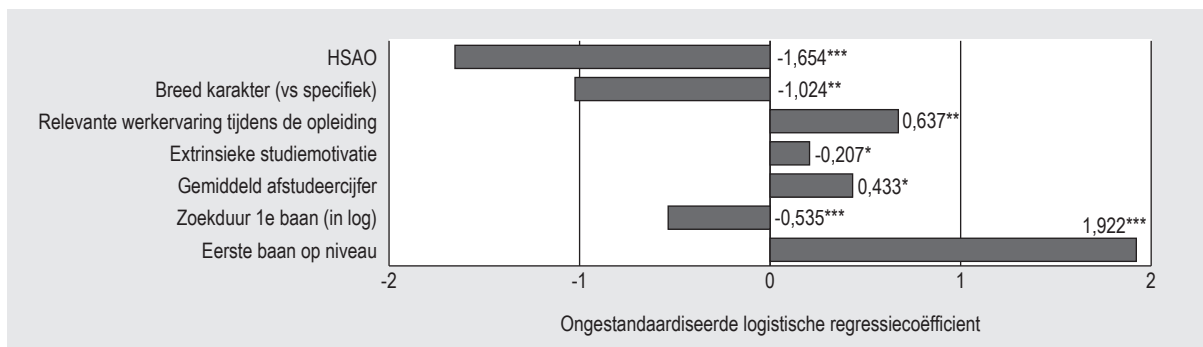
Huidige baan op niveau

De analyse laat zien dat het niveau van de eerste baan na afstuderen in hoge mate bepalend is voor het niveau van de baan die men vijf jaar na afstuderen heeft (figuur 3.11). Figuur 3.11 laat verder zien dat hbo'ers hun kans op niveau-passend werk vijf jaar na afstuderen kunnen vergroten door aan de studie gerelateerde werkervaring tijdens de studie op te doen en zo hoog mogelijke afstudeercijfers te behalen.

Echter, wanneer zij een opleiding in het hsa hebben gevolgd, een brede hbo-opleiding hebben gevolgd, extrinsiek waren gemotiveerd en lang hebben moeten zoeken naar hun eerste baan hebben zij een kleinere kans om vijf jaar na afstuderen op hun opleidingsniveau werkzaam te zijn.

Figuur 3.11

Resultaten logistische regressieanalyse van de kans dat de huidige baan een baan op minimaal hbo-niveau betreft (alleen significante covariaties worden getoond)

Voor de volledige analysesresultaten zie bijlage 3.

Bron: ROA/REFLEX

3.6 Conclusies

Wat kunnen hbo'ers zelf doen om hun intrede op de arbeidsmarkt en loopbaan zo voorspoedig mogelijk te laten verlopen? Het antwoord luidt door tijdens de studie goede studieprestaties neer te zetten en extra-curriculaire – maar wel aan de studie gerelateerde – werkervaring op te doen. Hoewel er geen indicaties zijn gevonden dat men hierdoor na afstuderen sneller aan een baan komt, verhogen goede cijfers en relevante werkervaring - als er eenmaal een baan is gevonden - de kans dat het om een hbo-baan gaat. Deze resultaten zijn in grote lijnen consistent met de bevindingen van het in paragraaf 3.1 aangehaalde rapport (ROA, 2009), waarin goede cijfers een positief effect vertoonden op de kans op werk, de kans op een baan op minimaal hbo-niveau en het uurloon circa anderhalf jaar na het verlaten van de hbo-opleiding. In dat onderzoek werd weliswaar geen effect gevonden van relevante werkervaring op de kans op (passend) werk, maar wel een positief effect op de beloning. Opvallend is de bevinding in het huidige hoofdstuk dat het effect van goede cijfers en relevante werkervaring niet ophoudt na de initiële transitie van studie naar werk. Zelfs na correctie voor de initiële intrede in termen van zoekduur en niveau en beloning van de eerste baan, werd een positief effect gevonden van de kenmerken op de kans op werk en de kans op een baan op minimaal hbo-niveau vijf jaar na afstuderen. Goede cijfers bleken ook nog een sterk positief effect op de beloning te hebben. De sterkte van de effecten van eind-examencijfers op de middellange termijn doen vermoeden dat het niet zozeer om directe effecten gaat, maar eerder om onderliggende competenties die van invloed zijn op zowel studie- als werkprestaties.

Wat kunnen hbo-opleidingen doen om de arbeidsmarktintrede en loopbaan van hun afgestudeerden zo voorspoedig mogelijk te laten verlopen? Het antwoord is door specifiek gerichte, innovatieve en meer theoretisch georiënteerde curricula aan te bieden. Vooral op de korte termijn lijken afgestudeerden van hbo-opleidingen met deze kenmerken het goed te doen. Ze vinden sneller een baan en hebben, in het geval zij afkomstig zijn van theoretische en innovatieve opleidingen, meer kans dat dit een baan op minimaal hbo-niveau betreft. Het is interessant om deze resultaten te vergelijken met de resultaten van het eerder geciteerde onderzoek. In dit onderzoek bleek dat afgestudeerden van hbo-opleidingen die qua competenties meer academisch van aard waren, circa anderhalf jaar na het verlaten van de hbo-opleiding minder kans op werk hadden dan afgestudeerden van hbo-opleidingen die meer op de productie van praktische competenties waren gericht. Dit lijkt enigszins in strijd te zijn met de bevinding dat afgestudeerden van meer theoretische opleidingen sneller werk vinden. Het is echter de vraag of het juist is om een nadruk op theorieën en paradigma's in de huidige studie gelijk te stellen met het benadrukken van academische competenties zoals het vermogen om logisch te redeneren of om hoofd- van bijzaken te onderscheiden in de eerdere studie. Academische competenties zijn wellicht niet het eerste waar werkgevers naar vragen tijdens een sollicitatie, maar theoretische kennis van het eigen vakgebied (denk aan de positie van de sector hgzo in figuur 3.2) kan wel degelijk een pre zijn.

In de eerdere studie werd ook gevonden dat afgestudeerden van vakspecifiekere hbo-opleidingen circa anderhalf jaar na afstuderen meer kans op werk hadden. Het gevonden werk was echter vaker onder hbo-niveau, vergeleken met afgestudeerden van bredere studies. Dit laatste resultaat lijkt ook in strijd te zijn met de bevinding van de huidige studie dat afgestudeerden van minder breed gerichte opleidingen juist meer kans hebben op een hbo-baan. Ook hier is wellicht sprake van een subtiel verschil in de onderliggende dimensies. Waar het in de eerdere studie ging om de balans tussen kennis van het eigen vakgebied en kennis van andere vakgebieden in de opleiding, gaat het in de huidige studie om de mate waarin de studie een brede focus heeft. Zelfs binnen het eigen vakgebied kan sprake zijn van een breed curriculum. Daarnaast zouden de resultaten kunnen zijn beïnvloed door het feit dat het economische klimaat in het jaar 2000, toen de meeste hbo-afgestudeerden die in het kader van het REFLEX project zijn geënquêteerd hun intrede op de arbeidsmarkt maakten, bijzonder gunstig was.

In tegenstelling tot de factoren waar de hbo'ers zelf greep op hebben, zijn de effecten van kenmerken van hbo-opleidingen op arbeidsmarktsucces op de middellange termijn tamelijk gering. Hoewel het volgen van een studie met een innovatieve onderwijsvorm sterk bevorderlijk is voor een succesvolle intrede op de arbeidsmarkt, heeft het na correctie voor intredekenmerken geen enkel effect meer op later succes. Hetzelfde geldt voor het volgen van een opleiding met een meer theoretisch curriculum (op een bescheiden effect op de beloning vijf jaar na afstuderen na). Een minder brede opleiding heeft zelfs een negatief effect op de kans op werk vijf jaar na het verlaten van de studie, hoewel voor degenen die dan wel werk hebben de beloning en kans op een baan op hbo-niveau iets hoger zijn. Het relatieve uitblijven van effecten op de middellange termijn hoeft echter niet te betekenen dat de effecten van deze kenmerken per saldo van korte duur zijn. Er is immers gebleken dat een succesvolle intrede een sterk effect heeft op later arbeidsmarktsucces, en dus levert het effect van deze kenmerken op de intrede een blijvend voordeel op voor afgestudeerden.

4 Ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden in crisistijd

4.1 Inleiding

Nederland is in 2009 afgestevend op een recessie die, naar verwachting, zijn weerga in de recente economische geschiedenis niet kent. Voor het hbo is het een interessante vraag hoe de economische crisis op de situatie van Nederlandse hbo-afgestudeerden zal inwerken. Eerder in deze publicatie is al ingegaan op de korte en lange termijn gevolgen voor de hbo-afgestudeerden voor wat betreft de kans op, en kwaliteit van, het werk. Het is evident dat een dergelijke economische neergang zijn weerslag kan hebben op de arbeidsmarkt, en dan met name op de meer kwetsbare groep van pas afgestudeerden.

In dit hoofdstuk staat ruimtelijke mobiliteit centraal. Ruimtelijke mobiliteit van werknemers is een middel om vraag- en aanbodverhoudingen op regionale arbeidsmarkten met elkaar in overeenstemming te brengen. Dit verschijnsel doet zich in het bijzonder voor bij recent afgestudeerde hoger opgeleiden. Instellingen voor hoger onderwijs hebben een verzorgingsgebied dat zich uitstrekt over meerdere regio's, zo niet nationaal. Het is voor recent afgestudeerden zaak de investering in de opleiding te gelde te maken, en ruimtelijke mobiliteit biedt toegang tot een bredere keuze aan banen (Büchel en Van Ham, 2003) waarmee de kans op een goede match toeneemt. Ook voor de Nederlandse hbo-afgestudeerden zijn er aanwijzingen dat de ruimtelijk mobiele een betere match op de arbeidsmarkt weten te realiseren (Cörvers, Ramaekers en Van der Velden, 2006; Venhorst en Cörvers, 2009). Maar hoe wordt dit gedrag beïnvloed door een economische crisis? Brengt een crisisperiode een extra noodzaak tot ruimtelijke mobiliteit met zich mee, of kiezen hbo-afgestudeerden voor andere methoden om deze situatie het hoofd te bieden? Kiest men bijvoorbeeld in hogere mate voor deelname aan vervolgonderwijs? Het aandeel hbo-gediplomeerden dat een vervolgopleiding volgt is toegenomen. Dit leidt op korte termijn weliswaar tot een langer verblijf in de regio, maar er zijn tevens aanwijzingen dat men na afronding hiervan alsnog vertrekt (Venhorst et al., 2009). Is er sprake van een langere periode van intredewereloosheid? Accepteert men werk op een lager niveau? Een aantal van deze mogelijkheden is al elders in deze publicatie besproken. De voorliggende analyse richt zich op het verband tussen ruimtelijke mobiliteit en economische omstandigheden.

Uit de literatuur komen diverse motieven voor ruimtelijke mobiliteit naar voren, welke als volgt zijn onder te verdelen:

1. Bindende factoren: verblijf in een regio levert kennis op van lokale instituties zoals de arbeidsmarkt of bepaalde omgevingskwaliteiten, zoals het woonklimaat of de aanwezigheid van bepaalde voorzieningen. In de literatuur wordt dit wel omschreven als het opbouwen van 'locatie' of 'sociaal' kapitaal. Kennis van de regio verlaagt de zoekkosten die een migrant moet maken om, in algemene termen, goed terecht te komen. Er wordt bijvoorbeeld gewezen op het effect van lokale netwerken, die de kans verhogen op het vinden van geschikt werk. Dit maakt dat migranten vaak terugkeren naar een hun bekende regio (zie onder andere DaVanzo et al., 1981; Faggian et al., 2007).
2. Roltrapeffecten: studiesteden kunnen in hun respectievelijke regio's de functie van een 'roltrap' vervullen (Fielding, 1992). In het stereotiepe geval worden studenten uit de regio naar de stad met een instelling voor hoger onderwijs aangetrokken, welke vervolgens middels studie een sociale stijging doormaken. Aan het eind van deze periode tracht men deze sociale stijging te verzilveren door zich aan te bieden op de regionale arbeidsmarkt in die gebieden in het land waar men de hoogste 'returns' verwacht op de investering die gedaan is. De studenten met de hoogste niveaus aan 'menselijk kapitaal' (human capital) zijn daarbij naar verwachting het meest mobiel. Voor deze groep zijn de verwachte opbrengsten van migratie immers het hoogst (Sjaastad, 1965; Faggian et al., 2007). Een voorbeeld van een dergelijk roltrapeffect is

de gemeente Groningen. Deze stad trekt studenten aan uit het hele noorden, die na afronding van de studie vervolgens voor een belangrijk deel gaan werken in het westen van het land (Latten et al., 2008). Het roltrap-effect is overigens voor wo-afgestudeerden het sterkst.

Vaak worden roltrapfactoren in hogere mate geassocieerd met een bepaalde mate van ruimtelijke mobiliteit ten opzichte van de studiestad dan de bindingseffecten. Het is echter van belang te onderkennen dat beide typen factoren tegelijkertijd kunnen inwerken op de migratiebeslissing van de individuele student. Daarnaast is het zo dat de uitwerking van deze effecten substantieel tussen individuele afgestudeerden, en tussen gebieden, kan verschillen, afhankelijk van de rol die de studiestad heeft gespeeld in het migratieproces van de thuisregio naar de uiteindelijke locatie van de huidige baan.

De structuur van dit hoofdstuk is als volgt. Na een beknopte beschrijving van het gebruikte cijfermateriaal gaan we in op de algemene patronen in de ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden. Vervolgens bespreken we bindingseffecten, en de mate waarin deze voor de hbo-afgestudeerden een rol spelen. Daarna komen de roltrap-effecten aan bod. In de daarop volgende paragraaf gaan we nader in op de vraag of, en zo ja welke effecten er te verwachten zijn van de economische recessie op de patronen in ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden.

Voor dit hoofdstuk maken we gebruik van cijfermateriaal afkomstig uit de HBO-Monitoren van 1996 tot 2008. Deze reeks stelt ons in staat de situatie voorafgaand, tijdens en na de recessie van 2001 – 2005 in kaart te brengen. Hieruit zijn de voltijdafgestudeerden tot 30 jaar geselecteerd, teneinde een wat meer homogene steekproef te verkrijgen. We brengen mobiliteit 'cumulatief' in kaart door te kijken naar afgestudeerden die in de eigen studiegemeente, danwel -COROP¹¹, -provincie of -landsdeel aan het werk zijn. Mobiliteit in dit hoofdstuk wordt dan ook geanalyseerd door vergelijking van studiegemeente en werkgemeente. De woonplaatsen, en daarmee forensipatronen, worden buiten beschouwing gelaten. Met behulp van cijfermateriaal van het Centraal Bureau voor de Statistiek schetsen we de regionaal-economische omstandigheden.

De effecten van de huidige crisis zitten uiteraard nog niet in de cijfers voor wat betreft de hbo-afgestudeerden. Er is echter veel te leren van voorgaande perioden van recessie zoals de periode 2001 – 2005, waarin Nederland ook een forse recessie heeft doorgemaakt. In dit hoofdstuk gaan we na of er destijds een samenhang bestond tussen de ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden en de macro-economische omstandigheden.

4.2 Ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden naar regio en sector

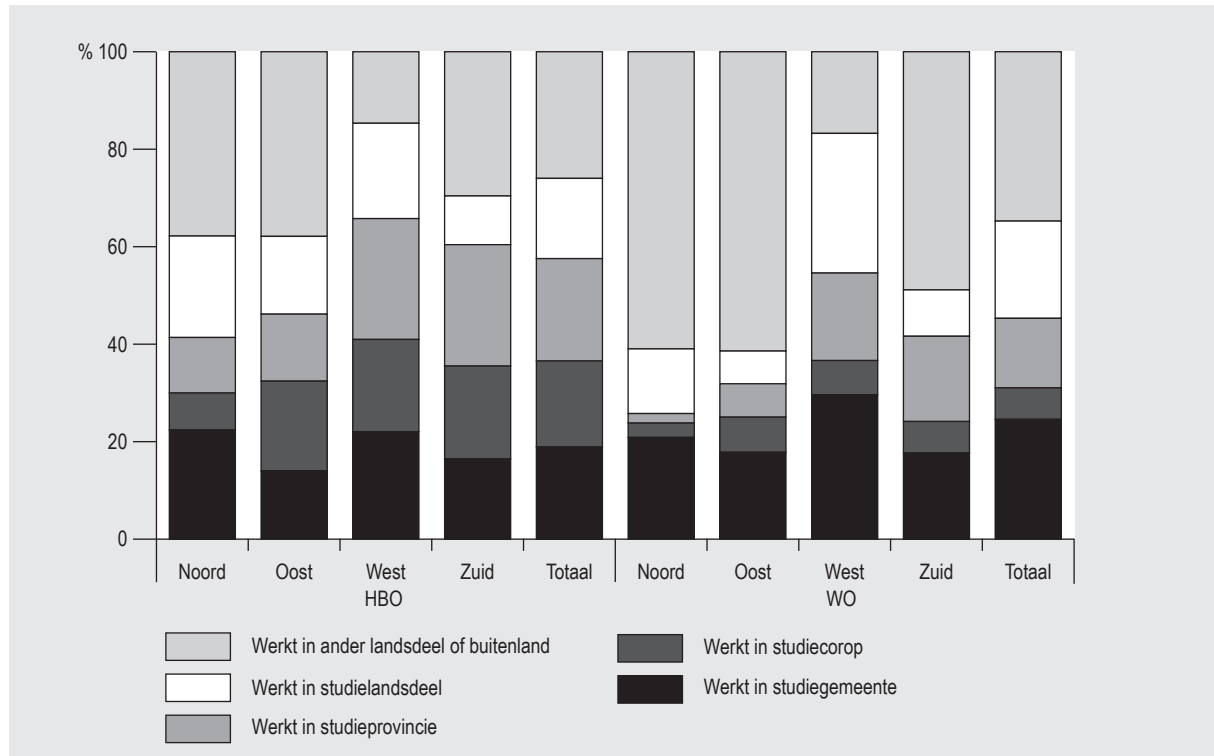
In deze paragraaf schetsen we in algemene termen de ruimtelijke mobiliteit onder hbo-afgestudeerden. We maken hierbij onderscheid naar de mate van mobiliteit per studieregio en hbo-sector (figuur 4.1). Met betrekking tot de studieregio dient te worden vermeld dat de analyse is verricht op basis van de gemeente waarin de hoofdvestiging van een hogeschool is gevestigd.

Gemiddeld genomen werkt zo'n 19% van de hbo-afgestudeerden anderhalf jaar na het afstuderen in de studiegemeente (zie kolom 'totaal', HBO). Voor studie-COROP, -provincie en -landsdeel is dat percentage achtereenvolgens 37%, 58% en 72%. De overige 28% werkt ofwel in het buitenland, ofwel in een ander dan het studielandsdeel. Regionaal doen zich in deze aandelen echter aanzienlijke verschillen voor, waarbij studenten uit het landsdeel west de laagste, en studenten uit landsdelen noord en oost de hoogste mobiliteit vertonen. Tussen noord en oost zijn er bovendien verschillen in het relatieve belang van met name studiegemeente en -COROP. Dit is te verklaren uit het feit dat, met name in de regio noord, de werkgelegenheid voor hbo-afgestudeerden zich concentreert in een beperkt aantal steden.

11. Coördinatie Commissie Regionaal Onderzoeksprogramma. In totaal zijn er in Nederland 40 COROP-gebieden. Elk COROP-gebied is een samenvoeging van gemeenten.

Figuur 4.1

Ruimtelijke mobiliteit hbo- en wo-afgestudeerden, naar studieregio

Bron: HBO- en WO-Monitor 1996 – 2008, bewerking RUG.

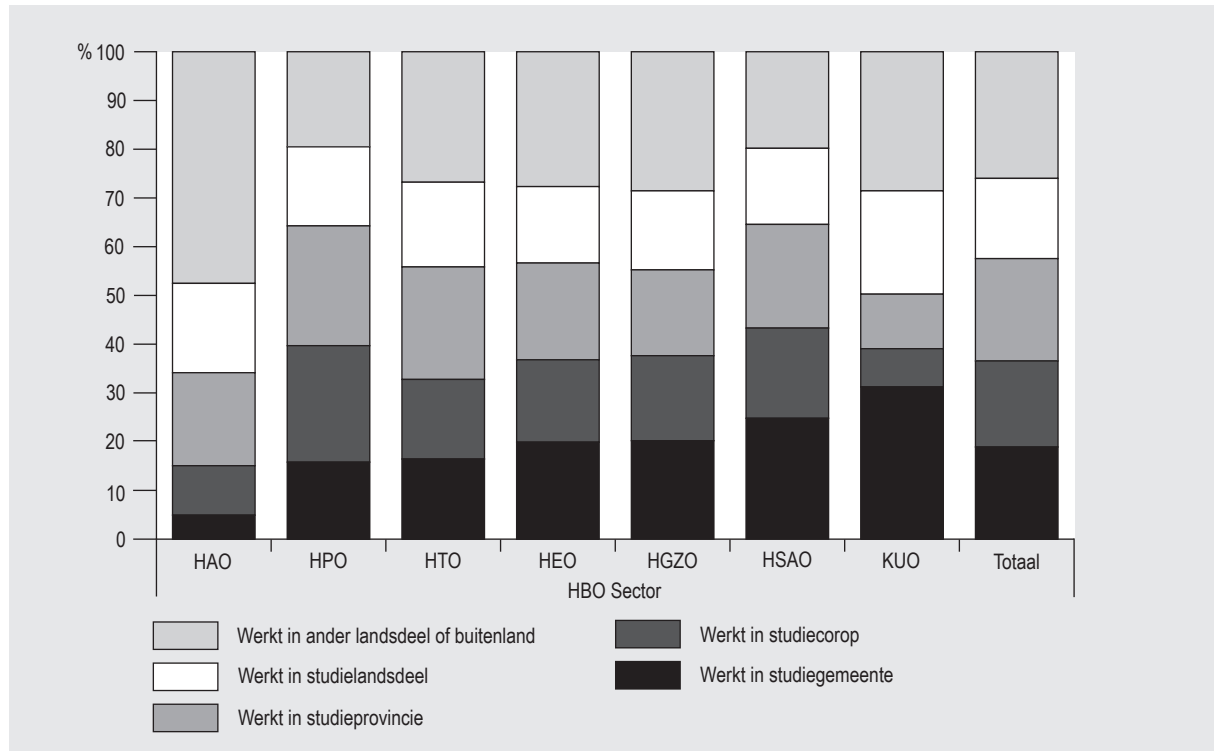
In de figuur is dezelfde informatie, ter illustratie, ook voor wo-afgestudeerden weergegeven. De regionale verschillen zijn voor deze groep nog duidelijker. Tevens valt op dat het belang van de studiegemeente over het algemeen sterker is, met name in het landsdeel west.

In figuur 4.2 zijn de hbo-afgestudeerden uitgesplitst naar sector. Het meest mobiel zijn de afgestudeerden van het hao; bijna de helft werkt in een ander landsdeel dan waar gestudeerd is. Afgestudeerden van het kuo zijn het minst mobiel: in deze sector is de focus op de studiestad erg sterk. Beide patronen zijn echter gebaseerd op een relatief laag aantal waarnemingen. Met betrekking tot de sector kunst missen we bovendien de recente jaren.

In het geval van zowel het hao als het kuo is het aantal opleidingslocaties relatief beperkt, maar dit leidt in deze gevallen tot verschillende uitkomsten. De werkgelegenheid speelt hier een rol, aangezien die voor het kuo uiteraard in belangrijkere mate in de grote steden te vinden is dan die voor de hao-afgestudeerden. Hao'ers werken vooral in de steden in landsdelen oost en noord. De verschillen tussen de overige sectoren zijn beperkt, waarbij het hpo en het hsaio relatief minder mobiliteit vertonen. Venhorst et al. (2008) laten zien dat er, wanneer mobiliteit gerelateerd wordt aan studieregio en niveau van de student, wel degelijk enkele interessante verschillen zijn tussen de sectoren. Het gaat dan met name om de richting van de mobiliteit die voor studenten uit het hpo en hgzo meer op de landsdelen noord, oost en zuid is gericht dan de andere sectoren. Door heo-, hto- en hsaio-afgestudeerden wordt er juist relatief veel naar het landsdeel west verhuisd.

Figuur 4.2

Ruimtelijke mobiliteit hbo-afgestudeerden, naar sector

Bron: HBO-Monitor 1996 – 2008, bewerking RUG.

4.3 Bindingseffecten en roltrapeffecten

Bindingseffecten

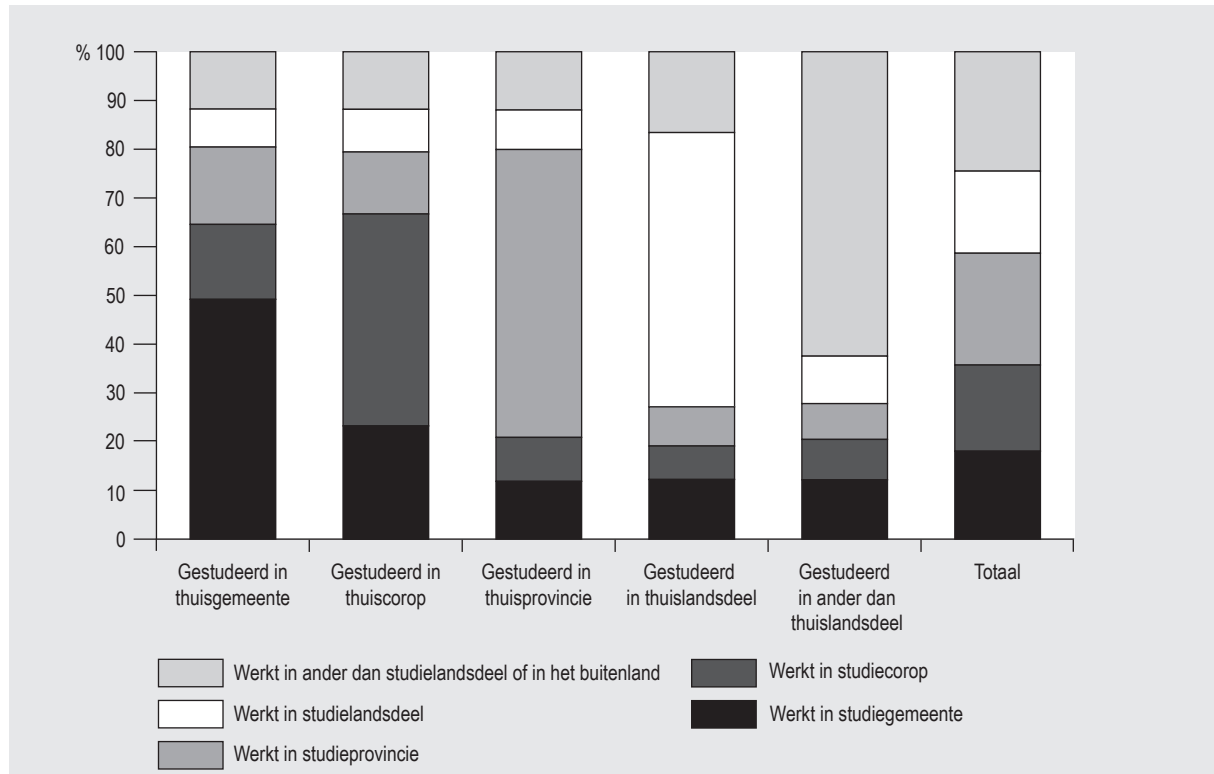
Ruimtelijke mobiliteit brengt kosten met zich mee waarbij, afgezien van de monetaire aspecten, gedacht kan worden aan het achterlaten van bestaande sociale netwerken. Dit geldt voor studiestad, maar evenzeer voor de thuisregio. Het aanbod van opleidingen kan in de thuisregio tekortschieten hetgeen een periode van verblijf in een andere regio nodig maakt. Bindingsprocessen leiden er in dergelijke gevallen toe dat er een gereede kans bestaat op migratie terug naar de thuisregio na afronding van studie. In dit verband is op te merken dat in meer perifere gebieden, waar het aantal instellingen voor hoger onderwijs dunner gezaaid is, de mobiliteit voor de studie hoger is. Uit de literatuur blijkt evenwel dat mobiliteit in het verleden toekomstige mobiliteit meer waarschijnlijk maakt (de zogenaamde DaVanzo hypothese). Dit gaat ook voor de Nederlandse afgestudeerden op (Venhorst en Cörvers, 2009).

Het bindingseffect leidt ertoe dat er altijd een relatief sterke voorkeur is voor regio's waar men een bepaalde mate van bekendheid mee heeft, bijvoorbeeld omdat men er in het verleden gewoond heeft. Dit kan te maken hebben met netwerken, die positieve effecten hebben op zowel de mate waarin men zich in een regio thuis voelt als de kansen op de arbeidsmarkt. Wanneer de studieregio gelijk is aan de thuisregio leidt dit tot een lagere kans de studiestad te verlaten.

De data uit de HBO-Monitoren van 2006 – 2008 stellen ons in staat de ruimtelijke mobiliteit na de studie te relateren aan de mobiliteit voor de studie. Het gaat hierbij dus om de mobiliteit tussen thuisregio, studieregio en werkregio. De thuisregio is in de enquête geoperationaliseerd aan de hand van de gemeente waar de respondent woonde toen hij of zij 16 jaar was, ofwel de middelbare school periode. In figuur 4.3 zijn de resultaten samengevat.

Figuur 4.3

Ruimtelijke mobiliteit hbo-afgestudeerden, naar mobiliteit voorafgaand aan de studie

Bron: HBO-Monitor 2006 – 2008, bewerking RUG.

Uit figuur 4.3 komt naar voren dat een afgestudeerde die een hbo-opleiding heeft gevolgd in de gemeente waar hij of zij woonde gedurende het 16e levensjaar, een veel grotere waarschijnlijkheid vertoont om na de studie ook aan het werk te zijn in die gemeente. Nagenoeg de helft van deze groep werkt in de studie- en dus ook thuisgemeente, terwijl dit aandeel substantieel lager ligt voor studenten die niet uit de studiegemeente afkomstig zijn: 22% voor afgestudeerden die afkomstig waren uit de COROP regio waar de studie gevolgd werd, en 11% voor afgestudeerden wier thuisregio de studieprovincie, het landsdeel of nog verder was. Dezelfde conclusies kunnen getrokken worden wanneer we deze redenering volgen voor hogere ruimtelijke schaalniveaus. Studenten die voorafgaand aan de studie een hogere ruimtelijke mobiliteit vertoonden, vertonen na de studie ook meer mobiliteit. Bijvoorbeeld, de groep die voorafgaand aan de studie in een ander landsdeel of in het buitenland woonde, vertoont ook een hoge vertrek kans: meer dan 60% verlaat het studielandsdeel na afstuderen.

De regionale inertie die uit het diagonale patroon in de figuur naar voren komt, betreft voor een belangrijk deel retournigratie naar de gemeente waar men gedurende het 16e levensjaar leeftijd woonachtig was. Zo werkt 56,3% van de studenten die gestudeerd hebben in het thuislandsdeel (weliswaar in een andere provincie) na de studie ook in dit landsdeel. Van deze groep werkt 30,2%, ofwel 17,2% van het totaal aantal studerenden in het thuislandsdeel, in de gemeente waar men op 16-jarige leeftijd woonde. Voor studenten die een studie volgen in de thuisprovincie, of -COROPregio, neemt dit percentage nog iets toe: 36,5% en 43,0% (24,4% en 26,6% van het totaal) van de afgestudeerden die werken in de studieprovincie danwel -COROPregio doet dit in de gemeente waar men woonde op 16 jarige leeftijd. Deze toename is op zichzelf logisch aangezien het aantal potentiële werkgemeenten waaruit te kiezen is op deze lagere regionale schaalniveaus ook lager is.

De figuur illustreert daarmee twee gevolgen van het bindingseffect: een lagere mobiliteit voor ingezetenen en terugmigratie voor studenten die van elders komen. Binding als proces is daarmee op de schaal van de individuele studiestad niet automatisch te associëren met een lage vertrek kans na de

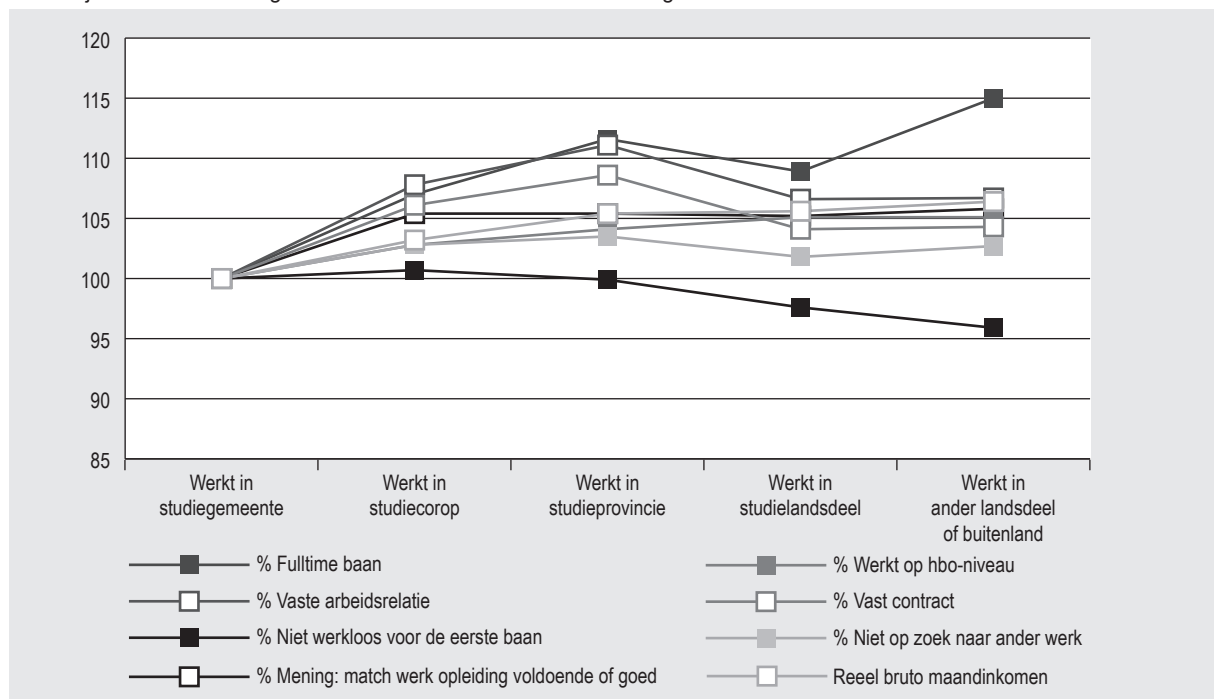
studie. De mobiliteitsgeschiedenis van de individuele studenten speelt hierin een belangrijke rol. In het geval dat de thuisregio overeenkomt met de studieregio is de vertrek kans lager na het afstuderen. Wanneer de studieregio afwijkt van de thuisregio neemt de vertrek kans toe. Daarbij geldt dat voor een substantieel deel van de studenten die zowel voor als na de studie ruimtelijk mobiel zijn, het migratie terug naar de thuisregio betreft.

Roltrapeffecten

Er is in Nederland sprake van ruimtelijke verschillen in de kansrijkheid van arbeidsmarkten. Afhankelijk van richting en niveau van de gevolgde opleiding kan het noodzakelijk zijn zich naar een bepaalde regio te begeven om de kans op een goede match op de arbeidsmarkt te verhogen. Welke deze zogenaamde kansrijke regio's zijn, hangt af van de opleidingsrichting van de student. Voor bepaalde studierichtingen zoals technische opleidingen lijkt de werkgelegenheid zich te concentreren in het zuiden van het land, rondom Eindhoven bijvoorbeeld. Voor andere richtingen zoals economie, gedragswetenschappen en rechten is de concentratie sterker in de Randstad en in het noorden van het land. Dit hangt uiteraard sterk samen met de locatie van specifieke bedrijfstakken en -sectoren. De literatuur stelt dat afgestudeerden zullen trachten de investering in 'human capital' terug te verdienen. Dit kan ruimtelijke mobiliteit met zich meebrengen, waarbij de verwachting is dat zij die het meest overhouden aan mobiliteit de grootste afstanden overbruggen.

Figuur 4.4

Ruimtelijke mobiliteit hbo-afgestudeerden en de kwaliteit van de huidige baan

Bron: HBO-Monitor 1996 – 2008, bewerking RUG.

De mate waarin dergelijke effecten doorwerken voor individuele studiesteden hangt in hoge mate af van enerzijds de locatie ten opzichte van kansrijke regio's voor de eigen afgestudeerden en anderzijds de mate waarin de studiestad een roltrapfunctie vertoont voor potentiële studenten uit de eigen regio. Zo zullen studenten die zich al in een kansrijke regio bevinden naar verwachting een veel lagere ruimtelijke mobiliteit vertonen. Het omgekeerde effect doet zich voor bij gemeenten die studenten opleiden in richtingen waar de eigen arbeidsmarkt weinig mogelijkheden biedt. Hier zal een relatief groot vertrek zichtbaar zijn. Daarnaast kunnen studenten bepaalde niet te observeren karaktereigenschappen bezitten die zowel mobiliteit als de kans op een goede match op de arbeidsmarkt verhogen. Het blijkt dat er ook bij

Nederlandse studenten sprake is van zelfselectie. Goede studenten vertonen reeds voor de studie een hogere geneigdheid naar kansrijke regio's te verhuizen (Venhorst en Cörvers, 2009), door al voor deze kansrijke regio's te kiezen als studieregio. Daarnaast vindt in het al.gemeen een belangrijk deel van de beweging van thuisregio naar werkregio plaats voor de studie.

Ruimtelijke mobiliteit brengt vaak een verruiming van de mogelijkheden op de arbeidsmarkt met zich mee. In figuur 4.4 is te zien dat dit voor hbo-afgestudeerden zeker het geval is. In de figuur is de kwaliteit van de gevonden baan, op verschillende methoden gemeten, afgezet tegen de mate van ruimtelijke mobiliteit. Hierbij is gebruik gemaakt van indexcijfers, waarbij de gemiddelde uitkomst voor studenten die werken in de studiegemeente als referentiecategorie is gekozen.

Te zien is dat een hogere mobiliteit in veel gevallen leidt tot een betere uitkomst. Dit is onverkort waar voor mobiliteit tot en met de provinciegrens voor alle weergegeven factoren op intredewerkloosheid na. De kans op intredewerkloosheid is hoger voor hbo-afgestudeerden die de studieprovincie verlaten. Daarnaast doet deze groep het op een aantal andere onderdelen weliswaar beter dan de werkenden in de studiestad, hoewel er tegelijkertijd niet noodzakelijk sprake is van een monotoon stijgend verband. De kansen op fulltime werk, een vast contract en een vaste arbeidsrelatie zijn voor afgestudeerden werkzaam in het studielandsdeel lager dan voor degenen die in de studieprovincie zijn gebleven. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat deze groep deels is teruggemigreerd naar een perifere regio om andere dan arbeidsmarktgerelateerde redenen. Inkomen en de match tussen opleiding en werk nemen wel monotoon toe met mobiliteit.

4.4 Banen en werkloosheid: trends in mobiliteit in crisisjaren

Uit het voorgaande komt naar voren dat zowel bindingseffecten als economische motieven een rol spelen bij de ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden. In deze paragraaf gaan we nader in op de ontwikkelingen in de tijd, en leggen we de relatie tussen regionaal economische omstandigheden en ruimtelijke mobiliteit.

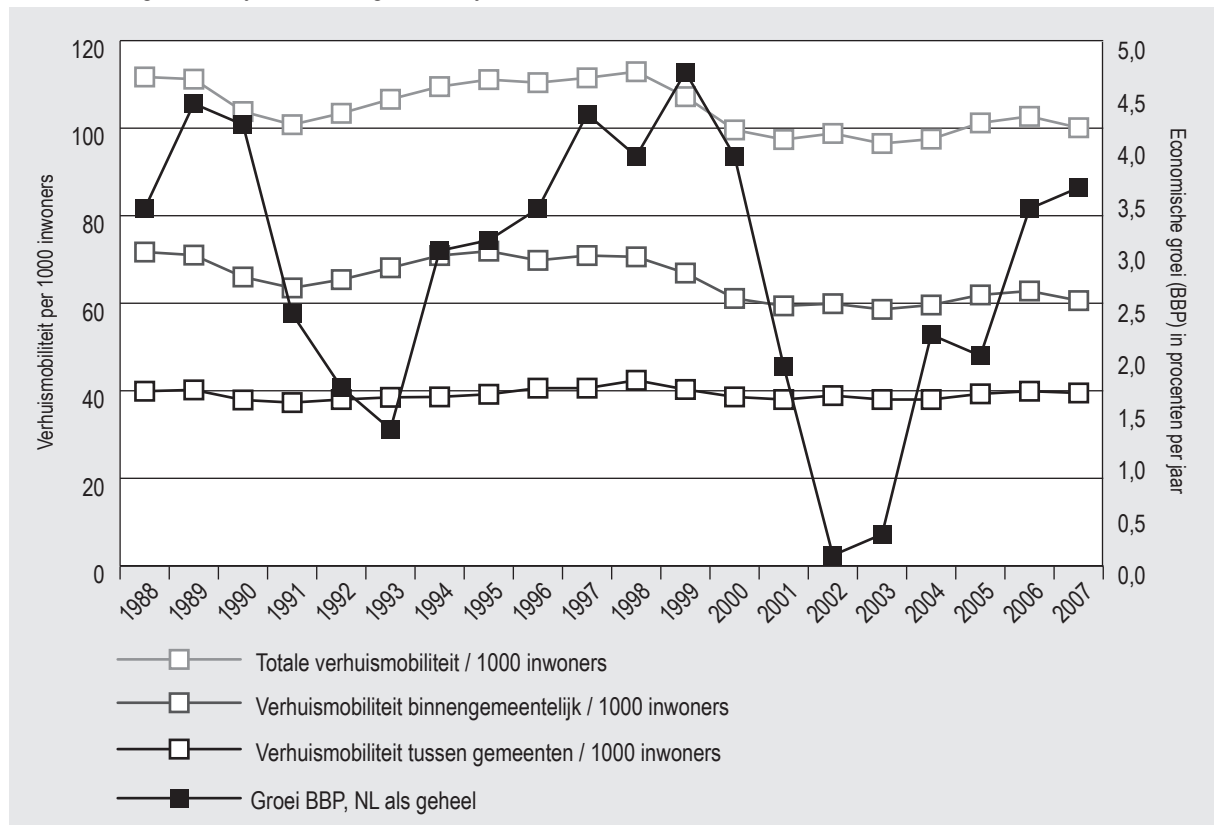
Het zijn in veel gevallen de regionaal-economische omstandigheden die voor recent afgestudeerden belangrijk zijn bij de bestemmingskeuze, en dan meer specifiek de mate waarin de migratiebeweging een verbetering oplevert in deze omstandigheden voor de afgestudeerde. Factoren die daarbij een belangrijke rol spelen zijn de regionale economische groei, de beschikbaarheid van banen op het juiste niveau en in de juiste richting en de regionale werkloosheid onder jonge, recent afgestudeerde hbo'ers. Al deze zaken bepalen immers mede de noodzaak tot ruimtelijke mobiliteit en de mate waarin de jonge afgestudeerde van mogelijkheden in de regio gebruik kan maken. In deze paragraaf bespreken we de diverse factoren die voor de hbo-afgestudeerden bepalend zijn voor de mobiliteitsbeslissing.

We beginnen echter met een blik op de relatie tussen verhuismobiliteit en economische groei in het al.gemeen. In figuur 4.5 is de binnenlandse verhuismobiliteit weergegeven samen met de Nederlandse economische groei (BBP).

De binnenlandse verhuismobiliteit wordt door het Centraal Bureau voor de Statistiek gemeten als het aantal verhuisbewegingen per 1000 inwoners. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen binnengemeentelijke verhuismobiliteit en mobiliteit tussen gemeenten. Dit verschil voert terug op het inzicht dat korte en lange afstandsmigratie te relateren zijn aan verschillende drijfveren. Lange afstandsmigratie heeft veelal te maken met arbeidsmarktomstandigheden of studie. Korte afstandsmigratie is meer 'consumptief' van aard, bijvoorbeeld een transitie op de woningmarkt (De Jong et al., 2006), en kan gerealiseerd worden zonder van baan te veranderen. Te zien is dat de binnenlandse verhuismobiliteit reageert op de conjunctuur, in de zin dat vooral binnengemeentelijke, en in mindere mate tussen-gemeentelijke mobiliteit, afnemen bij laagconjunctuur. De daling lijkt zelfs enigszins op een recessie vooruit te lopen.

Figuur 4.5

Totale, binnengemeentelijke en tussengemeentelijke verhuismobiliteit, Groei BBP, Nederland

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek.

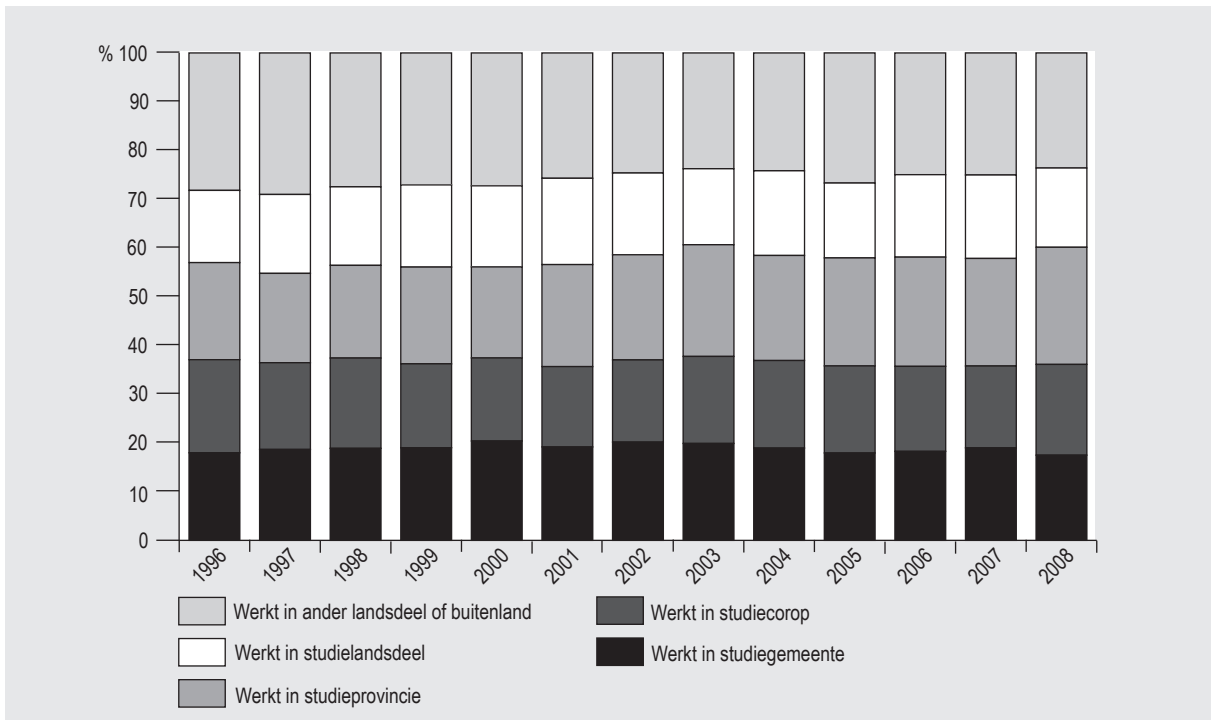
Nadelige economische omstandigheden kunnen zowel vertrek stimuleren als tegengaan. Zo is uit de literatuur bekend dat bijvoorbeeld regionale werkloosheid niet altijd een hogere mobiliteit tot gevolg heeft, bijvoorbeeld als gevolg van het 'discouraged worker effect' (Van Ham et al., 2001), waarbij nadelige economische omstandigheden ertoe leiden dat de werkzoekende minder zoekgedrag gaat vertonen. Zaken als huiseigendom of andere vormen van gehechtheid voorkomen ook dat mensen om economische redenen de regio verlaten (Helderman et al., 2006). Uit de figuur is op te maken dat door nadelige economische omstandigheden met name de meer consumptieve, woningmarkt gerelateerde binnengemeentelijke verhuizingen beïnvloed worden. Verhuismobiliteit tussen gemeenten heeft ten eerste een meer noodzakelijk karakter, en gaat ten tweede vaker gepaard met een mate van zekerheid zoals een reeds bestaande of getekende arbeidsovereenkomst.

Jonge hbo-ge diplomaerden zijn in vergelijking met de algemene bevolking relatief mobiel. De verhuismobiliteit tussen gemeenten is in Nederland over de afgelopen periode ongeveer 75 per 1000 inwoners. In deze studie meten we mobiliteit weliswaar op een iets andere wijze, maar we hebben gezien dat iets meer dan 80% van de hbo-afgestudeerden de studiestad verlaat om elders te werken. In figuur 4.6 is de ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden over de ons beschikbare tijdreeks weergegeven.

Over het geheel is te zien dat er in de recessiejaren sprake is van een ietwat hoger aandeel afgestudeerden dat in de eigen studiegemeente, -provincie, of -landsdeel werkt. Ook dit duidt op een ontmoedigingseffect van recessie. Dit aandeel neemt in 2008 ook weer toe: wellicht een voorbode van de huidige crisis. De verschillen zijn echter beperkt te noemen. In figuur 4.7 zijn deze trends uitgewerkt per studielandsdeel. De beschouwde periode is opgedeeld in drie perioden, te weten: voor 2001, de crisisjaren 2001 – 2005 en na 2005.

Figuur 4.6

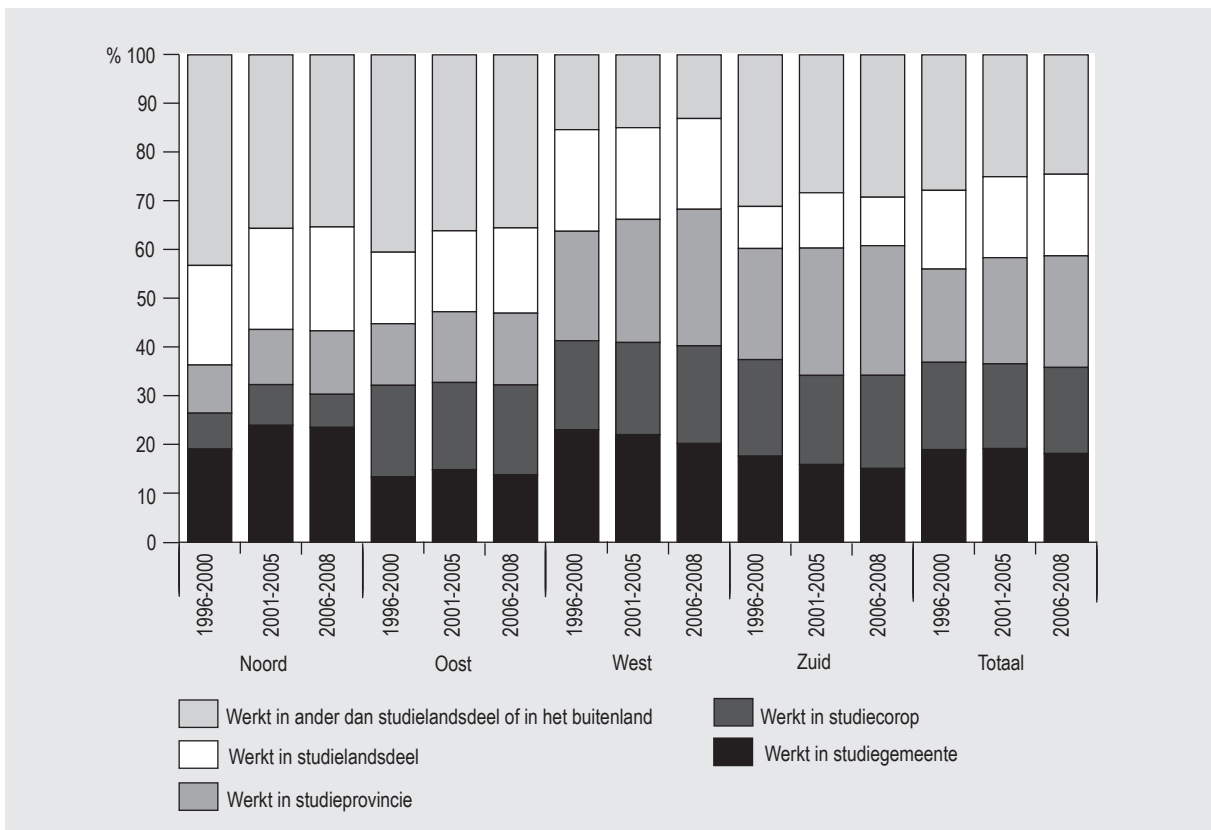
Ruimtelijke mobiliteit hbo-afgestudeerden per jaar

Bron: HBO-Monitor 1996 – 2008, bewerking RUG.

Figuur 4.7

Ruimtelijke mobiliteit hbo-afgestudeerden per periode naar studielandsdeel

Bron: HBO-Monitor 1996 – 2008, bewerking RUG.

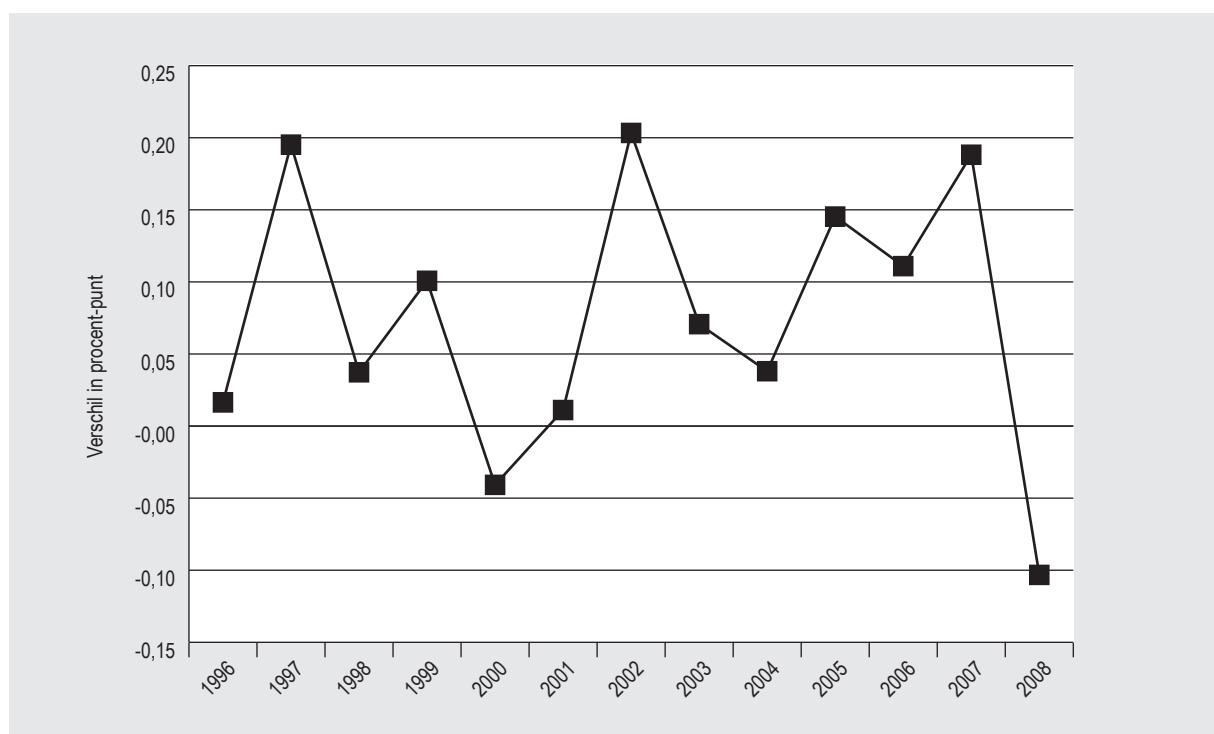
In elk landsdeel lijkt zich een aantal interessante veranderingen voor te doen over de beschouwde periode. In alle gevallen geldt dat het percentage hbo-afgestudeerden die in het studielandsdeel werken toeneemt ten opzichte van de periode 1996 – 2000, en daarna stabiliseert. De periode na de economische crisis lijkt dus geen terugkeer naar de oude situatie in te luiden. Daarnaast is voor de landsdelen west, zuid, en in mindere mate oost, zichtbaar dat het belang van de studieprovincie als werkgebied toeneemt ten opzichte van de studiegemeente. In het geval van noord worden juist de studiegemeenten belangrijker.

Op basis van de gegevens uit de HBO-Monitor over ruimtelijke mobiliteit zijn we, gebruik makend van CBS cijfers ten aanzien van regionale economische groei, per afgestudeerde nagegaan wat het verschil is in de regionale economische groei tussen studie- en werkprovincie. Op deze wijze proberen we na te gaan of er zich in de bestudeerde periode, afgezien van de migratiepatronen als zodanig, afwijkende patronen in ruimtelijke mobiliteit voordoen. In figuur 4.8 is per jaar het gemiddelde verschil weergegeven.

Uit figuur 4.8 is op te maken dat mobiliteit (in dit geval gedefinieerd als het overschrijden van een provinciegrens) gemiddeld genomen gericht is op werkprovincies met een hogere economische groei dan de studieprovincie. Een duidelijke trend lijkt zich niet voor te doen, hoewel de negatieve waarden in de jaren 2000 en 2008 opvallend zijn gezien het feit dat dit beide jaren zijn in aanloop van een recessie. Lage of negatieve gemiddelde waarden kunnen weliswaar duiden op een lage mobiliteit in het algemeen, waarbij dus veel individuele verschillen op nul uitkomen, maar zijn tevens een indicatie dat er gemigreerd wordt naar regio's waar de groei weinig verschilt van de studieregio, of zelfs lager is. Beide factoren kunnen geïnterpreteerd worden als een ontmoedigingseffect, danwel een gebrek aan goede opties in recessietijd.

Figuur 4.8

Verskil economische groei studieregio en werkregio, hbo-afgestudeerden

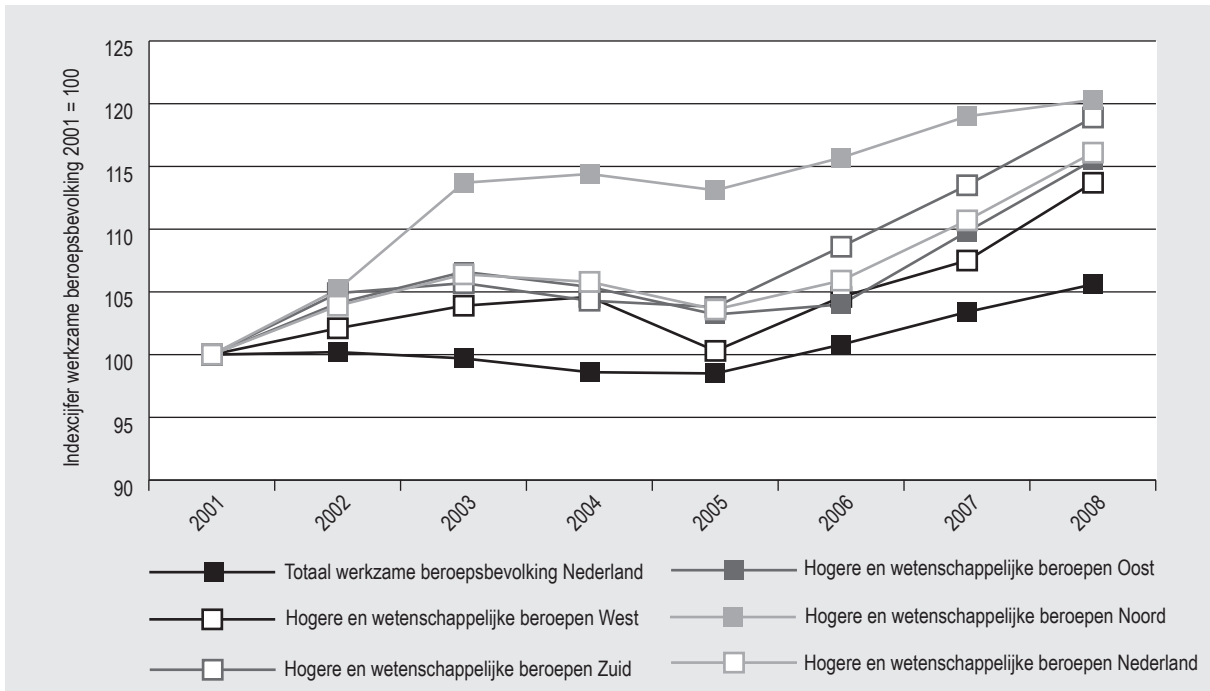

Bron: HBO-Monitor 1996 – 2008, Centraal Bureau voor de Statistiek, bewerking RUG.

In de figuren 4.9a t/m 4.9d beschouwen we de mobiliteit in termen van kansen op de arbeidsmarkt in de diverse landsdelen, aan de hand van de kansen op werk op niveau (hogere en wetenschappelijke banen) en de regionale werkloosheid onder recent afgestudeerde hbo'ers.

Figuur 4.9a

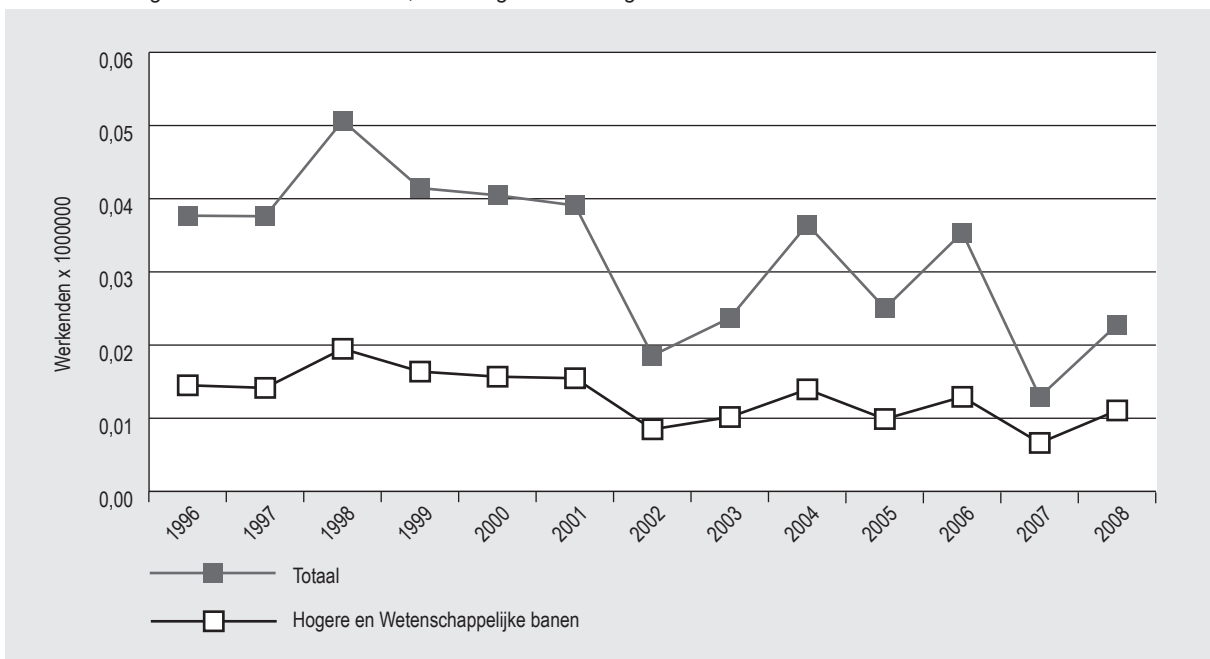
Groei werkzame personen in hogere en wetenschappelijke banen, totaal actieve beroepsbevolking, regionaal

Bron: CBS, 2001 = 100.

Figuur 4.9b

Verskil omvang arbeidsmarkt naar niveau, studieregio en werkregio

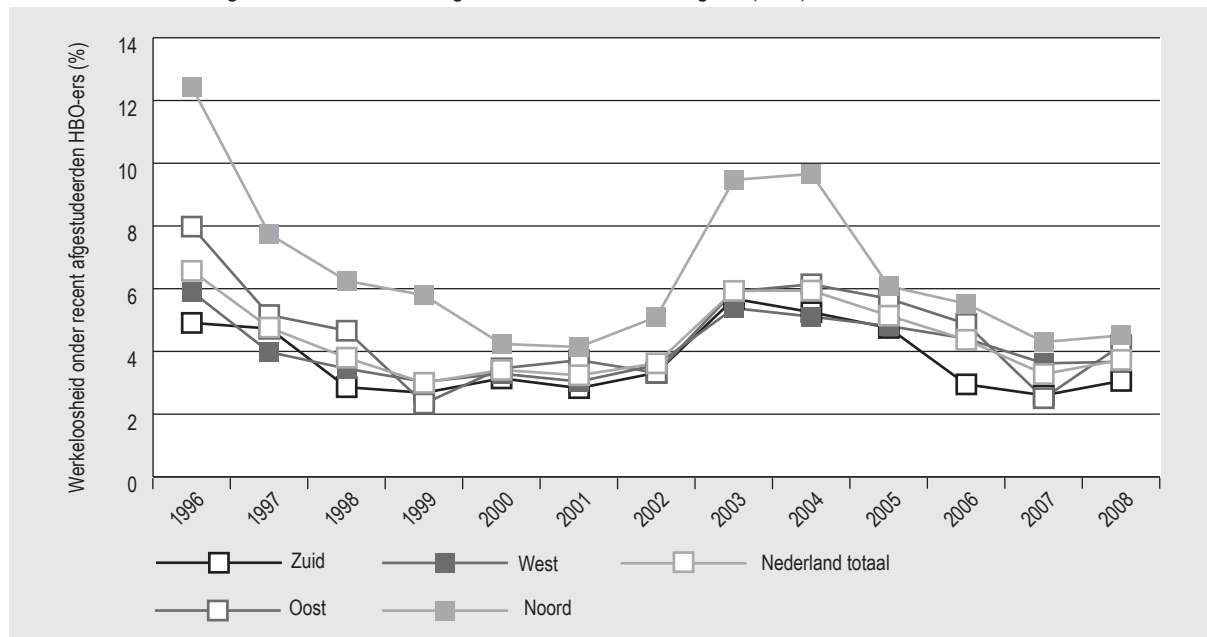
Bron: HBO-Monitor, CBS, bewerking RUG.

Uit figuur 4.9a wordt duidelijk dat vanaf 2001 het aantal personen in Nederland dat werkzaam is in hogere en wetenschappelijke beroepen relatief sneller is toegenomen dan het totaal aantal werkzame personen. Met name in het landsdeel noord is deze groei sterk. Later trekken de andere landsdelen bij. In figuur 4.9b is te zien dat hbo-afgestudeerden niet alleen naar grote arbeidsmarkten migreren (een hoger totaal aantal werkzame personen in de werkregio ten opzichte van de studieregio), maar ook

naar gebieden met meer banen op hoger en wetenschappelijk niveau. Dit principe gaat ook op voor de recessiejaren 2001 – 2005, met dien verstande dat zich in de jaren 2002 – 2003 een uitzondering voordoet. In deze jaren was het verschil tussen werk- en studieregio dus kleiner. Dit wijst enerzijds op de iets lagere mobiliteit die we eerder al zagen voor deze jaren. Anderzijds kan dit duiden op migratie naar regio's met een weliswaar grotere arbeidsmarkt dan de studieregio, maar die kleiner zijn dan de regio's waar men voorheen heentrok. Na 2003 is enige mate van herstel zichtbaar, maar de verschillen van voor 2001 worden niet meer waargenomen. Dit kan wederom duiden op ietwat lagere ruimtelijke mobiliteit, of convergentie tussen regio's.

Figuur 4.9c

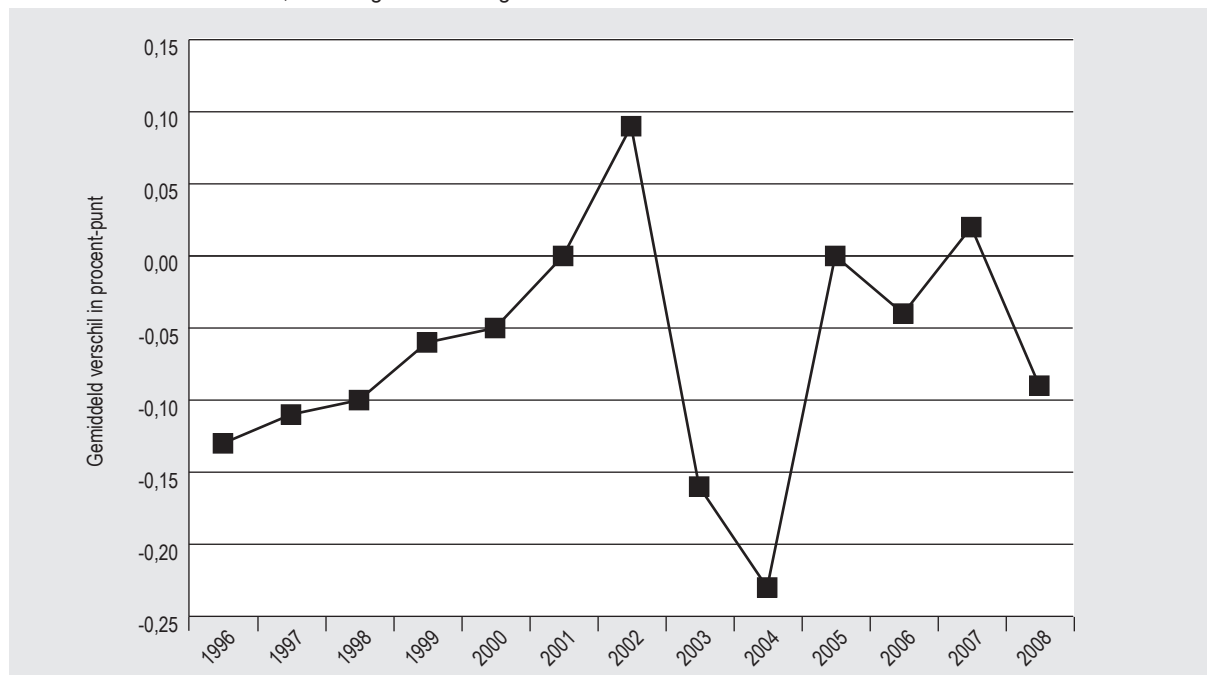
Werkloosheid recent afgestudeerde hbo'ers, regionaal; NL economische groei (BBP)

Bron: HBO-Monitor, CBS, bewerking RUG.

Figuur 4.9d

Vershil niveau werkloosheid, studieregio en werkregio

Bron: HBO-Monitor, CBS, bewerking RUG.

In het geval van de werkloosheid doet de regio noord het in de recessiejaren aanzienlijk minder goed dan de overige landsdelen: in figuur 4.9c is te zien dat de werkloosheid met name in de jaren 2003 en 2004 aanzienlijk hoger is dan in de overige delen van het land. Uit figuur 4.9d blijkt dat afgestudeerden in het algemeen migreren naar provincies met een lagere werkloosheid dan de studieprovincie. Uitzonderingen zijn de jaren 2001, 2002 en 2007.

Uit deze paragraaf komt een gemengd beeld naar voren. Enerzijds lijken nadelige economische omstandigheden ertoe te leiden dat de ruimtelijke mobiliteit afneemt danwel zich (noodgedwongen) richt op minder kansrijke regio's, zoals ook wel zichtbaar is voor de Nederlandse bevolking als geheel. Anderzijds lijkt er zich een onderliggende trend voor te doen van een hogere focus op de meer perifere gebieden in het algemeen. Een steeds hoger percentage van de hbo-afgestudeerden is in het studielandsdeel aan het werk. Deze trend lijkt gebaseerd op de ruimere aanwezigheid van banen op niveau in deze gebieden. Het belang van regionaal economische omstandigheden bij de beslissing om ruimtelijk mobiel te zijn wordt hiermee echter wel onderstreept.

4.5 Conclusies

Er doen zich in de loop van het afgelopen decennium interessante trends voor in de ruimtelijke mobiliteit van hbo-afgestudeerden. Het is echter niet op voorhand duidelijk hoe deze samenhangen met de economische crisis. In algemene zin lijkt de ruimtelijke mobiliteit licht af te nemen: een ontmoedigingseffect in lijn met de patronen voor de Nederlandse bevolking als geheel. Een ander onderliggend proces lijkt echter ook van belang: er zijn in de perifere gebieden meer banen voor hbo-afgestudeerden gekomen. Hier staat tegenover dat de werkloosheid er ook hoger is. Naast de economische of 'roltrap' effecten op ruimtelijke mobiliteit, speelt regionale binding een belangrijke rol. De kans op ruimtelijke mobiliteit na de studie neemt toe met de mate van mobiliteit voorafgaand aan de studie. Een flink deel van die herhaalde mobiliteit is echter gericht op de regio van herkomst. Daarnaast neemt de kans dat een afgestudeerde aan het werk is in de studiegemeente toe, indien deze gemeente ook de thuisgemeente was.

Samenvattend mag gesteld worden dat er een mix van effecten is waarmee rekening gehouden dient te worden bij de bestudering van de mobiliteit van hbo-afgestudeerden. Enerzijds zijn er factoren die te maken hebben met de regio van herkomst van de student en de mate waarin dat een bekendheid oplevert met de lokale arbeidsmarkt- en woningmarktomstandigheden. Anderzijds zijn er de regionaal economische omstandigheden, en de kansen en bedreigingen die dat voor de individuele afgestudeerde migrant meebrengt.

Literatuur

- Arulampalam, W. (2002), *State dependence in unemployment incidence: Evidence for British men revisited*. IZA Discussion Paper No. 630.
- Blumberg, B. & Graaf, P. de (2004), Zelfstandig ondernemerschap in Nederland: Determinanten van instroom en uitstroom. *Mens en Maatschappij*, 79, 1, pp. 43-65 .
- Bruins, A. (2004), *Starten in recessie: Startende ondernemers in 2003*, Zoetermeer: EIM
- Büchel, F. & Ham, M. van (2003), Overeducation, regional labor markets and spatial flexibility, *Journal of Urban Economics*, 53, 482-493.
- Burgess, S., Propper, C., Rees, H. & Shearer, A. (2003), The class of 1981: the effects of early career unemployment on subsequent unemployment experiences, *Labour Economics*, 10: 291-309.
- Cörvers, J., Ramaekers, G. & Velden, R. van der (2006), *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs*, HBO-Monitor 2005, Den Haag: HBO-raad.
- DaVanzo, J. & Morrison, P. (1981), Return and Other Sequences of Migration in the United States, *Demography*, 18 (1), 85-101.
- Faggian, A. & McCann, P., et al. (2007), Human capital, higher education and graduate migration: an analysis of Scottish and Welsh students, *Urban Studies*, 44 (13), 1-18.
- Fielding, A. (1992), Migration and Social Mobility: South East England as an Escalator Region, *Regional Studies*, 26 (1), 1-15.
- Fouarge, D. (2009), Effecten van crisis voor schoolverlaters, *ESB*, 94 (4568): 554-556.
- Gregg, P. (2001), The impact of youth unemployment on adult unemployment in the NCDS, *The Economic Journal*, 111 (475): F626-F653.
- Ham, M. van & Mulder, C., et al. (2001), Local Underemployment and the Discouraged Worker Effect, *Urban Studies*, 38 (10), 1733-1751.
- Helderman, A. & Ham, M. van, et al. (2006), Migration and home ownership, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 97 (2), 111-125.
- Jong, A. de & Feijten, P., et al. (2006), *Regionale huishoudensdynamiek: achtergronden bij de regionale huishoudensprognoses met het model pearl*, Den Haag: Ruimtelijk Planbureau.
- Latten, J. & Das, M., et al. (2008), De stad Groningen als roltrap van Noord-Nederland, *Bevolkingstrends*, 2, 52-59.
- Machin, S. & Manning, A. (1999), The causes and consequences of long-term unemployment in Europe., In: Ashenfelter, O. en D. Card (eds.), *The Handbook of Labour Economics*, Vol 3. Amsterdam: Elsevier Science.
- Mooi-Reçi, I. (2008), *Unemployed and scarred for life? Longitudinal analyses of how unemployment and policy changes affect re-employment careers and wages in the Netherlands, 1980-2000*, Academisch Proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Mroz, T. & Savage, T. (2006), The long-term effects of youth unemployment, *The Journal of Human Resources*, 41 (2): 259-293.
- Neumark, D. (2002). 'Youth labor markets in the US: shopping around vs. Staying put'. *The Review of Economics and Statistics*, 84 (3): 462-482.
- Ramaekers, G. (2003), *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs*, HBO-Monitor 2002, Den Haag: HBO-raad.
- ROA (2009), *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2008*, Maastricht, ROA-R-2009-4: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Schils, T., Fouarge, D. & Kerkhofs, M. (2006), *Loon en werk na werkloosheid*, Tilburg: OSA-rapport A221.
- Sjaastad, L. (1965), The Costs and Returns of Human Migration, *The Journal of Political Economy*, 70 (5, Part 2: Investment in Human Beings), 80-93.

- Stevens, K. (2007), *Adult Labour Market Outcomes: the Role of Economic Conditions at Entry into the Labour Market*, very preliminary version, University College London.
- Venhorst, V., Dijk, J. van & Wissen, L. van (2008), *Mobility and Location Patterns for Dutch recent Graduates*, *ERSA Conference paper*, 27th-31st of August 2008, Liverpool, United Kingdom.
- Venhorst, V. & Cörvers, F. (2009), *Entry into the working life: spatial mobility and job-match quality of higher educated graduates*, *ERSA Conference paper*, 25-28th of August 2009, Lodz, Poland.
- Venhorst, V., Dijk, J. van & Wissen, L. van (2009), *Mobility of Dutch College Graduates*, *ERSA Conference paper*, 25-28th of August 2009, Lodz, Poland.
- Wachter, T. von & Bender, S. (2006), *In the right place at the wrong time: the role of firms and luck in young worker's careers*, *American Economic Review*, 96 (5), 1679-1705.

Bijlage 1 Tabellen hoofdstuk 1

Tabel 1.A

Ontwikkeling werkloosheid op enquêtemoment, naar opleidingssector (tot), 1996-2008 (%)

	jaar meting													Meerjaren- gemiddelde
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
hao	8,7	5,6	4,0	2,6	2,1	3,2	4,3	6,5	7,6	6,9	4,7	3,0	5,5	5,0
hpo	8,8	6,6	4,8	3,1	3,3	2,2	2,1	3,1	4,4	4,1	5,4	3,5	2,5	4,1
hto	5,7	3,3	2,0	1,7	2,1	2,4	3,5	5,8	5,1	2,8	1,8	1,7	2,1	3,1
heo	3,7	3,0	2,1	1,9	2,7	3,0	3,9	6,4	6,2	4,6	4,5	3,4	4,5	3,9
hgzo	3,8	4,3	2,3	2,8	2,7	2,0	2,0	2,6	3,7	2,8	1,9	1,7	1,7	2,6
hsao	6,8	6,9	4,9	4,0	4,8	3,2	2,9	4,9	5,1	4,8	3,7	3,2	3,5	4,4
kuo	15,5	11,6	17,5	19,2	15,3	11,4	10,8	14,7	13,1	18,3	12,8	7,5	7,5	13,0
	% > meerjarengemiddelde van de sector													
	% <= meerjarengemiddelde van de sector													

Tabel 1.B

Ontwikkeling aandeel vaste aanstellingen¹², naar opleidingssector (tot), 1996-2008 (%)

	jaar meting													Meerjaren- gemiddelde
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
hao	45	50	57	58	60	65	59	63	58	51	56	54	72	58
hpo	54	53	61	70	71	76	79	81	76	72	64	65	62	69
hto	56	60	68	72	74	73	70	61	60	62	67	73	74	67
heo	61	63	69	74	74	72	68	61	61	59	62	67	66	66
hgzo	73	71	73	79	79	80	82	81	77	76	70	73	73	76
hsao	63	60	64	65	66	70	71	71	68	65	63	65	63	66
kuo	50	44	48	52	61	63	58	57	53	47	48	52	50	52
	% > meerjarengemiddelde van de sector													
	% <= meerjarengemiddelde van de sector													

Tabel 1.C

Ontwikkeling van doorstroom naar vervolgonderwijs, naar opleidingssector (tot), 1996-2008 (%)

	jaar meting													Meerjaren- gemiddelde
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
hao	22	18	18	20	25	20	25	27	28	28	22	26	23	23
hpo	22	24	23	22	23	21	20	23	22	25	28	33	35	25
hto	27	19	21	21	26	27	26	32	32	31	28	32	33	27
heo	25	21	22	26	29	29	30	39	37	36	35	40	41	33
hgzo	14	12	12	15	20	19	19	24	23	25	21	26	29	21
hsao	16	16	15	17	21	20	21	24	22	25	20	27	26	21
kuo	20	17	17	22	20	22	25	25	27	22	26	22	25	22
	% > meerjarengemiddelde van de sector													
	% <= meerjarengemiddelde van de sector													

12. Tijdelijke aanstellingen met uitzicht op een vast dienstverband worden als tijdelijk beschouwd.

Tabel 1.D.1

Ontwikkeling aandeel voltijd banen voor mannen, naar opleidingssector (tot), 1996-2008 (%)

	jaar meting													Meerjarengemiddelde
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
hao	92	94	93	92	93	93	89	92	91	88	91	92	95	92
hpo	74	71	73	68	65	73	75	68	66	69	68	70	66	70
hto	98	98	98	98	97	95	93	93	93	94	95	95	95	96
heo	94	95	96	96	95	91	90	90	89	90	92	92	93	92
hgzo	71	68	66	69	64	61	63	64	57	55	56	60	62	62
hsao	74	74	69	70	75	68	70	64	61	61	69	64	66	68
kuo	43	53	47	56	61	47	47	47	41	61	55	59	55	52
	% > meerjarengemiddelde van de sector													
	% <= meerjarengemiddelde van de sector													

Tabel 1.D.2

Ontwikkeling aandeel voltijd banen voor vrouwen, naar opleidingssector (tot), 1996-2008 (%)

	jaar meting													Meerjarengemiddelde
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
hao	91	87	87	82	85	81	82	77	74	70	76	68	74	79
hpo	53	58	60	64	60	59	55	54	51	50	45	49	51	54
hto	94	95	93	91	92	88	90	85	83	87	86	84	83	89
heo	91	92	92	92	90	87	83	80	79	79	83	82	83	85
hgzo	45	47	45	50	49	45	42	40	33	36	37	38	42	42
hsao	46	46	46	50	49	44	41	39	36	33	38	38	38	41
kuo	31	39	39	51	51	39	36	32	29	43	42	43	39	39
	% > meerjarengemiddelde van de sector													
	% <= meerjarengemiddelde van de sector													

Tabel 1.E

Ontwikkeling gemiddeld reëel bruto uurloon (in 2008 prijzen), naar opleidingssector (tot), 1996-2008 (€)

	jaar meting													Meerjarengemiddelde
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
hao	11,2	11,4	12,3	12,9	12,7	12,7	12,9	14,4	12,8	12,7	13,6	13,3	13,7	12,8
hpo	12,7	13,6	14,3	15,2	15,3	14,7	14,6	14,8	14,2	14,3	14,6	14,7	14,3	14,4
hto	11,9	12,3	13,1	13,3	13,8	13,8	13,8	13,8	13,4	13,6	14,5	14,9	15,4	13,6
heo	11,8	12,2	13,1	13,7	14,1	14,0	13,9	13,7	13,5	13,4	14,2	14,6	14,5	13,6
hgzo	13,5	13,6	14,4	15,4	15,2	14,7	15,0	14,8	15,0	14,7	15,5	15,7	16,1	14,9
hsao	13,1	13,7	14,0	14,5	14,6	14,2	14,6	14,4	14,2	14,0	14,7	14,8	15,3	14,4
kuo	10,6	10,8	13,2	12,7	13,2	12,1	13,1	11,7	12,6	11,6	12,1	11,0	11,3	11,8
	% > meerjarengemiddelde van de sector													
	% <= meerjarengemiddelde van de sector													

Tabel 1.F

Ontwikkeling aandeel banen op minimaal eigen opleidingsniveau, naar opleidingssector (tot), 1996-2008 (%)

	jaar meting													Meerjarengemiddelde
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
hao	68	70	79	77	75	73	76	76	71	68	77	77	78	74
hpo	85	88	90	89	89	90	91	94	95	95	93	92	93	91
hto	81	84	84	86	85	83	82	82	78	80	86	89	89	84
heo	77	78	78	81	81	82	77	71	71	76	80	84	85	79
hgzo	74	77	81	78	79	77	76	79	76	75	79	82	83	78
hsao	63	67	68	67	70	68	69	66	65	64	71	75	74	68
kuo	63	68	66	68	66	65	67	67	73	78	80	81	80	72
	% > meerjarengemiddelde van de sector													
	% <= meerjarengemiddelde van de sector													

Tabel 1.G

Analyse arbeidsmarktpositie

	Kans op werk	Logit model Kans op werk op hbo-niveau
Persoonskenmerken		
Geslacht: man	-0,016	0,250**
Leeftijd	0,037**	0,013**
Etniciteit: allochtoon	-0,313**	-0,002
Additionele ervaring vóór/tijdens hbo-opleiding		
Bestuurlijke ervaring	-0,102**	0,220**
Relevante werkervaring	0,150**	0,065**
Buitenlandervaring	-0,336**	-0,085**
Opleidingskenmerken		
Hoogst voltooide vooropleiding: havo	-0,322**	-0,088**
hbo-opleiding: voltijds	-0,546**	0,050*
hbo opleidingssector:		
- hao	0,113**	-0,275**
- hpo	0,427**	1,107**
- hto	0,062**	0,287**
- heo (referentie)		
- hgzo	0,581**	0,065**
- hsao	0,201**	-0,532**
- kuo	-0,723**	-0,478**
Meetjaar		
- 1996	-0,266**	-0,219**
- 1997	-0,006	-0,086**
- 1998	0,076*	-0,031
- 1999	0,442**	0,065*
- 2000	0,014	0,033
- 2001 (referentie)		
- 2002	-0,098**	-0,077*
- 2003	-0,295**	-0,088**
- 2004	-0,383**	-0,192**
- 2005	-0,345**	-0,095**
- 2006	-0,307**	0,150**
- 2007	-0,298**	0,308**
- 2008	-0,247**	0,381**
Constante	1,349**	0,735**
N cases	196,669	161,819
(Nagelkerke) R2	0,069	0,070

** p < 0,01, * p < 0,05

Bijlage 2 Tabellen hoofdstuk 2

Tabel 2.A

Effecten van de jaren tachtig crisis

	1 Werkloos	2 Beroepsniveau	3 Loon
Vrouw	0,433***	-0,276***	-0,167***
Leeftijd	-0,025	0,058***	0,018***
Leeftijd kwadraat (/100)	0,072*	-0,029**	-0,009***
Burgerlijke staat (ref: gehuwd)			
Gescheiden	0,638***	-0,174***	-0,037***
Weduwe	-0,124	-0,136	-0,037**
Nooit gehuwd	0,470***	-0,04	-0,036***
Leeftijd jongste kind (ref: geen kind)			
Tussen 0 en 3 jaar	0,049	-0,022	0,022***
Tussen 4 en 7 jaar	0,333***	-0,014	0,015**
Tussen 8 en 11 jaar	0,17	-0,043	0,001
Tussen 12 en 18 jaar	-0,051	-0,076**	-0,016***
19 jaar of meer	-0,017	-0,257***	-0,033***
Etniciteit (ref: autochtoon)			
Westerse allochtoon	0,446***	-0,114***	-0,021***
Niet westerse allochtoon	0,854***	-0,483***	-0,092***
Jaar (ref: 2001)			
2002	-0,208*	-0,021	-0,021***
2003	-0,104	0,065	-0,027***
2004	0,111	-0,252***	-0,051***
2005	0,089	-0,213***	-0,058***
2006	-0,049	-0,220***	-0,067***
2007	-0,342***	-0,171***	-0,084***
Jaar van afstuderen	-0,003	0,028***	0,009***
Jaar van afstuderen kwadraat	0,017	-0,015	-0,029***
Afstudeer cohort 1981-1984	-0,024	0,021	-0,004
Sector van het HBO (ref: onderwijs)			
Landbouw	-0,091	-0,816***	0,018**
Techniek	0,089	-0,300***	0,077***
Economie	0,302***	-0,418***	0,074***
Gezondheidszorg	-0,151	-0,012	0,002
Gedrag en maatschappij	0,428***	-0,205***	-0,015**
Kunst en cultuur	0,475***	-0,292***	-0,096***
Constante term	-4,607***		2,606***
Drempelwaarden			
Beroepsniveau 2		-3,474***	
Beroepsniveau 3		-1,478***	
Beroepsniveau 4		0,564**	
Beroepsniveau 5		4,155***	
Aantal observaties	52488	51144	30570
(pseudo) R-kwadraat	0,026	0,014	0,279

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

1: logit model

2: geordened logit model

3: OLS

Tabel 2.B

Effecten van de jaren tachtig crisis, naar geslacht

	Werkloos		Beroepsniveau		Loon	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
Jaar van afstuderen	0,029	-0,039*	0,026***	0,031***	0,006***	0,012***
Jaar van afstuderen kwadraat	-0,013	0,087	-0,039*	0,016	-0,030***	-0,031***
Afstudeer cohort 1981-1984	-0,205	0,1	-0,024	0,084*	0,001	-0,011*
Sector van het HBO (ref: onderwijs)						
Landbouw	-0,422	0,364	-0,798***	-0,616***	0,029***	0,036**
Techniek	0,051	0,081	-0,197***	-0,411***	0,123***	-0,033***
Economie	0,155	0,416***	-0,243***	-0,671***	0,132***	0,009*
Gezondheidszorg	-0,478*	-0,05	-0,013	-0,063	-0,006	-0,012**
Gedrag en maatschappij	-0,215	0,764***	-0,159**	-0,291***	-0,020*	-0,025***
Kunst en cultuur	0,376*	0,532***	-0,221***	-0,393***	-0,125***	-0,071***
Leeftijd	-0,017	0,006	0,064***	0,097***	0,024***	0,024***
Leeftijd kwadraat (/100)	0,093*	0,021	-0,039**	-0,073***	-0,016***	-0,017***
Burgerlijke staat (ref: gehuwd)						
Gescheiden	1,010***	0,366***	-0,217***	-0,100*	-0,054***	-0,013*
Weduwe	-0,611	0,072	0,096	-0,245*	-0,026	-0,032*
Nooit gehuwd	0,911***	0,200**	-0,109***	0,054	-0,069***	-0,005
Leeftijd jongste kind (ref: geen kind)						
Tussen 0 en 3 jaar	-0,446***	0,403***	-0,032	-0,042	0,042***	-0,005
Tussen 4 en 7 jaar	-0,207	0,717***	-0,035	-0,03	0,041***	-0,022***
Tussen 8 en 11 jaar	-0,121	0,466***	-0,026	-0,119**	0,026***	-0,039***
Tussen 12 en 18 jaar	-0,157	0,119	-0,014	-0,186***	0,011	-0,052***
19 jaar of meer	-0,07	0,038	-0,197***	-0,340***	-0,016*	-0,054***
Etniciteit (ref: autochtoon)						
Westerse allochtoon	0,473***	0,448***	-0,061	-0,177***	-0,020**	-0,021***
Niet westerse allochtoon	1,235***	0,601***	-0,590***	-0,383***	-0,152***	-0,039***
Jaar (ref: 2001)						
2002	-0,136	-0,254*	0,002	-0,051	-0,025***	-0,015**
2003	-0,122	-0,141	0,134**	-0,001	-0,024**	-0,024***
2004	0,367**	-0,111	-0,196***	-0,314***	-0,045***	-0,054***
2005	0,255	-0,079	-0,200***	-0,216***	-0,062***	-0,049***
2006	0,096	-0,202	-0,205***	-0,225***	-0,072***	-0,056***
2007	-0,242	-0,464***	-0,125**	-0,206***	-0,082***	-0,075***
Constante term	-5,903***	-4,150***			2,518***	2,308***
Drempelwaarden						
Beroepsniveau 2			-3,231***	-2,587***		
Beroepsniveau 3			-1,405***	-0,364		
Beroepsniveau 4			0,635*	1,689***		
Beroepsniveau 5			4,009***	5,623***		
Aantal observaties	28155	24333	27559	23585	15220	15350
(pseudo) R-kwadraat	0,022	0,022	0,0118	0,0118	0,22	0,13

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Tabel 2.C
Effecten van de jaren tachtig crisis, naar etniciteit

	Werkloos			Beroepsniveau			Loon		Westerse allochtonen
	Autochtonen	Niet westerse allochtonen	Westerse allochtonen	Autochtonen	Niet westerse allochtonen	Westerse allochtonen	Autochtonen	Niet westerse allochtonen	
Jaar van afstuderen	0,005	0,044	-0,120**	0,032***	-0,007	0,014	0,009***	0,004	0,011***
Jaar van afstuderen kwadraat	-0,001	-0,133	0,335**	-0,026	0,165	-0,008	-0,030***	-0,003	-0,037***
Afstudeer cohort 1981-1984	-0,087	-0,484	0,640**	0,024	-0,432*	0,068	-0,003	0,005	-0,019
Sector van het HBO (ref. onderwijs)									
Landbouw	-0,01	0,05		-0,851***	-0,562	-0,595**	0,019**	0,053	-0,035
Techniek	0,152	-0,476	-0,118	-0,353***	0,477**	0,056	0,075***	0,127***	0,078***
Economie	0,344***	-0,29	0,346	-0,454***	0,095	-0,212*	0,074***	0,100***	0,053***
Gezondheidszorg	-0,073	-1,567	-0,744	-0,031	0,485*	0,002	0,003	0,043	-0,026
Gedrag en maatschappij	0,394***	0,542	0,517	-0,246***	0,559**	-0,062	-0,017**	0,066*	-0,029
Kunst en cultuur	0,405***	0,367	0,854***	-0,357***	0,43	0,044	-0,096***	-0,035	-0,117***
Leeftijd	-0,014	-0,241*	0,044	0,050***	0,264***	0,05	0,019***	0,026**	0,006
Leeftijd kwadraat (/100)	0,064	0,286**	-0,032	-0,021	-0,234***	-0,023	-0,010***	-0,015	0,003
Burgerlijke staat (ref. gehuwd)									
Gescheiden	0,635***	0,661*	0,608**	-0,148***	-0,154	-0,438***	-0,037***	-0,025	-0,044*
Weduwe	-0,129	0,112	0,112	-0,118	-0,727	-0,023	-0,036**	-0,009	-0,04
Nooit gehuwd	0,573***	-0,302	0,068	-0,054*	0,081	0,048	-0,036***	0,003	-0,051***
Leeftijd jongste kind (ref. geen kind)									
Tussen 0 en 3 jaar	0,053	-0,045	0,064	-0,023	-0,227	0,098	0,022***	0,01	0,046**
Tussen 4 en 7 jaar	0,343***	0,412	0,149	0,001	-0,395*	-0,053	0,016***	0,003	-0,015
Tussen 8 en 11 jaar	0,198	0,247	-0,027	-0,046	-0,093	0,01	0,002	-0,02	-0,013
Tussen 12 en 18 jaar	-0,098	0,137	0,298	-0,074**	-0,213	-0,074	-0,017***	-0,011	-0,01
19 jaar of meer	-0,002	-0,139	0,117	-0,251***	-0,424*	-0,314*	-0,029***	-0,044	-0,102***
Jaar (ref. 2001)									
2002	-0,259**	0,232	-0,127	-0,04	0,204	0,099	-0,022**	-0,065*	0,014
2003	-0,149	0,685	-0,221	0,056	-0,166	0,209	-0,026***	-0,075*	-0,02
2004	0,127	0,33	-0,007	-0,266***	-0,214	-0,224*	-0,063***	-0,037	-0,051**
2005	0,122	0,271	-0,241	-0,228***	-0,268	-0,144	-0,060***	-0,070**	-0,025
2006	-0,022	-0,6	-0,055	-0,244***	-0,177	-0,026	-0,067***	-0,115***	-0,067***
2007	-0,336***	-0,751	-0,161	-0,200***	0,065	-0,015	-0,085***	-0,111***	-0,063**
Vrouw	0,490***	-0,235	0,356*	-0,292***	0,174	-0,281***	-0,171***	-0,033	-0,175***
Constante term	-5,096***	1,796	-4,215*				2,601***	2,168***	2,898***
Drempelwaarden									
Beroepsniveau 2				-3,809***	3,548**	-3,231***			
Beroepsniveau 3				-1,730***	4,876***	-1,361			
Beroepsniveau 4				0,35	6,522***	0,499			
Beroepsniveau 5				3,952***	10,193***	3,994***			
Aantial observaties	47859	1296	3270	46720	1234	3190	28095	723	1752
(pseudo) R-kwadraat	0,022	0,022	0,022	0,0118	0,0118	0,0118	0,28	0,14	0,23

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Tabel 2.D-1
Effecten van de jaren tachtig crisis, naar opleidingssector

	Landbouw		Onderwijs		Techniek		Economie		Gezondheidszorg		Gedrag en maatschappij		Kunst en cultuur	
	werkloos	werkloos	werkloos	werkloos	werkloos	werkloos	werkloos	werkloos	werkloos	werkloos	werkloos	werkloos	werkloos	werkloos
Jaar van afstuderen	-0,151	0,003	0,047	-0,013	0,042	-0,012	-0,03	0,02	0,016	0,012	0,01	0,015	-0,003	0,017
Jaar van afstuderen kwadraat	0,457	-0,02	-0,022	0,062	-0,122	0,053	0,125	0,095	0,102**	-0,064	0,009	-0,015	0,038	-0,002
Afstudeer cohort 1981-1984														
vrouw	0,628	-0,043	-0,027	0,032	-0,265	0,048	0,157	-0,194	-0,093	0,004	0,061	0,055	0,108	0,058
Leeftijd	1,280***	0,176	0,417*	0,515***	0,617**	0,961***	0,057	0,214*	-0,545***	-0,339***	-0,345***	-0,310***	-0,191**	-0,216**
Leeftijd kwadraat (/100)	-0,338*	0,106	0,049	-0,062	-0,154	0,068	-0,152	0,169***	0,069**	-0,005	0,132***	0,073*	0,038	0,047
Burgerlijke staat (ref. gehuwd)	0,460**	-0,096	0,045	0,128**	0,213	-0,035	0,184	-0,124*	-0,017	-0,001	-0,120***	-0,074	-0,01	-0,017
Gescheiden	0,597	0,630***	0,573*	0,544***	-0,812	0,704**	1,548***	-0,3	-0,206**	-0,103	-0,173**	-0,310**	-0,308**	-0,15
Weduwe	0,166	0,166	-0,219	-0,172	0,253	-0,071	0,768	1,206*	-0,101	-0,09	-0,217	-0,355	0,356	-0,254
Nooit gehuwd	0,562	0,455**	0,609***	0,359***	0,432*	0,887***	0,358	-0,075	-0,138**	0,03	-0,046	-0,01	-0,281**	0,122
Leeftijd jongste kind (ref. geen kind)														
Tussen 0 en 3 jaar	0,325	-0,127	-0,444	0,127	0,152	0,589*	-0,195	-0,327**	0,197**	-0,034	-0,126***	-0,161	0,118	0,214
Tussen 4 en 7 jaar	0,543	-0,25	-0,219	0,414**	0,777**	0,647*	0,246	-0,133	0,048	-0,031	-0,116*	-0,092	0,169	0,214
Tussen 8 en 11 jaar	0,538	-0,144	-0,47	0,208	1,053***	0,373	0,104	0,062	0,038	-0,071	-0,172**	-0,136	0,246	0,264
Tussen 12 en 18 jaar	0,467	-0,265	-0,701**	0,183	0,21	0,155	-0,119	-0,029	-0,058	-0,05	-0,088	-0,225**	0,018	-0,056
19 jaar of meer	0,563	-0,153	0,057	0,24	-0,827	0,038	-0,288	-0,591***	-0,219**	-0,316***	-0,210***	-0,360**	-0,001	-0,294
Etniciteit (ref. autochtoon)														
Westerse allochtoon	1,287	0,176	0,269	0,443***	-0,181	0,576*	0,816***	-0,207	-0,091	0,174	-0,064	-0,285**	-0,165	0,125
Niet westerse allochtoon		0,680**	0,819*	0,535**	-0,518	1,279***	0,723	-0,803*	-0,558***	-0,17	-0,298***	-0,276	0,003	-0,043
Jaar (ref. 2001)														
2002	1,027	-0,603**	0,192	0,038	-0,29	-0,578*	-0,069	-0,107	0,054	0,062	-0,118*	0,083	0,034	-0,169
2003	0,527	-1,142**	0,649	0,379	0,007	-0,378	0,286	-0,313	0,365***	0,193	-0,035	-0,118	0,273	0,102
2004	1,277	0,043	0,598*	0,300*	0,169	-0,331	0,474	-0,594***	-0,425***	0,001	-0,285***	-0,499***	0,014	-0,224
2005	1,484*	-0,04	0,464	0,255	-0,135	-0,278	0,895*	-0,639***	-0,262***	-0,081	-0,313***	-0,386***	0,1	0,056
2006	0,6	-0,166	0,206	0,22	-0,534	-0,32	-0,03	-0,549***	-0,223***	-0,133	-0,330***	-0,253**	-0,085	-0,112
2007	0,654	-0,353	-0,144	-0,228	-0,799*	-0,18	-0,054	-0,438*	-0,352***	0,109	-0,263***	-0,2	-0,002	0,141
Constante term	0,384	-6,513***	-8,064***	-4,020***	-2,225	-6,571***	-1,058							
Drempelwaarden														
Beroepsniveau 2								0,57	-2,833***	-5,449***	-2,578***	-4,916***	-3,835***	-2,539*
Beroepsniveau 3								2,379*	-0,755	-3,812***	-0,318	-2,285***	-1,781*	-0,653
Beroepsniveau 4								4,416***	0,803	-1,517**	2,046**	-0,255	0,025	0,765
Beroepsniveau 5								7,483***	5,134***	1,802**	5,365***	3,916***	3,998***	4,301***
Aantal observaties (pseud) R-kwadraat	1796	11701	7764	17085	5097	3000	1891	1829	11443	7654	16612	4990	2877	1815
	0,036	0,036	0,036	0,036	0,036	0,036	0,036	0,0136	0,0136	0,0136	0,0136	0,0136	0,0136	0,0136

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Tabel 2.D-2

Effecten van de jaren tachtig crisis, naar opleidingssector

	Landbouw	Onderwijs	Techniek	Economie	Gezondheidszorg	Gedrag en maatschappij	Kunst en cultuur
	Inuurloon	Inuurloon	Inuurloon	Inuurloon	Inuurloon	Inuurloon	Inuurloon
Jaar van afstuderen	0,017***	0,010***	0,013***	0	0,012***	0,002	-0,012
Jaar van afstuderen kwadraat	-0,059***	-0,030***	-0,063***	-0,009	-0,030***	-0,014	0,029
Afstudeer cohort 1981-1984	-0,021	-0,004	-0,008	-0,01	-0,008	-0,014	0,087**
vrouw	-0,090***	-0,114***	-0,279***	-0,204***	-0,135***	-0,129***	-0,046*
Leeftijd	0,003	0,013***	0,002	0,033***	0,020***	0,016**	0,026
Leeftijd kwadraat (/100)	0,007	-0,001	0,002	-0,026***	-0,017***	-0,01	-0,019
Burgerlijke staat (ref: gehuwd)							
Gescheiden	-0,04	-0,034***	-0,065***	-0,045***	-0,025	-0,015	-0,014
Weduwe	0,028	0,014	-0,245***	-0,045	-0,100**	-0,128**	-0,021
Nooit gehuwd	-0,011	-0,019***	-0,054***	-0,048***	-0,006	-0,018	-0,049
Leeftijd jongste kind (ref: geen kind)							
Tussen 0 en 3 jaar	0,017	0,011	0,029*	0,019**	-0,007	0,021	0,086**
Tussen 4 en 7 jaar	0,041	0,015*	0,035**	0,012	-0,014	-0,01	0,043
Tussen 8 en 11 jaar	0,014	-0,001	0,024	-0,007	-0,019	0,025	0,019
Tussen 12 en 18 jaar	0,058*	-0,023***	0,016	-0,019*	-0,028**	0,011	0,046
19 jaar of meer	-0,025	-0,025***	-0,025	-0,056***	-0,016	-0,017	0,073
Etniciteit (ref: autochtoon)							
Westerse allochtoon	-0,055	-0,007	0,007	-0,027**	-0,037*	-0,032	-0,032
Niet westerse allochtoon	-0,119	-0,061***	-0,097***	-0,084***	-0,063**	-0,03	-0,053
Jaar (ref: 2001)							
2002	-0,063**	-0,012*	0,001	-0,043***	0,008	-0,036*	0,028
2003	-0,098**	-0,013	0,032	-0,039**	-0,049**	-0,037	-0,009
2004	-0,074**	-0,058***	-0,006	-0,064***	-0,054***	-0,028	0,01
2005	-0,057*	-0,055***	-0,024	-0,080***	-0,045***	-0,043**	-0,071
2006	-0,076**	-0,067***	-0,038**	-0,082***	-0,032**	-0,067***	-0,017
2007	-0,108***	-0,092***	-0,038**	-0,113***	-0,040***	-0,044*	-0,026
Constante term	2,959***	2,590***	3,193***	2,511***	2,567***	2,718***	2,390***
Drempelwaarden							
Beroepsniveau 2							
Beroepsniveau 3							
Beroepsniveau 4							
Beroepsniveau 5							
Aantal observaties	968	8895	4075	8864	3092	1804	602
(pseudo) R-kwadraat	0,23	0,37	0,25	0,3	0,16	0,23	0,12

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Bijlage 3 Tabellen hoofdstuk 3

Tabel 3.A

Analyse zoekduur eerste baan

	Zoekduur 1e baan	
	B	SE
Individuele kenmerken		
Gemiddeld cijfer VO	-0,029	0,029
VWO vooropleiding	-0,058	0,040
MBO vooropleiding	-0,029	0,048
Andere vooropleiding	0,018	0,105
Gemiddeld afstudeercijfer	0,024	0,033
Intrinsieke studiemotivatie (deed meer werk dan nodig voor tentamens)	0,009	0,018
Extrinsieke studiemotivatie (streefde naar hoogste cijfers)	-0,020	0,018
Aantal studie-uren per week	-0,001	0,001
Relevante werkervaring tijdens de opleiding	-0,040	0,037
Niet-relevante werkervaring tijdens de opleiding	-0,021	0,047
Relevante werkervaring voor de opleiding	-0,050	0,046
Niet-relevante werkervaring voor de opleiding	-0,058	0,050
Bestuurlijke ervaring	-0,001	0,034
Buitenlandervaring	0,061*	0,037
Opleidingskenmerken		
Breed karakter (vs specifiek)	0,333***	0,082
Innovatief curriculum (vs traditioneel)	-0,076**	0,030
Praktisch curriculum (vs theoretisch)	0,524***	0,169
Toetsen op beheersing (vs toetsen op reproductie)	-0,003	0,052
Controlevariabelen		
Vrouw	0,071*	0,039
Leeftijd	0,156	0,220
Leeftijd – kwadraat	-0,002	0,004
Buiten Nederland geboren	-0,103	0,077
Sector:		
HAO	-0,043	0,087
HPO	0,002	0,081
HTO	-0,036	0,052
HGZO	0,059	0,084
HSAO	0,346***	0,081
KUO	0,108	0,097

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Tabel 3.B

Analyse eerste baan op hbo-niveau

	1e baan op hbo-niveau	
	B	SE
Individuele kenmerken		
Zoekduur 1e baan (in log)	-0,202*	0,116
Gemiddeld cijfer VO	-0,113	0,121
VWO vooropleiding	-0,093	0,165
MBO vooropleiding	-0,134	0,192
Andere vooropleiding	-0,105	0,403
Gemiddeld afstudeercijfer	0,539*	0,148
Intrinsieke studiemotivatie	0,159*	0,074
Extrinsieke studiemotivatie	-0,143*	0,074
Aantal studie-uren per week	-0,014*	0,006
Relevante werkervaring tijdens opleiding	0,314*	0,147
Niet-relevante werkervaring tijdens opleiding	-0,098	0,191
Relevante werkervaring voor opleiding	0,055	0,188
Niet-relevante werkervaring voor opleiding	0,321	0,205
Bestuurlijke ervaring	0,051	0,140
Buitenlandervaring	-0,192	0,149
Opleidingskenmerken		
Breed karakter (vs specifiek)	-1,703*	0,361
Innovatief curriculum (vs traditioneel)	0,405*	0,129
Praktisch curriculum (vs theoretisch)	-0,703	0,729
Toetsen op beheersing (vs toetsen op reproductie)	0,308	0,215
Controlevariabelen		
Vrouw	-0,316*	0,163
Leeftijd	0,311	0,923
Leeftijd – kwadraat	-0,005	0,016
Buiten Nederland geboren	0,081	0,308
Sector:		
HAO	0,584	0,357
HPO	0,094	0,337
HTO	0,625***	0,221
HGZO	0,571	0,369
HSAO	-1,140***	0,327
KUO	-0,674*	0,359

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Tabel 3.C

Analyse werkloosheid vijf jaar na afstuderen

	Huidige werkloosheid	
	B	SE
Individuele kenmerken		
Eerste baan op niveau	-0,274	0,377
Zoekduur 1e baan (in log)	0,500*	0,266
Gemiddeld cijfer VO	-0,098	0,288
VWO vooropleiding	-0,551	0,423
MBO vooropleiding	-0,002	0,460
Andere vooropleiding	0,912	0,790
Gemiddeld afstudeercijfer	-0,843**	0,359
Intrinsieke studiemotivatie (deed meer werk dan nodig voor tentamens)	-0,078	0,177
Extrinsieke studiemotivatie (streefde naar hoogste cijfers)	0,029	0,177
Aantal studie-uren per week	0,019	0,014
Relevante werkervaring tijdens de opleiding	-0,947**	0,404
Niet-relevante werkervaring tijdens de opleiding	-0,516	0,450
Relevante werkervaring voor de opleiding	0,128	0,479
Niet-relevante werkervaring voor de opleiding	0,396	0,490
Bestuurlijke ervaring	0,396	0,331
Buitenlandervaring	-0,027	0,358
Opleidingskenmerken		
Breed karakter (vs specifiek)	-1,506**	0,753
Innovatief curriculum (vs traditioneel)	0,096	0,288
Praktisch curriculum (vs theoretisch)	-1,359	1,546
Toetsen op beheersing (vs toetsen op reproductie)	-0,192	0,481
Controlevariabelen		
Vrouw	0,600	0,388
Leeftijd	-4,486***	1,629
Leeftijd - kwadraat	0,078***	0,027
Buiten Nederland geboren	-0,475	0,720
Sector:		
HAO	0,132	0,694
HPO	-1,275*	0,759
HTO	-0,500	0,495
HGZO	-1,832**	0,850
HSAO	-2,528***	0,938
KUO	0,656	0,640

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Tabel 3.D

Analyse uurloon huidige baan (vijf jaar na afstuderen)

	Uurloon huidige baan	
	B	SE
Individuele kenmerken		
Uurloon eerste baan	0,153***	0,022
Eerste baan op niveau	0,061***	0,016
Zoekduur 1e baan (in log)	-0,025**	0,012
Gemiddeld cijfer VO	0,001	0,011
VWO vooropleiding	0,027***	0,015
MBO vooropleiding	0,005	0,019
Andere vooropleiding	-0,015	0,041
Gemiddeld afstudeercijfer	0,038***	0,013
Intrinsieke studiemotivatie (deed meer werk dan nodig voor tentamens)	-0,003	0,007
Extrinsieke studiemotivatie (streefde naar hoogste cijfers)	-0,008	0,007
Aantal studie-uren per week	0,000	0,001
Relevante werkervaring tijdens de opleiding	0,017	0,014
Niet-relevante werkervaring tijdens de opleiding	0,008	0,018
Relevante werkervaring voor de opleiding	0,010	0,018
Niet-relevante werkervaring voor de opleiding	0,016	0,020
Bestuurlijke ervaring	-0,012	0,013
Buitenlandervaring	0,004	0,014
Opleidingskenmerken		
Breed karakter (vs specifiek)	-0,060*	0,033
Innovatief curriculum (vs traditioneel)	0,008	0,012
Praktisch curriculum (vs theoretisch)	-0,158**	0,066
Toetsen op beheersing (vs toetsen op reproductie)	0,017	0,020
Controlevariabelen		
Vrouw	-0,032**	0,015
Leeftijd	-0,141	0,089
Leeftijd - kwadraat	0,003*	0,002
Buiten Nederland geboren	-0,010	0,030
Sector:		
HAO	0,008	0,036
HPO	-0,142***	0,031
HTO	-0,016	0,020
HGZO	-0,018	0,033
HSAO	-0,090***	0,032
KUO	-0,183***	0,040

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Tabel 3.E

Analyse huidige baan op hbo-niveau (vijf jaar na afstuderen)

	Huidige baan op hbo-niveau	
	B	SE
Individuele kenmerken		
Uurloon eerste baan	0,174	0,375
Eerste baan op niveau	1,922***	0,221
Zoekduur 1e baan (in log)	-0,535***	0,182
Gemiddeld cijfer VO	-0,124	0,193
VWO vooropleiding	0,229	0,259
MBO vooropleiding	0,344	0,301
Andere vooropleiding	0,377	0,652
Gemiddeld afstudeercijfer	0,433*	0,236
Intrinsieke studiemotivatie (deed meer werk dan nodig voor tentamens)	0,116	0,116
Extrinsieke studiemotivatie (streefde naar hoogste cijfers)	-0,207*	0,119
Aantal studie-uren per week	-0,003	0,010
Relevante werkervaring tijdens de opleiding	0,637**	0,249
Niet-relevante werkervaring tijdens de opleiding	0,279	0,294
Relevante werkervaring voor de opleiding	-0,232	0,301
Niet-relevante werkervaring voor de opleiding	-0,185	0,315
Bestuurlijke ervaring	-0,284	0,216
Buitenlandervaring	-0,026	0,236
Opleidingskenmerken		
Breed karakter (vs specifiek)	-1,024**	0,582
Innovatief curriculum (vs traditioneel)	0,178	0,199
Praktisch curriculum (vs theoretisch)	-1,772	1,162
Toetsen op beheersing (vs toetsen op reproductie)	-0,055	0,350
Controlevariabelen		
Vrouw	0,115	0,266
Leeftijd	-1,749	1,628
Leeftijd - kwadraat	0,029	0,028
Buiten Nederland geboren	-0,358	0,441
Sector:		
HAO	-0,440	0,555
HPO	-0,354	0,556
HTO	-0,202	0,367
HGZO	-0,803	0,609
HSAO	-1,654***	0,520
KUO	-0,546	0,568

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

